

Ὁ Πάπυρος *Egerton 2* (+ Πάπυρος *Köln 255*)

καὶ ἡ σχέση του μὲ τὰ Εὐαγγέλια τοῦ Κανόνος τῆς Κ.Δ.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Δ. ΤΖΕΡΠΟΥ

Α. Εἰσαγωγικά περὶ τοῦ Παπύρου *Egerton 2*.

Ὁ Πάπυρος *Egerton 2* ἀποτελεῖ σήμερα ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα καὶ πιὸ σημαντικά χριστιανικά χειρόγραφα. Περιλαμβάνει ἓνα μοναδικὸ καὶ ταυτόχρονα ἄγνωστο ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του εὐαγγελικοῦ τύπου καὶ χαρακτήρα κείμενο, ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ τέσσερα κανονικά εὐαγγέλια¹, πού εἶναι γνωστὸ στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία ὡς «τὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο». Ὁ Πάπυρος αὐτός, πού εἶναι ἐπίσης γνωστός καὶ μὲ τὸ ὄνομα *Papyrus Lond. Christ. I*, ἀποτελεῖται ἀπὸ σπαράγματα τριῶν (3) φύλλων ἐνὸς κώδικα², κάθε ὄψη τῶν ὁποίων περιέχει ἀπὸ μία στήλη κειμένου. Στὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτά, διαστάσεων 11,5 X 9,2 ἐκ., διασώζονται σὲ κάθε ὄψη του εἴκοσι (20) γραμμὲς κειμένου, στὸ δὲ δευτέρο, διαστάσεων 11,8 X 9,7 ἐκ., δεκαεπτὰ (17) γραμμὲς στὸ *recto* καὶ δεκαἕξι

1. Ἐνδεικτικὰ βλ. τὰ ὄσα σχετικὰ ἀναφέρει ὁ Π. ΧΡΗΣΤΟΥ (Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμ. Β': Γραμματεία τῆς περιόδου τῶν διωγμῶν, Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 233), ὁ ὁποῖος καὶ χαρακτηρίζει τὸ κείμενο τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ὡς «ἐν εἶδος ἁρμονίας εὐαγγελικῆς», ἂν καὶ, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει «περὶ τούτου δὲν δύναται νὰ διατυπωθῇ ὀριστικὴ γνώμη, δεδομένου ... ὅτι προέρχεται ἀπὸ τόσον πρόωμον ἐποχὴν».

2. Οἱ πρῶτοι ἐκδότες τοῦ Παπύρου *Egerton 2* Η. IDRIS BELL καὶ T.C. SKEAT (*Fragments of an Unknown Gospel and Other Early Christian Papyri*, London: British Museum / Oxford, The University Press, 1935) θεωροῦσαν ἐξαιρετικὰ σημαντικό τὸ γεγονός ὅτι τὰ σπαράγματα τοῦ ἐν λόγῳ παπύρου ἀποτελοῦσαν μέρος ἐνὸς κώδικα καὶ ὄχι μέρος ἐνὸς κυλίνδρου, τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν ἴσως καὶ τὸ πιὸ ἀναμενόμενο, καθὼς ἔτσι ἀποδεικνύεται ἢ ἀπὸ πολὺ νωρὴς χρῆση τῶν κώδικων ἐντὸς τῶν χριστιανικῶν κύκλων (βλ. σελ. 2 τῆς ὡς ἄνω μελέτης). Ἐπίσης, δὲν ἀπέκλειαν καὶ τὸ ἐνδεχόμενο τὸ τρίτο σπάρωμα τοῦ ἐν λόγῳ παπύρου νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀπολεσθὲν ἄνω μέρος τοῦ πρώτου σπαράγματος. Ὡστόσο, ὁ τρόπος τῆς παρτάξεως (εὐθυγράμμισης) τῶν ἰνῶν του καθιστᾷ πιὸ πιθανὸ τὸ ἐνδεχόμενο τὸ τρίτο σπάρωμα τοῦ Παπύρου *Egerton 2* νὰ ἀποτελεῖ μέρος ἐνὸς τρίτου ξεχωριστοῦ φύλλου (BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 24-25. Βλ. καὶ DANIELS J.B., *The Egerton Gospel: Its Place in Early Christianity* (ἀνέκδ. Διδακτορικὴ Διατριβή, Claremont (California) 1989, σελ. 1, ὑποσημ. 4).

(16) στὸ verso, ἐνῶ στὸ τρίτο, τὸ καὶ (πολύ) μικρότερο, διαστάσεων μόλις 6 X 2,3 ἐκ., μόνο ἕξι (6) σειρὲς κειμένου σὲ κάθε ὄψη του. Ὁ κύριος ὄγκος τῶν διηγήσεων πού διασώζονται στὸν πάπυρο αὐτὸ βρισκονται στὰ δύο (2) πρώτα φύλλα, ἐνῶ στὸ τελευταῖο οἱ ὅποιες σκόρπιες λέξεις καὶ συλλαβές, καθὼς καὶ τὰ ἐλάχιστα μεμονωμένα γράμματα, φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν μέρος μίας ἀκόμη διήγησις³.

Ἡ ἱστορία τοῦ παπύρου αὐτοῦ εἶναι ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα. Ἦρθε στὴν κατοχή τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου τὸ καλοκαίρι τοῦ 1934 ὡς μέρος μίας συλλογῆς παπύρων πὸν ἀγοράστηκε ἀπὸ κάποιον Αἰγύπτιο ἔμπορο ἀρχαιοτήτων. Ὁ ἀκριβὴς χῶρος στὸν ὁποῖο ἀνευρέθη ὁ ἐν λόγω πάπυρος δὲν ἐγινε ποτὲ γνωστός, ὡστόσο πολλοὶ ἐκτιμοῦν ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν Ὁξύρυγχο τῆς Αἰγύπτου⁴. Ὅπως ἦταν φυσικό, ἡ διαφαινόμενη πρῶιμη χρονολόγησή του συγκέντρωσε ἄμεσα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εἰδικῶν⁵, καὶ μόλις μερικὸς μῆνες ἀργότερα, τὸ

3. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 1. Βλ. καὶ VAN HAELST J., *Catalogue des papyrus littéraires juifs et chrétiens*, Université de Paris IV, Paris-Sorbonne, Série "Papyrologie" 1, Paris, 1976, n° 586, σελ. 588. ALAND K., *Repertorium der griechischen christlichen Papyri I. Biblische Papyri. Altes Testament, Neues Testament, Varia, Apokryphen* (PTS 18), Berlin-New York, 1976, σελ. 376.

4. Οἱ BELL καὶ SKEAT ἀνέφεραν στὴν *editio princeps* τοῦ Παπύρου Egerton 2 τὰ ἑξῆς σχετικὰ γιὰ τὴν προέλευσή του: "Unfortunately the provenance of the fragments is unknown. They formed part of a miscellaneous collection bought from a dealer. Most of the papyri acquired with them contain no internal evidence of provenance; of those which do (so far as a preliminary examination goes) only one comes from the Arsinoite nome, five certainly and one probably from Oxyrynchus; and an Oxyrynchite origin is likely for the rather high proportion of literary texts. Hence Oxyrynchus is the most natural place of origin for the Gospel fragments also; but no much weight can really be attached to these arguments" (*Fragments*, σελ. 7). Βλ. ἐπίσης καὶ MAYEDA G., *Das Leben-Jesu-Fragment. Papyrus Egerton 2 und seine Stellung in der urchristlichen Literaturgeschichte*, Bern 1946, σελ. 60 κ.έ. DE SANTOS OTERO A., *Los Evangelicos Apocrifos. Colección de textos griegos e latinos, versión critica, estudios introductorios, comentarios e ilustraciones*, Madrid, 1963, σελ. 95. Πρβλ. BRAUN F.-M., *Jean le Théologien et son évangile dans l' église ancienne*, Paris (J. Gabalda), 1959, σελ. 87. VIELHAUER PH., *Geschichte der urchristlichen Literatur. Einleitung in das Neue Testament, die Apokryphen und die Apostolischen Väter*, Berlin/New York, 1981, σελ. 638. ERLEMANN K., "Papyrus Egerton 2: Missing Link zwischen Synoptischer und Johanneischer Tradition", *NTS* 42 (1996), σελ. 12-34 (16 καὶ 31).

5. Οἱ BELL καὶ SKEAT σημείωναν χαρακτηριστικὰ στὴν *editio princeps* τοῦ ἐν λόγω παπύρου ὅτι ἐπρόκειτο ἀδιαμφισβήτητα γιὰ τὸν πρῶιμότερο χριστιανικὸ πάπυρο πὸν εἶχε ὡς τότε ἀνακαλυφθεῖ στὴν Αἴγυπτο (BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 1: "... the ... papyrus (...) possesses a peculiar importance, for it is unquestionably the earliest specifically Christian manuscript yet discovered in Egypt"). Πολὺ σύντομα ὁμοίως, μόλις μερικὸς μῆνες ἀργότερα, ὁ C.H. ROBERTS

1935, ἐξεδόθη ἀπὸ τοὺς H. Idris Bell καὶ T.C. Skeat στὸ Λονδίνο⁶. Μισὸ σχεδὸν αἰῶνα ἀργότερα, τὸ 1987, καὶ ἔχοντας ἤδη καταστρεῖ κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἀντικείμενο μελέτης πολλῶν ἀκόμα εἰδικῶν ἐπιστημόνων⁷, ὁ M. Gronewald ἐξέδωσε τὸν Πάπυρο Köln 255⁸, ἓνα μικρὸ σπάρραγμα παπύρου ἀπὸ τὴ συλλογὴ

(*An Unpublished Fragment of the Fourth Gospel in the John Rylands Library*, Manchester Univ. Press, 1935) ἐξέδωσε τὸν ἕως καὶ σήμερα θεωρούμενο ἀρχαιότερο χριστιανικὸ πάπυρο, τὸν P.Ryl. 457 (p³²), ποὺ ἀνάγεται χρονολογικὰ στὸ 125 περίπου μ.Χ. καὶ περιλαμβάνει τοὺς στίχους Ἰω. 18-31-3 (r) καὶ 18,37-8 (v). Βλ. σχετικὰ VAN HAELST J., *Catalogue*, σελ. 167-168 καὶ ALAND K., *Repertorium*, σελ. 282.

6. BELL-SKEAT, *Fragments*. Λίγους μῆνες ἀργότερα, τὴν ἴδια χρονιά, κυκλοφόρησε ἀπὸ τοὺς ἴδιους μία ἀναθεωρημένη ἔκδοση τοῦ ἴδιου αὐτοῦ παπύρου στὸ *The New Gospel Fragments*, London 1935. Τὸ 1955 ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἀνατυπώθηκε, μὲ τὴν προσθήκη ὅμως κάποιων ἐλαχίστων ἐπιπλέον ὑποσημειώσεων, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονταν σὲ μελέτες καὶ ἄρθρα μὲ θέμα τους τὸν Πάπυρο Egerton 2 ποὺ εἶχαν στὸ ἐνδιάμεσο διάστημα δημοσιευθεῖ.

7. Βλ. ἐνδεικτικὰ τὶς κυριότερες ἐργασίες: DODD C.H., *A New Gospel*, Manchester 1936 [= "A New Gospel", *BJRL* 20 (1936), σελ. 58-92]. SCHMIDT K.F.W. & JEREMIAS J., "Ein bisher unbekanntes Evangelienfragment", *Theologische Blätter* (TB 1) 15 (1936), στήλ. 34-45. LAGRANGE M.-J., *Critique textuelle II*, Paris, 1935 (σελ. 633-649) [= "Deux nouveaux textes relatifs à l'Évangile", *RB* 44 (1935), σελ. 321-343 (327-343)]. CERFAUX L., "Parallèles canoniques et extra-canoniques de 'L'Évangile inconnu' (Pap. Egerton 2)", *Le Muséon* 49 (1936), σελ. 55-77. BELL H.I., "The Gospel Fragments P. Egerton 2", *HTR* 42 (1949), σελ. 53-63. MAYEDA G., *Das Leben-Jesu-Fragment*. GALLIZIA U., "Il P. Egerton 2", *Aegyptus, Riv. ital. di egittologia e di papirologia* 36 (1956), σελ. 29-72 καὶ 178-234. DE SANTOS OTERO A., *Los Evangelicos Apocrifos*. VIELHAUER PH., *Geschichte*. CAMERON R., *The Other Gospels. Non-Canonical Gospel Texts*, Philadelphia, 1982 (σελ. 72-74). KOESTER H., "Apocryphal and Canonical Gospels", *HTR* 73 (1980), σελ. 105-130 (119 κ.έ.). ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Introduction to the New Testament*, τόμ. 2 (History and Literature of Early Christianity), W. de Gruyter (New York/Berlin 2000), σελ. 186-187. CROSSAN J.D., *Four Other Gospels. Shadows on the Contours of Canon*, Minneapolis/Chicago/New York, 1985 (σελ. 63-87). NEIRYNCK F., "Papyrus Egerton 2 and the Healing of the Leper", *ETL* 61 (1985), σελ. 153-160. WRIGHT D.F., "Apocryphal Gospels: The 'Unknown Gospel' (Pap. Egerton 2) and the Gospel of Peter", *Gospel Perspectives*, W. Wenham, Sheffield 1985, σελ. 207-232. DANIELS J.B., *The Egerton Gospel*. NORELLI E., "Le Papyrus Egerton 2 et sa localisation dans la tradition sur Jésus. Nouvel examen du Fragment 1", D. Marguerat, E. Norelli, J.-M. Poffet (ἐκδ.), *Jésus de Nazareth. Nouvelles approches d' une énigme*, MdB 38, Labor et Fides, 2003, σελ. 397-435. NICKLAS T., "The 'Unknown Gospel' on Papyrus Egerton 2 (+ Papyrus Cologne 255)", *Gospel Fragments*, Th.J. Kraus, M.J. Kruger, T. Nicklas (ἐκδ.), Oxford Univ. Press, 2009, σελ. 9-120.

Γιὰ μιὰ πληρέστερη βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση βλ. καὶ τὴν παρατιθέμενη σχετικὴ βιβλιογραφία στὴν ἴσοσελίδα τοῦ W. WILKER στὸ Διαδίκτυο "The Papyrus Egerton 2 Homepage" (<http://www-user.uni-bremen.de/~wie/Egerton/egerton-biblio.html>).

8. GRONENWALD M., "Unbekanntes Evangelium oder Evangeliumharmonie (Fragment aus dem Evangelium Egerton)", *Kölner Papyri*, M. Gronewald et al. (ἐκδ.), *Abhandlungen der*

παπύρων τῆς Κολωνίας (Γερμανία), διαστάσεων μόλις 5,5 X 3 ἐκ.⁹, ἐπισημαίνονται ὅτι ταιριάζει ἀπόλυτα μὲ τὸ κάτω μέρος τοῦ πρώτου φύλλου τοῦ παπύρου *Egerton 2*, προσθέτοντας ἔτσι σὲ αὐτὸν ἄλλες 5 γραμμὲς ἀνά ὄψη¹⁰.

Σύμφωνα μὲ τοὺς Bell καὶ Skeat, ἡ χρονολόγηση τοῦ Παπύρου *Egerton 2* μποροῦσε νὰ γίνει μὲ ἀσφάλεια μόνο βάσει παλαιογραφικῶν στοιχείων καὶ παρατηρήσεων¹¹, καὶ πιὸ συγκεκριμένα βάσει τοῦ τρόπου γραφῆς τοῦ ἐν λόγω παπύρου. Ἰδιαίτερη ἔμφαση ἔδιναν στὸν τρόπο γραφῆς τῶν γραμμάτων *E, Y, M, B* καὶ *Δ*, ποὺ κατὰ τὴν ἄποψή τους παρουσιάζει παράλληλα καὶ μὲ ἄλλους φιλολογικὸς καὶ ἐπίσημος παπύρους τοῦ α' ἡμίσεως τοῦ β' μ.Χ. αἰῶνος¹². Ὡστόσο, ὅπως ἐπεσήμαιναν, ἡ αἴσθηση περὶ πρώιμης χρονολόγησης τοῦ ἐν λόγω παπύρου δὲν προκύπτει μόνο ἀπὸ τὸν τρόπο γραφῆς τῶν ὡς ἄνω γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν γενικότερο τρόπο γραφῆς του¹³, ἐπισημαίνοντας μάλιστα ὅτι ὑφίστανται κάποιες γενικοῦ τύπου ὁμοιότητες στὴ μορφή τῆς ἐπισεσυρμένης γραφῆς τοῦ Παπύρου *Egerton 2* μὲ τρεῖς, βάσει ἐσωτερικῶν τους μαρτυριῶν, χρονολογημένους στὸ α' μισὸ τοῦ β' μ.Χ. αἰῶνος παπύρους, (α) τὸν *P. Berol.* 6854, ἕνα κείμενο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ (ποὺ θὰ πρέπει σαφῶς νὰ χρονολογηθεῖ πρὶν τὸ 117, ἔτος θανάτου τοῦ ἐν λόγω ρωμαίου αὐτοκράτορα)· (β) τὸν *P. Lond.* 130, ἕνα ὠροσκοπιο ποὺ ξεκινᾷ τοὺς ὑπολογισμούς του τὴν 1η Ἀπριλίου τοῦ 81 μ.Χ. καὶ ποὺ ὡς ἐκ τούτου ἢ συγγραφή του θὰ πρέπει νὰ τοποθετεῖται τὸ ἀργότερο στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ β' μ.Χ. αἰῶνος· καὶ (γ) τὸν *P. Fay.* 110, ποὺ χρονολογεῖται στὸ 94 μ.Χ.

Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, Sonderreihe, Papyrologica Coloniensia, 7, Opsländen, 1987. Βλ. ἐπίσης καὶ LÜHRMANN D., "Das neue Fragment des P. Egerton 2 (PKöln 255)", F. Van Segbroek (ἐκδ.), *The Four Gospels 1992: Festschrift Frans Neirynck*, BETL 100, Leuven, 1992, σελ. 2239-2255.

9. Σύμφωνα μὲ τὸν A. BERNHARD (*Other Early Christian Gospels*, σελ. 86) οἱ διαστάσεις τοῦ ἐν λόγω σπαράγματος εἶναι 6,5 x 3 ἐκ.

10. GRONENWALD, *Unbekanntes Evangelium*, σελ. 136-145.

11. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 1, ὅπου σημείωναν χαρακτηριστικὰ ὅτι: "The papyrus must of course be dated ... on grounds of script merely, always a somewhat precarious basis...".

12. Ὅπ.π.: "The epsilon with its cross-stroke normally high and sometimes begun on the left side of the semicircle (which at times seems to have its upper part made separately), the upsilon, the mu, the flat-bottomed beta with the bottom stroke extended to the left, the delta, can all be paralleled in literary or documentary papyri which are dated or datable in the first half of the second century". Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 14.

13. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 1: "... it is the general appearance of the hand rather than the forms of particular letters which gives the impression of early date".

καὶ πού κατά τήν ἀποψή τους παρουσιάζει τίς περισσότερες ὁμοιότητες μέ τόν Πάπυρο *Egerton 2*¹⁴. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ συμπέρασμα σὸ ὁποῖο κατέληγαν ἦταν ὅτι ὡς πλέον πιθανὸς χρόνος συγγραφῆς τοῦ ἐν λόγῳ παπύρου θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται τὸ α΄ ἡμισυ τοῦ β΄ μ.Χ. αἰῶνος¹⁵. Καὶ τοῦτο, μολονότι, ὅπως καὶ οἱ ἴδιοι παραδέχονταν, σὸν Πάπυρο *Egerton 2* ὑφίστανται καὶ μία σειρὰ ἀπὸ στοιχεῖα πού θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐνδείξεις μίας πιὸ ὕστερης χρονολόγησής του¹⁶.

Πιὸ συγκεκριμένα, ἓνα τέτοιου εἴδους πρῶτο στοιχεῖο ἦταν, κατά τήν ἀποψή τους, τὸ γεγονός ὅτι τὰ διασωθέντα φύλλα τοῦ Παπύρου *Egerton 2* φαίνεται ὅτι προέρχονταν ἀπὸ κάποιον κώδικα καὶ ὄχι ἀπὸ κάποιον κύλινδρο (εἰλητάριο), ὅπως ἴσως θὰ ἦταν καὶ τὸ πλέον ἀναμενόμενο γιὰ ἓνα χειρόγραφο τῶν ἀρχῶν τοῦ β΄ μ.Χ. αἰῶνος. Οἱ Bell καὶ Skeat ξεπέρασαν τὸ ἐμπόδιο αὐτὸ ἐκτιμώντας βάσει χριστιανικῶν χειρογράφων, ὅπως οἱ *P. Beatty VI* καὶ *P. Baden 56*, ὅτι φαίνεται προοδευτικά «... ὄλο καὶ πιὸ πιθανὸ [τὸ γεγονός] ἢ προτίμηση τοῦ κώδικα ἔναντι τοῦ κυλίνδρου (εἰληταρίου) νὰ ἦταν χαρακτηριστικὸ [γνώρισμα] τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος ἀπὸ πολὺ νωρὶς...»¹⁷. Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ σήμερα ἐπιβεβαιώνεται πλήρως ἀπὸ τὴ νεότερη ἔρευνα¹⁸, χωρὶς ὅμως

14. Οἱ BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 1-2, συμπεραίνουν ὅτι “an attentive comparison of these hands with that of 1 [=P. Egerton 2] produces a strong impression of similarity; and though literary hands were in general somewhat more conservative than documentary, it seems extremely improbable, on the basis of this and other evidence which has been examined, that 1 [=P. Egerton 2] can be dated later than the middle of the second century” (σελ. 2). Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 14.

15. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 2. Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 14.

16. BELL-SKEAT, ὅπ.π.

17. “Οπ.π. Δικαιολογοῦσαν δὲ τὴν ἀποψή τους αὐτὴ λέγοντας ὅτι “... it is true that for pagan literature the codex form in papyrus is practically unknown in the second and very rare in the third century; but for Christian literature, which until recently was unrepresented in papyri of earlier date than the third century, the ratio is reversed, the codex form being by far the commoner, καὶ παρέπεμπαν σὸ ἔργο τοῦ F.G. KENYON, *Books and Readers in Ancient Greece and Rome* (Oxford, Clarendon Press, 1932, σελ. 95 κ.έ.).

18. Βλ. τίς σχετικῆς μελέτες τοῦ L.W. HURTADO, “The Earliest Evidence of an Emerging Christian Material and Visual Culture: The Codex, the *Nomina Sacra* and the Staurogram”, *Text and Artifact in the Religions of Mediterranean Antiquity: Essays in Honour of Peter Richardson*, S.G. Wilson-M. Desjardins (ἐκδ.), Waterloo, Ont., Wilfrid Laurier University Press, 2000, σελ. 271-288 (271-276) καὶ *The Earliest Christian Artifacts: Manuscripts and Christian Origins*, Grand Rapids, Mich. and Cambridge: Eerdmans, 2006, σελ. 43-93. Ἐπίσης, βλ. καὶ τὴ

αυτό να σημαίνει απαραίτητα, όπως πολύ σωστά παρατηρεί και ο Nicklas, ούτε ότι όλα τα χριστιανικά χειρόγραφα προέρχονται από κώδικες, ούτε ότι οι πρώτοι Χριστιανοί ήταν εκείνοι που τον ανακάλυψαν¹⁹. Ός εκ τούτου, το γεγονός και μόνο ότι τα σπαράγματα του Παπύρου Egerton 2 προέρχονται από κάποιον κώδικα, δεν αποτελεί έπαρκές στοιχείο μεταχρονολόγησης του πίο άργα στον β΄ ή ακόμα και στον γ΄ μ.Χ. αιώνα, και τούτο, διότι το στοιχείο αυτό θα μπορούσε πολύ άπλά να έκληφθει ως μία ακόμα ένδειξη κοντά στις άλλες ότι η ιδιαίτερη προτίμηση των χριστιανών για τον κώδικα ξεκινά από πάρα πολύ νωρίς²⁰.

Το δεύτερο στοιχείο που κατά την άποψη των Bell και Skeat θα μπορούσε να θέσει εν άμφιβόλω την πρώιμη χρονολόγηση του Παπύρου Egerton 2, είναι η χρήση συντμήσεων για τα «ίερα όνόματα» που άπαντούν σε αυτόν, τα λεγόμενα *nomina sacra*²¹. Και είναι, πράγματι, γεγονός ότι η πρακτική των συντμήσεων αυτών δεν είναι μεταγενέστερη του εκτιμώμενου από τους Bell και Skeat χρόνου συγγραφής του εν λόγω παπύρου, δεδομένου ότι ένα πλήθος αρχαιολογικών κυρίως εύρημάτων (βλ. νομίσματα και έπιγραφές) αφήνει να έννοηθεί ότι αυτή ήταν γνωστή στους χριστιανικούς κύκλους από πολύ νωρίς, ως δάνειο τόσο από τον έλληνο-ρωμαϊκό όσο και από τον ιουδαϊκό κόσμο²². Άποδεικνύεται δέ ότι σχεδόν σίγουρα, τουλάχιστον έως έναν κάποιο βαθμό, είχε παγιωθεί ως πρακτική ήδη από τα τέλη του α΄ μ.Χ. αιώνας²³ για τις λέξεις Θεός, Κύριος,

μελέτη του H.Y. GAMBLE, *Books and Readers in the Early Church: A History of Early Christian Texts*, New Haven: Yale Univ. Press, 1995, όπου στη σελ. 49 αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι ενώ σχεδόν το 98% των μη χριστιανικών χειρογράφων που χρονολογούνται πριν το 200 μ.Χ. προέρχονται από ειλητήρια, όλα σχεδόν τα χριστιανικά σπαράγματα της ίδιας περιόδου προέρχονται από κώδικες. Πρβλ. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 15.

19. NICKLAS, *οπ.π.*

20. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 16: "... P. Egerton 2 provides us with evidence that important peculiarities of early Christian material culture stem from a very early date".

21. Ό όρος αυτός πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον L. TRAUBE στο πρωτοποριακό για τα *nomina sacra* έργο του *Nomina Sacra: Versuch einer Geschichte der christlichen Kürzung* (1907, έπανεκτ. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967) και έκτοτε έπεβλήθη ως *terminus technicus*. Βλ. HURTADO, *The Earliest Christian Artifacts*, σελ. 95.

22. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 2 και κυρίως HURTADO, *The Earliest Christian Artifacts*, σελ. 99.

23. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 16, όπου αναφέρεται επίσης ότι αν και ύφίσταται ένας σημαντικός αριθμός χριστιανικών χειρογράφων που δεν κάνει χρήση των λεγομένων *nomina sacra*, ό αριθμός εκείνων που τα χρησιμοποιούν είναι σαφώς μεγαλύτερος. Βλ. επίσης και τις ύποσημ. 25 και 26 με τη σχετική βιβλιογραφία.

Ἰησοῦς καὶ Χριστός, τὸν κατὰ τὰ φαινόμενα πρῶτο πυρήνα τῶν χριστιανικῶν *nomina sacra*, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ὅπως ἦταν φυσιολογικό, ἐμπλουτίστηκε καὶ μεγάλωσε²⁴. Στὴν περίπτωση τοῦ Παπύρου Egerton 2 βλέπουμε ὅτι ἀπὸ αὐτὸν τὸν (ἐκτιμώμενο) ἀρχικό πυρήνα τῶν *nomina sacra* χρησιμοποιοῦνται μόνο τὰ ΚC (=Κύριος) (σπάρ. 1r, γραμ. 9 καὶ 16), ΘC (= Θεός) (σπάρ. 1v, γραμ. 16), [ΘΥ (=Θεοῦ)] (σπάρ. 2r, γραμ. 4) καὶ IH (= Ἰησοῦς ἢ Ἰησοῦ) (σπάρ. 1r, γραμ. 12 καὶ 19, σπάρ. 1v, γραμ. 17, σπάρ. 2v, γραμ. 6, σπάρ. 2r, γραμ. 4 καὶ 9), καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ συντημήσεις ΠΡΑ (=Πατέρα) (σπάρ. 1v, γραμ. 12), ΜΩ (=Μωϋσῆς ἢ Μωϋσεῖ) (σπάρ. 1r, γραμ. 21 καὶ 22, σπάρ. 1v, γραμ. 13 καὶ 15), [HCAC (= Ἡσαΐας)] (σπάρ. 2r, γραμ. 13), ΠΡΟΦΑC (=προφήτας) (σπάρ. 2r, γραμ. 6), [ΕΠΡΟΦΕΥCΕΝ (=ἐπροφήτευσεν)] (σπάρ. 2r, γραμ. 14) καὶ [ΒΑΛΕΥCΙΝ (=βασιλεῦσιν)] (σπάρ. 2r, γραμ. 7). Ἀπὸ ὅλες τὶς ὡς ἄνω συντημήσεις – *nomina sacra*, ἄξια ἰδιαίτερης μνεΐας καὶ ἀναφορᾶς εἶναι ἀφ' ἐνὸς ἢ ἰδιαίτερη μορφὴ IH μὲ τὴν ὁποία συντέμενεται ἡ λέξις Ἰησοῦς (ἀντὶ τοῦ συνηθέστερου IHC ἢ IC)²⁵, ἢ ὁποία σὲ ὅσα χειρόγραφα ἀπαντᾷ αὐτὰ δὲν

24. NICKLAS, ὅπ.π. καὶ εἰδικὰ τὴν ὑπόσημ. 27, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

25. Ἡ σύντημησις τῆς λέξεως Ἰησοῦς ὡς IH ἀντὶ τοῦ συνηθέστερου IHC ἢ IC ἀπαντᾷ, ὅπως πρῶτοι ἀπ' ὅλους σημειώνουν σχετικὰ οἱ BELL καὶ SKEAT (*Fragments*, σελ. 3), στὸν P. Beatty I (Εὐαγγέλια καὶ Πράξεις, α' μισὸ γ' μ.Χ. αἰῶνα), ὅπως ἐπίσης καὶ στὸν P. Oxy. 1224 τοῦ δ' μ.Χ. αἰῶνα (βλ. NICKLAS, *Unkown Gospel*, σελ. 17, ὑπόσημ. 28). Φαίνεται ὡστόσο ὅτι ἦταν ἀρχαιότατη πρακτικὴ, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀρχαιότερη γραφὴ, δεδομένης μᾶς ἀποστοροφῆς τῆς Ἐπιστολῆς Βαρνάβα [ἀρχῆς β' μ.Χ. αἰῶνα] (9,8), ποῦ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Λέγει γάρ· «Καὶ περιέτεμεν Ἀβραάμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δεκαοκτώ καὶ τριακοσίους.» Τίς οὖν ἡ δοθεῖσα αὐτῷ γνώσις; μάθετε· ὅτι τοὺς «δεκαοκτώ» πρῶτους, καὶ διάστημα ποιήσας λέγει «τριακοσίους». Τό «δεκαοκτώ», I (δέκα) H (ὀκτώ)· ἔχεις IH(σοῦν). Ὅτι δὲ ὁ σταυρὸς ἐν τῷ T ἐμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τοὺς «τριακοσίους». Δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς ὄνσιν γράμμασιν, καὶ ἐν τῷ ἐνὶ τὸν σταυρόν». Ἡ μαρτυρία αὐτὴ, ποῦ παρόμοιά της ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ στὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρῆα [γ' μ.Χ. αἰῶνας] (Στρωματεῖς VI, II: «Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῆς ἀστρονομίας ἔχομεν ὑπόδειγμα τὸν Ἀβραάμ, οὕτως ἐπὶ τῆς ἀριθμητικῆς τὸν αὐτὸν Ἀβραάμ. ἀκούσας γὰρ ὅτι αἰχμάλωτος ἐλήφθη ὁ Λώτ, τοὺς ἰδίους οἰκογενεῖς τῆς ἀριθμήσας καὶ ἐπεξεληθὼν πάμπολλων ἀριθμῶν τῶν πολεμίων χειροῦται. φασὶν οὖν εἶναι τοῦ μὲν κυριακοῦ σημείου τύπον κατὰ τὸ σχῆμα τὸ τριακοσιοστὸν στοιχείον, τὸ δὲ ἰῶτα καὶ τὸ ἦτα τούνομα σημαίνει τὸ σωτήριο· μνηεσθαι τοῖνυν τοὺς Ἀβραάμ οἰκείους εἶναι κατὰ τὴν σωτηρίαν, τοὺς τῷ σημείῳ καὶ τῷ ὀνόματι προσπεφευγότας, κυρίους γεγονέναι τῶν αἰχμαλωτιζόντων καὶ τῶν τοῖτοις ἀκολουθούντων παμπόλλων ἀπίστων ἐθνῶν. ἥδη δὲ ὁ μὲν τριακόσια ἀριθμὸς τριάς ἐστὶν ἐν ἑκατοντάδι, ἢ δεκάς δὲ ὁμολογεῖται παντέλειος εἶναι. ὁ δὲ ὀκτώ, κύβος ὁ πρῶτος, ἢ ἰσότης ἐν ἀπάσαις ταῖς διαστάσεσι, μήκους, πλάτους, βάθους») ἀποδεικνύει ὅτι πίσω ἀπὸ τὴν γραφὴν αὐτὴν ὑποκρύπτεται ἡ προχριστιανικὴ ἰουδαϊκὴ ἐρμηνευτικὴ τεχνικὴ τῆς «γεωμετρίας» (*gematria*), καὶ ὅτι ἐπομένως, ὅπως

χρονολογούνται νωρίτερα από τον γ' μ.Χ. αί.²⁶, και άφ' έτέρου ή σύντμηση αυτή καθ' έαυτή των λέξεων *Μωϋσής* (*Μωϋσεϊ*), *προφήτας*, *έπροφήτευσεν*, *Ήσαΐας* και *βασιλεϋσιν*, οί όποΐες όχι μόνο δέν άνήκουν στον ύποτιθέμενο πρώτο πυρήνα των χριστιανικών *nomina sacra*, αλλά ούτε καν άποτελοϋν «ιερά όνόματα» ή συντμήσεις με την κυριολεκτική έννοια του όρου²⁷. Εΐναι χαρακτηριστικό ότι, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Paap, σύντμηση της λέξης *βασιλεϋς* άπαντά σέ χειρόγραφα προγενέστερα του ε' μ.Χ. αΐωνος μόλις μία φορά²⁸, ένω οί συντμήσεις των λέξεων *Μωυσής* (*Μωυσεϊ*), *Ήσαΐας*, *προφήτας* και *προφητεύειν* πού άπαντοϋν στο Πάπυρο *Egerton 2* εΐναι οί μοναδικές πού γνωρίζουμε για την ΐδια περίοδο²⁹. Κι έδω, ΐσως, έπανατίθεται τό έρώτημα άν ό προτει-

πολή χαρακτηριστικά σημειώνει ό L.W. HURTADO (*The Earliest Christian Artifacts: Manuscripts and Christian Origins*, Grand Rapids, Mich. and Cambridge: Eerdmans, 2006, σελ. 114-115) "... [ή γραφή] ΙΗ φαίνεται ότι ύπήρξε ένας τρόπος να συμβολίζεται τό όνομα του Ίησοϋ πού λογικά ήταν πολϋ γνωστός και πολϋ πρώιμος, και ό όποΐος θα πρέπει να προέκυψε από Χριστιανούς έξοικειωμένους με ιουδαΐκές έρμηνευτικές τεχνικές". Και συνεχΐζει λέγοντας ότι ή γραφή του αριθμοϋ 318 με τους χαρακτήρες ΤΗ σχεδόν σίγουρα προϋποθέτει και όφειλεται σέ προγενέστερη χρονικά [ένν. από τα κείμενα της *Έπιστολής Βαρνάβα* και του *Κλήμεντος του Άλεξανδρέως*] περίοδο πρακτική των χριστιανών να χρησιμοποιοϋν τό σύμβολο ΙΗ αντί του όνόματος του Ίησοϋ, καθώς έπίσης και στην πρακτική της χρήσης από τους χριστιανούς του γραμματος Τ ως συμβόλου του σταυροϋ του Ίησοϋ. Ύπερ της άποψης ότι ή γραφή ΙΗ εΐναι έξαιρετικά ρωΐμη τάσσονται τόσο οί ΐδιοι οί BELL και SKEAT (*Fragments*, σελ. 3), πού σημειώναν μάλιστα ότι ήταν πολϋ πιθανό τό σύμβολο ΙΗ να χρησιμοποιοιέτο ήδη από τους άποστολικούς χρόνους και να άποτελοϋσε τό πρώτο σύμβολο πού χρησιμοποιήθηκε για τό όνομα του Ίησοϋ, όσο και οί C.H. ROBERTS (*Manuscript, Society and Belief in Early Christian Egypt*, London, Oxford Univ. Press, 1979, σελ. 37), A.H.R.E PAAP (*Nomina Sacra in the Greek Papyri of the First Five Centuries A.D.: The Sources and Some Deductions*, Leiden: Brill, 1959, σελ. 109) και DANIELS (*The Egerton Gospel*, σελ. 5).

26. DANIELS, όπ.π. PAAP, όπ.π., όπου αναφέρονται όνομαστικά οί πάπυροι *P. Beatty II-III* (γ' αΐ. μ.Χ.), *P. Graec. Vind. 31974 N.T. Aphroditopolis* (γ' αΐ. μ.Χ.), τό άπόσπασμα του Διατεσσάρων Εϋαγγελίου του Τατιανού από τη Dura (γ' αΐ. μ.Χ.), *P. Oxy. 1224* (γ' /δ' αΐ. μ.Χ.) και *P. Oxy. 2070* (γ' αΐ. μ.Χ.).

27. Βλ. και NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 18-19.

28. Ό Paap (*Nomina Sacra*, σελ. 109) αναφέρει ότι αυτό συμβαΐνει στον *P. Oxy. 2068*, ένα σπάραγμα παπύρου λειτουργικού περιεχομένου, γραμμένου στα έλληνικά, πού άνάγεται στον δ' αΐ. μ.Χ. Βλ. και DANIELS, *The Egerton Gospel*, σελ. 5, ύποσημ. 4.

29. PAAP, *Nomina Sacra*, σελ. 114. Βλ. και DANIELS, *The Egerton Gospel*, σελ. 5, καθώς και τις ύποσημειώσεις 2,3,4 και 5 της ΐδιας σελΐδας. Άξΐζει να αναφεροθΐ ότι ό Daniels, έξ άφορμής των μοναδικών αυτών «προφητικών» *nomina sacra* του Παπύρου *Egerton 2* (*Μωυσής*, *Ήσαΐας*, *προφήτας*, *έπροφήτευσεν*) τάσσεται ύπερ της άποψης ότι οί "προφητικές προσωπικότητες της ιουδαΐκής ιστορίας και παράδοσης έπαιζαν σημαντικό ρόλο για τον συγγραφέα του Παπύρου

νόμενος από τους Bell και Skeat χρόνος συγγραφής του ἐν λόγω πατύρου εἶναι πιὸ πρῶιμος ἀπ' ὅ,τι ἴσως θὰ ἔπρεπε.

Τὸ τρίτο στοιχεῖο πού σύμφωνα μὲ τους Bell και Skeat θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἔνδειξη μιᾶς πιὸ ὕστερης χρονολόγησης τοῦ Πατύρου *Egerton 2*, εἶναι τὸ παρατηρούμενο σὲ αὐτὸν παλαιογραφικὸ φαινόμενο τῆς *διαίρεσης*, τῆς μέσῳ δηλ. ἐνὸς κάποιου συμβόλου (συνήθως τῶν διαλυτικῶν) ἐπισήμανσης τῆς διακριτῆς ἐκφορᾶς καὶ ἀνάγνωσης δίπλα-δίπλα παρατιθέμενων φωνηέντων, εἰδικὰ στὴν περίπτωσι πού αὐτὰ μαζὶ θὰ σχηματίζαν δίφθογγο³⁰. Καὶ τοῦτο, διότι ὡς φαινόμενο εἶναι ἐξαιρετικὰ σπάνιο σὲ χειρόγραφα τοῦ α' ἡμίσεως τοῦ β' μ.Χ. αἰῶνος, περιόδου ἐντὸς τῆς ὁποίας οἱ Bell και Skeat τοποθετοῦσαν τὴ συγγραφή τοῦ Πατύρου *Egerton 2*, μολοντί ὡς πρακτικὴ δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ἄγνωστη καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ ἐν λόγω διάστημα³¹. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι προοδευτικὰ ἡ χρήση τῆς *διαίρεσεως* ἐπεκτάθηκε καὶ σὲ μεμονωμένα μέσα σὲ λέξεις φωνήεντα, ὥστε τελικὰ ὡς πρακτικὴ νὰ καταστῆ κάποια στιγμὴ χωρὶς συγκεκριμένο νόημα καὶ σκοπὸ³². Αὐτὸ φαίνεται ὅτι συμβαίνει καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ Πατύρου *Egerton 2*, ὅπου τὸ φαινόμενο τῆς *διαίρεσης* ἀπαντᾷ στὸ πρῶτο γράμμα τῶν λέξεων πού ξεκινοῦν ἀπὸ *υ* (βλ. σπάρ. 1ν, γραμ. 8 ὑμεῖς καὶ γραμ. 13 ὑμῶν, σπάρ. 2ν, γραμ. 2 ὑποτέτακτα[ι, γραμ. 12 ὑδωρ, σπάρ. 2ι, γραμ. 6 ὑπερ, γραμ. 12 ὑμ[ων]), καθὼς ἐπίσης, καὶ σὲ μία μόνο περίπτωσι, σὲ λέξι πού ξεκινᾷ ἀπὸ *ι* (σπάρ. 2ν, γραμ. 7 *ιο[ρδ]άνου*). Γιὰ τοὺς Bell και Skeat εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι ἡ χρήση τῆς *διαίρεσεως* στὸν πάπυρο αὐτὸ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψι ἐνὸς σταθεροῦ σὲ ὅλο τὸ σωζόμενο κείμενο του συμβόλου. Συμπερασματικὰ, παρατηρεῖται μιὰ ἐναλλαγὴ τῆς χρήσης τοῦ συμβόλου τῶν διαλυτικῶν καὶ μίας ἀπλῆς γραμμῆς πάνω ἀπὸ τὸ φωνῆεν ὡς δη-

Egerton 2 ἢ γιὰ τὴν παράδοσι ἐντὸς τῆς ὁποίας αὐτός/ἡ εἶχε μαθητεύσει", δεδομένου ὅτι "ὁ γραφέας [ἐνν. τοῦ Πατύρου *Egerton 2*] συντέμνει ὀνόματα καὶ ὄρους πού θὰ ἦταν ἄμεσα ἀναγνωρίσιμοι καὶ κατανοητοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιχειμένους ἀναγνώστες του...", καταλήγοντας ἔτσι στὸ συμπέρασμα ὅτι "τὸ χειρόγραφο αὐτό, σὲ κάθε περίπτωσι, θὰ εἶχε κυκλοφορήσει σὲ ἀναγνώστες πού ἦσαν ἐξ ἴσου καλὰ ἐξοικειωμένοι μὲ τὶς ἰουδαϊκὰς προφητικὰς προσωπικότητες καὶ εἶχαν ἕνα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γι' αὐτές" (*The Egerton Gospel*, σελ. 6-7).

30. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 19

31. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 4, καθὼς ἐπίσης καὶ σελ. 5, ὅπου οἱ BELL και SKEAT παραθέτουν τὸν P. Fay. 110 (94 μ.Χ.), ὡς παράδειγμα χρήσης τοῦ φαινομένου τῆς *διαίρεσεως* ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος. Βλ. ἐπίσης καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 19.

32. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 4-5. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 19-20.

λωτικού συμβόλου της διαιρέσεως (βλ. π.χ. \bar{u} και \bar{v}), πού ως φαινόμενο, σύμφωνα με τους ως άνω έρευνητές, όφείλεται στην από μέρους του γραφέως έλλειψη συστηματικότητας και συνέπειας στην επισήμανση του έν λόγω φαινομένου, μολονότι ό ίδιος αισθάνεται την ανάγκη να τό επισημάνει πάνω από τά φωνήεντα v και i , όταν αυτά βρίσκονται στην άρχή λέξεων³³. Κατά την άποψη τών Bell και Skeat τό στοιχείο αυτό ύποδηλώνει όη μέθοδος πού ακολουθεϊ ό γραφέας του Παπύρου *Egerton 2* όχι μόνο δέν είναι παγιωμένη και μεθοδολογικά κατασταλλαγμένη την περίοδο συγγραφής του, αλλά όη αντίθετως βρίσκεται έν εξέλιξει και σε πειραματικό στάδιο, ούτως ώστε να πρόκειται μάλλον για μία άρκετά πρώιμη χρονική περίοδο υιοθέτησής της ως παλαιογραφικής πρακτικής, παρά ύστερη³⁴. Όστόσο, τό επιχείρημά τους αυτό, άν και άπόλυτα λογικό και εύλογοφανές, δέν φαίνεται ιδιαίτερα πειστικό, δεδομένου όη πουθενά οι Bell και Skeat δέν εξετάζουν, ούτε καν αναφέρουν, τό ένδεχόμενο ό ως άνω τρόπος διαιρέσεως τών φωνηέντων από τον γραφέα του Παπύρου *Egerton 2* να είναι ένδεικτικός του προϊόντος του χρόνου σταδιακού έκφυλισμού της έν λόγω παλαιογραφικής πρακτικής. Τό στοιχείο αυτό προφανώς θα μετέφερε τον χρόνο συγγραφής του έν λόγω παπύρου σε μία σαφώς μεταγενέστερη περίοδο από αυτήν πού εκτιμούσαν οι Bell και Skeat.

Τό τέταρτο και τελευταίο στοιχείο πού, σύμφωνα με τους ως άνω έρευνητές, θα μπορούσε να θεωρηθεϊ ως μία ακόμα ένδειξη της πιθανότητας μίας ύστερης χρονολόγησης του Παπύρου *Egerton 2*, είναι ή από μέρους του γραφέα του μη χρήση του *έπιγεγραμμένου ίότα (iota adscriptum)*. Και τουτο, διότι ή συχνότητα του έν λόγω παλαιογραφικού φαινομένου σε παπύρους μέχρι και τό τέλος του α' μ.Χ. αιώνας είναι έξαιρετικά μεγάλη, τόσο ώστε μερικές φορές να χρησιμοποιεϊται ακόμα κι εκεί πού γραμματικά ήταν λάθος (όπως π.χ. μετά τό ω στην κατάληξη ρημάτων)³⁵. Η κατάσταση αυτή φαίνεται να αλλάζει κατά την άμέσως επόμενη περίοδο, ήδη από τις άρχές του β' μ.Χ. αιώνας, όταν και άρχίζουν να παρατηροϋνται με προσδευτικά όλο και μεγαλύτερη συχνότητα περιπτώσεις χειρογράφων όπου τό *έπιγεγραμμένο ίότα* παραλείπεται έντελώς³⁶, τόσο ώστε ή χρήση του στα μέσα περίπου του γ' μ.Χ. αιώνας

33. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 6.

34. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 5 και 6. Βλ. και NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 19.

35. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 6. Βλ. και NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 20.

36. Ός παράδειγμα οι BELL και SKEAT (*Fragments*, σελ. 6.) παραθέτουν τον *P. Oxy. 1380*, πού άνάγεται χρονικά στις άρχές του β' μ.Χ. αιώνας. Βλ. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 20.

να ἐγκαταλειφθεῖ καὶ ἐκλείψει τελείως³⁷. Ἡ πλήρης ἀπουσία, ὡστόσο, τοῦ ἐπιγεγραμμένου ἰότα ἀπὸ τὸν Πάπυρο Egerton 2, δὲν ξέρομε κατὰ πόσο ἐπαληθεύει τὴν ἐκτίμηση τῶν Bell καὶ Skeat γιὰ τὴ χρονολόγησή του στὸ α΄ ἡμισυ τοῦ β΄ μ.Χ. αἰῶνος, μία περίοδο, ὅπως εἶδαμε, κατὰ τὴν ὁποία ἡ μὴ χρήση τοῦ ἐπιγεγραμμένου ἰότα μὲν μόλις πού ἀρχίζει νὰ παρατηρεῖται. Μποροῦμε ἄραγε νὰ εἴμαστε σίγουροι ὅτι ὁ Πάπυρος Egerton 2 ἀποτελεῖ πράγματι ἕναν ἀπὸ ἐκείνους τοὺς παπύρους, στοὺς ὁποίους πρῶτο-παρατηρεῖται ἡ ἐν λόγω πρακτικὴ; Ὡς ἐκ τούτου, καὶ χωρὶς νὰ ἀπορρίπτουμε πλήρως τὴν ἐκτίμηση τῶν Bell καὶ Skeat, θεωροῦμε, καὶ πάλι, ὡς πῶς λογικὴ καὶ εὐλογη μίᾳ ἐλαφρᾷ μεταχρονολόγησι τοῦ ἐν λόγω παπύρου στὰ μέσα, καὶ ἴσως καὶ λίγο ἀργότερα, τοῦ β΄ μ.Χ. αἰῶνος.

Ἐνα παλαιογραφικῆς φύσεως στοιχεῖο πού δὲν εἶχαν ὑπ’ ὄψιν τους οἱ Bell καὶ Skeat ὅταν ἐξέδιδαν τὸν Πάπυρο Egerton 2, ἀλλὰ πού ἀφορᾷ ἄμεσα στὴ χρονολόγησή του, καθὼς φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνει τίς ὅποιες ἀπόψεις καὶ ἐκτιμήσεις περὶ μίας πῶς ὕστερης χρονολόγησι τοῦ ἐν λόγω παπύρου, εἶναι ἡ παρατήρησι τοῦ ἐκδότη τοῦ Παπύρου Köln 255 M. Gronewald ὅτι στὴ γραμμὴ 21, στὸ recto τοῦ ἐν λόγω φύλλου παπύρου ὑφίσταται μίᾳ ἀπόστροφος ἀνάμεσα στὰ σύμφωνα γ καὶ κ τῆς λέξεως ἀνένεγκον (ἀνενεγ’κον). Ἡ παρατήρησι αὐτὴ ἔχει ἰδιαιτέρη ἀξία, δεδομένου ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸν ἔμπειρο ἀγγλο παπυρολόγο E.G. Turner, τὸ φαινόμενο τῆς χρήσι ἀποστροφῆς μεταξὺ συμφώνων εἶναι, βάσει τῶν ἕως σήμερα γνωστῶν παλαιογραφικῶν δεδομένων, μίᾳ ἐντελῶς ἀγνωστῇ κατὰ τὸν β΄ μ.Χ. αἰῶνα παλαιογραφικῇ πρακτικῇ, πού καθίσταται ὁμως ἀρκετὰ συνήθης κατὰ τὸν ἀμέσως ἐπόμενον, γ΄ μ.Χ. αἰῶνα³⁸. Ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ κανεῖς, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ σαφῶς καὶ μεταχρονολογεῖ τὴ συγγραφὴ τοῦ Παπύρου Egerton 2, κάτι πού δεδομένης καὶ τῆς ἐν γένει ὁμοιότητι ὡς πρὸς τὸ ὕφος γραφῆς τοῦ ἐν λόγω παπύρου μὲ τὸν Πάπυρο Bodmer II (p⁶⁶), ὅπου ἐπίσης παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο τῆς χρήσι ἀποστροφῆς μεταξὺ συμφώνων, φαίνεται νὰ καθιστᾷ τὴ μεταχρονολόγησι τοῦ Παπύρου Egerton 2 στὸ β΄ ἡμισυ/τέλη τοῦ β΄ ἢ στίς ἀρχές τοῦ γ΄ μ.Χ. αἰῶνος (~200 μ.Χ.) ἐπιτακτικῇ³⁹.

37. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 6. Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 20.

38. TURNER E.G., *Greek Manuscripts of the Ancient World*, Oxford: Clarendon Press, 1971, σελ. 13. Βλ. ἐπίσης καὶ DANIELS, *The Egerton Gospel*, σελ. 3, ὑπόσημ. 6.

39. GRONWALD, “Evangelium oder Evangelienharmonie”, σελ. 136-137. Βλ. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 21 καὶ “Papyrus Egerton 2 – the ‘Unknown Gospel’”, *Exp. Tim.* 118

Πέρα από όλα τα παραπάνω, και όπως εύστοχα σημειώνουν οι Bell και Skeat, η συνολική εμφάνιση του Παπύρου *Egerton 2* είναι ένδεικτική ενός έργου κάποιου εμπειρο, αλλά προφανώς μη επαγγελματία λόγιου γραφέα, που μολονότι είναι γραμμένος με συμμετρικό τρόπο και με έλκυστική εμφάνιση, έχει έναν ανεπίσημο χαρακτήρα που θυμίζει την μορφή επισεσορμένης γραφής των πρώτων δεκαετιών του β' μ.Χ. αιώνας⁴⁰. Πιο συγκεκριμένα, στον Πάπυρο *Egerton 2* δεν υπάρχουν τόνοι και πνεύματα και η στίξη γίνεται άλλες φορές (τις περισσότερες) με τη χρήση άνω τελείας και άλλες, πάντα στο τέλος των προτάσεων, με μικρά διαστήματα⁴¹, που σε μερικές περιπτώσεις, αμέσως μετά από αυτά, παρουσιάζεται και το φαινόμενο το άρχικό γράμμα μίας πρότασης, κυρίως το ε, να είναι λίγο μεγαλύτερο από τα άλλα⁴².

Από τα άξιοσημείωτα χαρακτηριστικά του Παπύρου *Egerton 2* είναι επίσης και η ὀρθογραφία του. Τα ὀρθογραφικά λάθη, που είναι αρκετά συχνά στους παπύρους εκείνης της εποχής, είναι ἐδῶ ἐλάχιστα (βλ. ἀπιστεία, σπάρ. 1r, γραμ. 19, ἡμειν, σπάρ. 2r, γραμ. 7, ἐμβρειμησάμενος, σπάρ. 2r, γραμ. 10)⁴³, ἐνῶ στον Πάπυρο *Köln 255* είναι ιδιαίτερα εὐδιάκριτες και δύο προσπάθειες διόρθωσης ὀρθογραφικῶν λαθῶν⁴⁴. Σὲ μερικές μόνο περιπτώσεις παρατηρεῖται ἡ

(2007), σελ. 261-266 (261, ὑποσημ. 6). Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι και ὁ ἴδιος ὁ Bell ἀποδέχθηκε τὴ μεταχρονολόγηση αὐτὴ σὲ μία ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν L. Hurtado (21 Ἰουνίου 1997), τὴν ὁποία ὁ τελευταῖος δημοσίευσε στὸ ἄρθρο τοῦ “The Origin of the *Nomina Sacra*: A Proposal”, *JBL* 117 (1998), σελ. 655-673 (657, ὑποσημ. 7). Ἀντίθετα, ὅπως ἀναφέρει ὁ J.B. Daniels (*The Egerton Gospel*, σελ. 3, ὑποσημ. 7), ὁ T.C. Skeat σὲ ἰδιωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν ἴδιο ἐνέμενε στὴν ἄποψη περὶ μιᾶς ἀρκετὰ πρῶτης χρονολόγησης τοῦ ἐν λόγῳ παπύρου, ἡτοι στὶς ἀρχὲς τοῦ β' μ.Χ. αἰῶνος.

40. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 7: “It [= the hand of the papyrus] is that of a practised writer but perhaps hardly of a professional literary scribe, and though fairly regular and of attractive appearance it has an informal air which recalls the cursive of the earlier part of the second century”.

41. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 7. Βλ. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 20.

42. “Οπ.π., BERNHARD, *Other Early Christian Gospels*, σελ. 86.

43. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 7. Βλ. και NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 20.

44. Ὁ J.B. DANIELS (*The Egerton Gospel*, σελ. 4, ὑποσημ. 4) ἀναφέρει σχετικὰ ὅτι στὸ verso τοῦ Παπύρου *Köln 255*, στὴ σειρὰ 23 παρατηρεῖται ἡ σκίαση ἐνὸς η και τὸ ἴχνος ἐνὸς υ πάνω ἀπὸ τὴ γραμμὴ, ὥστε τὸ ἀρχικὸ ἡμῶν νὰ διορθῶνεται ὡς ὑμῶν. Ἐπίσης, στὸ recto τοῦ ἴδιου Παπύρου, στὴ σειρὰ 22, τὰ γράμματα ε και π ἔχουν διαγραφῆ, ἐνῶ πάνω ἀπὸ αὐτὰ διακρίνονται, ἔστω και μὲ σχετικὴ δυσκολία, ἕνα ἡμιτελὲς μικρὸ σημάδι κάθετης φορᾶς (γιὰ τὴν ἀκριβεία πιὸ ἀριστερὰ και πάνω ἀπὸ μία τρύπα τοῦ φύλλου παπύρου), διπλα ἀκριβῶς ἕνα π, ἀκολούθως τὸ κάτω μέρος ἐνὸς ρ και, τέλος, μέρος (ἡ ἀριστερὴ καμπύλη) ἐνὸς ο.

παράλειψη του γράμματος ν στο τέλος των γραμμών, ενώ δεν υφίστανται ένδειξεις μεταγενέστερης διόρθωσης⁴⁵.

Ός εκ τούτου, όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι Bell και Skeat, η γενική έντύπωση που αποκομίζει κανείς από τον πάπυρο Egerton 2 είναι ενός χειρογράφου που μπορεί να μην είναι ιδιαίτερα καλαίσθητο ή πολυτελές, αλλά που συνεγράφη με άρκετη φροντίδα και ακρίβεια⁴⁶.

Πριν προχωρήσουμε όμως στην παράθεση αυτού καθ' εαυτό του κειμένου του Παπύρου Egerton 2, δύο λόγια θα πρέπει να ειπωθούν για τη δέουσα σειρά παράθεσης των σωζόμενων παραγράφων του. Το πρόβλημα έγκειται, όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρουν οι πρώτοι εκδότες του Bell και Skeat, στο γεγονός ότι δεν υφίσταται καμμία σχετική έξωτερική μαρτυρία⁴⁷. Μόνο ένα πολύ μικρό ίχνος ενός αριθμητικού διακρίνεται στο recto του παραγράμματος 2, που και πάλι δεν μπορεί να βοηθήσει σχετικά, δεδομένου ότι απ' ενός κανένα άλλο σωζόμενο σπάραγμα δεν διασώζει κάτι αντίστοιχο, απ' έτέρου το αριθμητικό αυτό θα μπορούσε να είναι εξ ίσου ο αριθμός σελίδος, ο αριθμός φύλλου ή ακόμα και ο αριθμός του τεύχους που αποτελούσαν τον κώδικα.

Η μοναδική ίσως διαθέσιμη ένδειξη ως προς τη σωστή σειρά κάποιων από τα σπάργματα είναι έσωτερική και έντοπίζεται στο σπάραγμα 1, αφορά δέ στη σειρά παράθεσης του κειμένου των δύο πλευρών του εν λόγω σπαράγματος και μόνο. "Όπως αναφέρουν οι Bell και Skeat, «οί πρώτες οκτώ (8) σειρές [ένν. του recto] ακολουθούν τόσο φυσικά το verso, ώστε να είναι ασφαλές να τις θεωρήσουμε ως συνέχεια των γεγονότων που αναφέρονται εκεί»⁴⁸. "Ετσι ώστε να μπορούμε να υποθέσουμε ότι το verso του εν λόγω σπαράγματος προηγείται του recto⁴⁹. Το κείμενο του Παπύρου Köln 255, το οποίο δεν είχαν υπ' όψιν τους οι Bell και Skeat και το οποίο προσέθεσε στο τέλος κάθε πλευράς του πρώτου σπαράγματος του Παπύρου Egerton 2 από 5 σειρές, δεν είναι ικανό να αλλάξει την αρχική αυτή έντύπωση, με αποτέλεσμα να υφίσταται έως και σήμερα ένα γενικότερο consensus μεταξύ των έρευνητών που κατά καιρούς ασχο-

45. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 20.

46. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 7: "The impression is in general of a manuscript which made no great pretensions to elegance, still less sumptuousness, but which was written with care and on the whole with a good standard of accuracy".

47. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 39.

48. Όπ.π. Βλ. και BERNHARD, *Other Early Christian Gospels*, σελ. 85.

49. BELL-SKEAT, όπ.π.

λήθηκαν με τὸν Πάπυρο *Egerton 2*, ὅτι, πράγματι, ἡ σειρὰ παράθεσης τοῦ κειμένου τοῦ σπαράγματος 1 πὺν εἰσηγήθηκαν ἐξ ἀρχῆς οἱ Bell καὶ Skeat εἶναι ἡ λιγότερο προβληματικὴ καὶ περισσότερο ἐνδεδειγμένη⁵⁰. Τίποτε, ὡστόσο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σίγουρο, δεδομένου ὅτι ὅλα βρίσκονται στὴ σφαῖρα τῆς εἰκονολογίας καὶ τῆς πιθανολόγησης. Ἀκόμα καὶ ἡ ἀντίθετη ἄποψη τοῦ D. Lührmann, ὁ ὁποῖος πρότεινε τὴν πρόταξη τοῦ 1 recto ἔναντι τοῦ 1 verso δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλειστῆ με βεβαιότητα⁵¹. Παρουσιάζεται βέβαια λιγότερο πιθανή, καθὼς τὸ βασικὸ ἐπιχείρημα ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηρίζεται, ὅτι δηλ. ἡ σειρὰ τῶν σπαραγμάτων θὰ πρέπει νὰ ἀκολουθεῖ τὴν σειρὰ με τὴν ὁποία τὰ παράλληλά τους με τὸ Δ' Εὐαγγέλιο ἀναφέρονται σὲ αὐτό, ἀναιρεῖται ἀπὸ τὴν σειρὰ παράθεσης τῶν παραλλήλων τοῦ 1 verso με τὸ Δ' Εὐαγγέλιο, πὺν δὲν ἀκολουθεῖ πιστὰ ἐκείνη τοῦ Κατὰ Ἰωάννην⁵².

Ἐλάχιστα πράγματα μποροῦν νὰ εἰπωθοῦν καὶ γιὰ τὴν σειρὰ τῶν σπαραγμάτων 2 καὶ 3. Οἱ Bell καὶ Skeat, καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτοὺς ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐρευνητὲς πὺν ἀσχολήθηκαν με τὸν Πάπυρο *Egerton 2*, παρέθεσαν τὸ κείμενο τοῦ τελευταίου με τὴν σειρὰ σπάρ. 2 recto, σπάρ. 2 verso, σπάρ. 3 verso, σπάρ. 3 recto. Ἄξια ἰδιαίτερης ἀναφορᾶς εἶναι ἐδῶ ἡ περίπτωση τοῦ U. Gallizia, ὁ ὁποῖος θεωρῶντας ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ «Ἄγνωστου Εὐαγγελίου» τοῦ Παπύρου *Egerton 2* παρέθεσε τὰ ἐξιστορούμενα σὲ αὐτὸν γεγονότα με βάση τὴν σειρὰ πὺν αὐτὰ παρατίθενται σὲ κατ' αὐτὸν πηγές του, τὰ τέσσερα Εὐαγγέλια τοῦ Κανόνος τῆς Καινῆς Διαθήκης, θεωροῦσε ὅτι ἡ δέουσα σειρὰ τῶν σπαραγμάτων τοῦ Παπύρου *Egerton 2* θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἡ σπάρ. 1 verso, ἐπειδὴ ἔχει παράλληλα με τὸ Ἰω. 5, σπάρ. 1 recto, λόγω τῶν παραλλήλων του με τὰ Ἰω. 7 καὶ 8, σπάρ. 3 (εἶτε με τὴν σειρὰ recto-verso, εἶτε verso-recto), λόγω τῶν πιθανῶν παραλλήλων του με τὸ Ἰω. 10, σπάρ. 2 verso, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἀναφέρεται ὁ πο-

50. Βλ. καὶ ERLEMANN K., *Papyrus Egerton 2*, σελ. 17, ὅπου καὶ ἡ παρατήρηση τοῦ ἐν λόγω ἐρευνητῆ ὅτι ἂν καὶ ἡ σειρὰ με τὴν ὁποία παραθέτουν οἱ Bell καὶ Skeat τὰ σπαράγματα τοῦ Παπύρου *Egerton 2* δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀσφαλῆς, ἡ προτεινόμενη ἀπὸ αὐτοὺς πρόταξη τοῦ verso τοῦ πρώτου σπαραγματος ἔναντι τοῦ recto θὰ πρέπει νὰ λογίζεται ὡς μᾶλλον σίγουρη ("einigermaßen gesichert"). Ἐπίσης βλ. καὶ BERNHARD, *Other Early Christian Gospels*, σελ. 85.

51. LÜHRMANN D., "Das neue Fragment des P Egerton 2 (P. Köln 255)", C.M. Tuckett κ.ἄ. (ἐκδ.), *The Four Gospels 1992. Festschrift Frans Neirynck*, τόμ. 3 (BETHL 100), Leuven, 1992, σελ. 2248-2249 καὶ *Die apokryph gewordenen Evangelien. Studien zu neuen Texten und zu neuen Fragen*, NovTSup 112 (Leiden: Brill, 2004), σελ. 136-7.

52. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 22.

ταμὸς Ἰορδάνης πού μνημονεύεται στὸ Ἰω. 10,40, καὶ τέλος σπάρ. 2 recto, ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τῆς ἀπόδοσης χρημάτων (φόρου) στοὺς βασιλεῖς, πὺν δὲν ἔχει παράλληλό του στὸ Δ' Εὐαγγέλιο, τοποθετεῖται ἀπὸ τοὺς Συνοπτικούς κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς δράσης τοῦ Ἰησοῦ στὰ Ἱεροσόλυμα, πρὶν τὴν σαυρικὴ Του θυσία⁵³. Ὡστόσο, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ J.B. Daniels, ἡ θεωρία αὐτὴ τοῦ Gallizia πάσχει, διότι πουθενὰ στὸ σωζόμενο κείμενο τοῦ Παπύρου Egerton 2 δὲν ὑφίσταται ἡ παραμικρὴ ἔνδειξη ὅτι ὁ συγγραφέας του παραθέτει τὰ ὑπ' αὐτὸν περιγραφόμενα γεγονότα μὲ τὸν τρόπο πὺν ὁ Gallizia ἔχει στὸ νοῦ του⁵⁴. Εἶναι ἐνδεικτικὸ, ἀναφέρει ὁ Daniels, ὅτι στὴ διήγηση τοῦ Παπύρου Egerton 2 περὶ τῆς θεραπείας τοῦ λεπροῦ, τῆς διήγησης δηλ. ἐκείνης πὺν ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὅποιο ὁ συγγραφέας τοῦ Παπύρου Egerton 2 χρησιμοποιεῖ καὶ συνδυάζει στὸ εὐαγγέλιό του στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς Συνοπτικούς καὶ τὸ Δ' Εὐαγγέλιο, δὲν ὑφίσταται ἡ παραμικρὴ ἀπὸ μέρους του πρόθεση νὰ τὰ προσαρμόσει στὰ χρονολογικὰ ἢ γεωγραφικὰ πλαίσια τῶν ἀντίστοιχων διηγήσεων τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων⁵⁵.

Ἡ ἀπόρριψη, ὁμως, τῆς ἄποψης τοῦ Gallizia σὲ καμμία περίπτωση δὲν ἀποτελεῖ καὶ ἐπιβεβαίωση τῆς πρότασης τῶν Bell καὶ Skeat. Ἄλλωστε καὶ οἱ ἴδιοι ἐξέφραζαν πολλὰς ἀμφιβολίες τόσο ὡς πρὸς τὴ θέση τοῦ σπαραγμάτος 2, ὅσο καὶ τοῦ σπαραγμάτος 3⁵⁶. Ὡς ἐκ τούτου, θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ καταλήξουμε σὲ ἓνα ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὡς πρὸς τὸ ποιά (θὰ ἔπρεπε νὰ) εἶναι ἡ σωστὴ ἢ δέουσα σειρά παραθέσεως τῶν σπαραγμάτων τοῦ Παπύρου Egerton 2⁵⁷. Γιὰ καθαρὰ λόγους ὁμοιομορφίας θὰ παραθέσουμε τὸ κείμενο μὲ τὴ σειρά τῶν σπαραγμάτων ὅπως τὴν υἰοθέτησαν στὴν editio princeps τοῦ ἐν λόγω παπύρου οἱ ἐκδότες του Bell καὶ Skeat, ἦτοι σπάρ. 1 verso, σπάρ. 1 recto, σπάρ. 2 recto,

53. GALLIZIA, P. *Egerton 2*, σελ. 46-47.

54. DANIELS, *The Egerton Gospel*, σελ. 9.

55. Ὁπ.π., σελ. 10. Βλ. ἐπίσης καὶ ὑποσημ. 1 τῆς αὐτῆς σελίδας.

56. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 40 (σπάρ. 2): “*The position of fragment 2 is yet more uncertain than that of 1, and it is impossible even to decide with any certainty which side should be placed first*” καὶ σελ. 41 (σπάρ. 3): “*There is no means of locating fragment 3*”. Σὲ κάθε περίπτωση, ὁμως, ἀπέρριπταν τὸ ἐνδεχόμενο τὸ σπάρ. 3 νὰ ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ σπαραγμάτος 1 ἢ 2: “... *it is not, on the whole, likely that it (ἐνν. τὸ σπάρ. 3) formed part of fragment 1, and it is certain that it does not come from fragment 2*” (σελ. 41).

57. Βλ. π.χ. τὴ χαρακτηριστικὴ φράση τῶν BELL καὶ SKEAT (ὅπ.π.), ὅτι “*the net result of this long discussion is, to be feared, a harvest of unsolved problems*”.

σπάρ. 2 verso, σπάρ. 3 verso, σπάρ. 3 recto, χωρίς όμως συνεχόμενη, αλλά μεμονωμένη για κάθε σπάραγμα ἀρίθμηση τῶν στίχων τους.

B. Τὸ κείμενο τοῦ «Ἀγνώστου Εὐαγγελίου» τοῦ Παπύρου *Egerton 2* (+ *Πάπυρος Köln 255*).

Τὸ κείμενο τοῦ Παπύρου *Egerton 2* (+ *Πάπυρος Köln 255*) περιλαμβάνει ἕξι (6) συνολικὰ διηγήσεις, καὶ πιὸ συγκεκριμένα: α) μέρος μίας ἀντιπαράθεσης μεταξὺ τοῦ Ἰησοῦ καὶ Ἰουδαίων νομικῶν περὶ ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν καὶ τοῦ προφήτη Μωϋσῆ (σπάρ. 1 verso), β) τὸ τέλος μίας ἀποτυχημένης ἀπόπειρας λιθοβολισμοῦ καὶ σύλληψης τοῦ Ἰησοῦ (σπάρ. 1 recto), γ) τὴ θαυματουργικὴ θεραπεία ἐνὸς λεπροῦ ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ (σπάρ. 1 recto), δ) μέρος μιᾶς ἀντιπαράθεσης Ἰησοῦ καὶ Ἰουδαίων περὶ τῆς ἀπόδοσης ἢ μὴ χρημάτων (φόρου) στοὺς βασιλεῖς (σπάρ. 2 recto), ε) ἓνα θαῦμα τοῦ Ἰησοῦ στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ (σπάρ. 2 verso), καὶ στ) ἴχνη μιᾶς ἀκόμη πιθανῆς διήγησης ἀπόπειρας τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Ἰησοῦ (σπάρ. 3 recto).

Πάπυρος *Egerton 2*, σπάραγμα 1 verso + Πάπυρος *Köln 255* verso

- 1]ι[
 [.] τοῖς νομικοῖς
 [.] να τὸν παραπράσσοντα
 [.] μον καὶ μὴ ἐμέ· []α
 5 [.] οποιεῖ πῶς ποιεῖ[·] πρὸς
 [δὲ τοὺς] ἄ[ρ]χοντας τοῦ λαοῦ [στ]ρα-
 [φείς εἶ]πεν τὸν λόγον τοῦτο[ν]· ἐραυ-
 [νᾶτε τ]ὰς γραφάς, ἐν αἷς ὑμεῖς δο-
 [κεῖτε] ζωὴν ἔχειν· ἐκείναι εἰ[σ]ιν
 10 [αἰ μαρτ]υροῦσαι περὶ ἐμοῦ· μὴ ἠομί-
 [ζετε ὅ]τι ἐγὼ ἦλθον κατηγο[ρ]ῆσαι
 [ὑμῶν] πρὸς τὸν π(ατέ)ρα μου· ἔστιν
 [ὁ κατη]γορῶν ὑμῶν Μω(ϋσῆς) εἰς ὃν
 [ὑμεῖς] ἠλίκατε· α[ὐ]τῶν δὲ λε-
 15 [γόντων] ὅ[τι] οἶδαμεν ὅτι Μω(ϋσεῖ) ἐλά-
 [λησεν] ὁ θε(εός) [·] σὲ δὲ οὐκ οἶδαμεν

Πάπυρος Egerton 2, σπάραγμα 2 recto

- 1 [.]
 νόμιοι πρὸς αὐτὸν ἐξ[ετασ-]
 τικῶς ἐπέιραζον αὐτὸν λ[έγοντες]
 διδάσκαλε Ἰη(σοῦ) οἶδαμεν ὅτι [ἀπὸ θε(ο)ῦ]
 5 ἐλήλυθας· ἃ γὰρ ποιεῖς μα[ρτυρεῖ]
 ὑπὲρ το[ῦ]ς προφ(ήτ)ας πάντας[· εἰπὲ οὖν]
 ἡμεῖν· ἐξὸν τοῖς βα(σι)λεῦσ[ιν ἀποδοῦ-]
 ναι τὰ ἀν[ή]κοντα τῇ ἀρχῇ ἀπ[οδῶμεν αὐ-]
 τοῖς ἢ μ[ή·] ὁ δὲ Ἰη(σοῦς) εἰδὼς [τὴν δι-]
 ἀνοιαν [αὐτ]ῶν ἐμβρειμ[ησάμενος]
 εἶπεν α[ὐτοῖς]· τί με καλεῖτ[ε τῶ στό-]
 ματι ὑμ[ῶν δι]δάσκαλον· μ[ὴ ἀκού-]
 οντες ὁ [λ]έγω· καλῶς Ἡ[σ](αῖ)[ας περὶ ὑ-]
 μῶν ἐπ[ρο]φ(ήτε)υσεν εἰπ[ώ]ν· ὁ [λαὸς οὗ-]
 15 τος τοῖς [χεῖλ]εσιν αὐτῶν τιμῶσιν]
 με ἢ [δὲ καρδί]α αὐτῶν πόρρω ἀπέ-]
 χει ἀπ' ἐ[μοῦ· μ]άτη[ν (δὲ) σέβονται με]
 ἐντάλ[ματα]

Πάπυρος Egerton 2, σπάραγμα 2 verso

- 1 [.] τῷ τόπῳ [κ]ατακλείσαν-
 [.] ὑποτέτακτα[ι] ἀδήλως
 [.] τὸ βάρος αὐτοῦ ἄστατο(ν)
 [.] ἀπορηθέντων δὲ ἐκεί-
 5 [νων ὡς] πρὸς τὸ ξένον ἐπ[ε]ρώτημα
 [.] περιπατῶν ὁ Ἰη(σοῦς) [ἐ]σάθη
 [ἐπὶ τοῦ] χεῖλους τοῦ Ἰο[ρδ]άνου
 [ποταμ]οῦ καὶ ἐκτεῖνα[ς τὴν] χεῖ-
 [ρα αὐτο]ῦ τὴν δεξιάν [. . .]μυσεν
 10 [.] καὶ κατέσπειρεν ἐπ[ὶ] τὸν
 [.]ον· καὶ τότε [. . .] κατε-
 [.]ενον ὕδωρ· ε. [. . .]ν τὴν
 [.]· καὶ ἐπ[ὶ] [. . .]θη ἐνώ-
 [πιον αὐτῶν ἐ]ξήγα[γ]εν [δὲ] καρπὸ(ν)

15 [.]τα[.]υτους·

Πάπυρος Egerton 2, σπάραγμα 3 recto

1 ἔν ἐσμ[εν
 μενω π[λι-]
 θους εἰς [ἀπο-]
 κτείνω[σιν
 5 λέγει· ο[
 [.]ε[. .] . . [

Πάπυρος Egerton 2, σπάραγμα 3 verso

1] . παρη
] ς ἔάν
] αὐτοῦ
] ημενος
 5] εἰδῶς
] ηπ .

Ἡ στὰ τέλη τοῦ β' /ἀρχές τοῦ γ' μ.Χ. αἰῶνος χρονολόγηση τοῦ Παπύρου *Egerton 2* δὲν ἀναφέρεται βέβαια καὶ στὴν ἀρχαιότητα τοῦ κειμένου⁵⁸. Τὸ «Ἄγνωστο Εὐαγγέλιον» τοῦ ἐν λόγῳ παπύρου εἶναι σαφῶς ἀρχαιότερο, μὲ πιθανὸν χρόνον συγγραφῆς, ὅπως κάποιοι ὑποστηρίζουν, τὸ β' ἡμῖς τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος⁵⁹. Τὸ γεγονὸς αὐτό, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι οἱ περιλαμβανόμενες σὲ αὐτὸ διηγήσεις εἶναι, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὡς ἄνω παρατιθέμενο κείμενο, ἀπὸ πολὺ διαφορετικῆς ἕως παντελῶς ἄγνωστες τόσο στὴν κανονικὴ ὅσο καὶ στὴν ἀπόκρυφη εὐαγγελικὴ παράδοση, καθιστᾷ τὸν Πάπυρο *Egerton 2* ἀκόμα πιὸ σημαντικὸ καὶ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἱστορίας καὶ διαμόρφωσης τῶν σχετικῶν μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ παραδόσεων, καθὼς ἐπίσης καὶ τοῦ ζητήματος τῆς τελικῆς διαμόρφωσης καὶ χρήσης τῶν τεσσάρων (4) Εὐαγγελίων τοῦ Κανόνος τῆς Καινῆς Διαθήκης.

58. Βλ. HILL C.F., *The Johannine Corpus in the Early Church*, Oxford Univ. Press, 2004, σελ. 302.

59. CAMERON R., *The Other Gospels. Non-Canonical Gospel Texts*, Philadelphia, 1982, σελ. 72-75 (74).

Γ. Ἡ σχέση τοῦ «Ἀγνώστου Εὐαγγελίου» τοῦ Παπύρου *Egerton 2* μὲ τὰ Κανονικά Εὐαγγέλια.

Ὁ Πάπυρος *Egerton 2* συγκέντρωσε, ὅπως εἶδαμε, πολὺ γρήγορα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εἰδικῶν, καὶ τοῦτο, καταρχάς, λόγω τῆς ἀρχικῆς ἐκτίμησής περὶ ἐξαιρετικά πρῶιμης χρονολόγησής του. Ὡστόσο, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν του γρήγορα ἐπεκτάθηκε, ἢ, καλύτερα, σχεδὸν μετατοπίστηκε στὸ ζήτημα τῆς σχέσης τοῦ «Ἀγνώστου Εὐαγγελίου» του μὲ τὰ Εὐαγγέλια τοῦ Κανόνος τῆς Καινῆς Διαθήκης. Διότι, μολονότι οἱ διηγήσεις τοῦ «Ἀγνώστου» αὐτοῦ «Εὐαγγελίου» εἶναι, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει, ἄγνωστες ἢ τουλάχιστον ἀρκετὰ διαφορετικές ἔναντι ἐκείνων τῶν Κανονικῶν Εὐαγγελίων, εἶναι γεγονός ὅτι δὲν ἀπουσιάζουν καὶ κάποια κοινὰ ἢ/καὶ παράλληλα μεταξὺ τους στοιχεῖα καὶ χαρακτηριστικά. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ ζητούμενο πλέον εἶναι ἂν ὁ Πάπυρος *Egerton 2* ἀποτελοῦσε ἓνα δευτερεῦον ἔναντι τῶν Κανονικῶν Εὐαγγελίων καὶ χωρὶς κάποια ἰδιαίτερη ἀξία κείμενο, ἢ ἐὰν ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα κείμενο ποὺ διέσωζε μία ἀνεξάρτητη καὶ πιθανὸν ἐπίσης ἀρχαιότερη ἔναντι τῶν Εὐαγγελίων αὐτῶν παράδοση⁶⁰.

ι. Ἡ ἱστορία τῆς ἔρευνας

Οἱ ἐκδότες τῆς *editio princeps* H.I. Bell καὶ T.C. Skeat εἶχαν τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Πάπυρος *Egerton 2* ἀποτελοῦσε ἓνα ἀνεξάρτητο ἔναντι τῶν Κανονικῶν Εὐαγγελίων κείμενο, ἀπορρίπτοντας ἔτσι τὴν ἰδέα ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ Δ' Εὐαγγελίου τὸν εἶχε χρησιμοποίησει ὡς πηγή του⁶¹. Πίστευαν ὡστόσο ὅτι μετέιχε τῆς ἴδιας αὐτῆς παραδόσεως μὲ τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο καὶ ἄφηναν ἀνοιχτὸ τὸ ἐρώτημα ἂν τὰ δύο αὐτὰ κείμενα βασιζόνταν σὲ μία κοινὴ προγενέστερή τους πηγή, ἢ ἐὰν τὸ κείμενο τοῦ Παπύρου *Egerton 2* βασιζόταν σὲ μία προγενέστερη καὶ πολὺ διαφορετικὴ μορφή τοῦ Δ' Εὐαγγελίου ἀπὸ αὐτὴν μὲ τὴν ὁποία μᾶς εἶναι σήμερα γνωστό⁶².

60. Βλ. καὶ ERLEMANN, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 12.

61. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 21.

62. BELL-SKEAT, *Fragments*, σελ. 28, ὅπου καὶ ἡ τοποθέτησή τους ὅτι “either ... John and the new Gospel were alike drawing on some earlier source or that the latter was using a form of John earlier than that which we know and widely differing from it”. Εἶναι πολὺ σημαντικὴ ἡ παρατήρηση τοῦ C.E. HILL (*The Johannine Corpus in the Early Church*, Oxford Univ. Press, σελ. 303, ὑποσημ. 41) ὅτι ἡ ἀπλούστερη ἴσως θεωρία τοῦ νὰ εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγε-

Ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ Κατὰ Ἰωάννην, τουλάχιστον γιὰ τὴ διήγηση τοῦ σπαράγματος 1 verso (ἀντιπαράθεση Ἰησοῦ καὶ νομικῶν), διέβλεπε στὸν Πάπυρο Egerton 2 καὶ ὁ C.H. Dodd, πού ἐξέφραζε ὁμως σοβαρὲς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴ σχέση του μὲ τοὺς Συνοπτικούς. Θεωροῦσε ὅτι τὸ μόνο Κανονικὸ Εὐαγγέλιο, μὲ τὸ ὁποῖο τὸ κείμενο τοῦ Παπύρου Egerton 2 δείχνει μία καθαρὴ καὶ ἀπ' εὐθείας σχέση, εἶναι ἐκεῖνο τοῦ Δ' Εὐαγγελίου, ἐνῶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰδικὰ στοὺς Συνοπτικούς δὲν ἀπέκλειε τὸ ἐνδεχόμενο ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ Εὐαγγέλια τοὺς νὰ ἦταν γνωστὰ στὸν συγγραφέα τοῦ «Ἀγνώστου Εὐαγγελίου», ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γλώσσα τοῦ τελευταίου νὰ ἦταν σὲ κάποιον βαθμὸ ἐπηρεασμένη ἀπὸ αὐτούς. Ὅλα ὁμως αὐτὰ δὲν ἦταν, ὅπως ὁ ἴδιος ἐπεσήμαινε, παρὰ ἀπλὲς ἐκτιμήσεις, πού δὲν μποροῦσαν νὰ τεκμηριωθοῦν μὲ σαφῆ καὶ ἀδιαμφισβήτητο τρόπο⁶³.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους, οἱ Schmidt καὶ Jeremias θεωροῦσαν ὅτι ὁ Πάπυρος Egerton 2 ἀποτελοῦσε χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς ἀπὸ μνήμης ἀναπαραγωγῆς τοῦ ὑλικοῦ τῶν τεσσάρων Κανονικῶν Εὐαγγελίων ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῶν πρώτων χρόνων, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς παράλληλης συνύπαρξης προφο-

λίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 ἐκεῖνος πού χρησιμοποίησε τὸ Δ' Εὐαγγέλιο ὡς πηγὴ του καὶ ὄχι τὸ ἀντίθετο, νὰ ὀφείλεται στὴν κυρίαρχη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἄποψη περὶ τοῦ χρόνου συγγραφῆς τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου τὸ 120-130 μ.Χ. Ἡ χρονολόγησις αὐτῆ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπὸ μέρους τῶν BELL καὶ SKEAT χρονολόγησις τοῦ Παπύρου Egerton 2 στὸ 150 περίπου μ.Χ., δὲν ἐπιτρέπει τὸ ἐνδεχόμενο τὸ Κατὰ Ἰωάννην νὰ ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἕνα τόσο εὐρέως διαδεδομένο καὶ ἀποδεκτὸ ἐντὸς τῶν χριστιανικῶν κύκλων Εὐαγγέλιο. Ἀργότερα ὁ BELL, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν του καὶ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ ἔως καὶ σήμερα θεωρούμενου ἀρχαιότερου χριστιανικοῦ παπύρου, τοῦ p⁵², πού ἐπιβεβαίωσε τὴν ὑπαρξὴ καὶ εὐρεῖα κυκλοφορίας τοῦ Δ' Εὐαγγελίου κατὰ τὸ α' ἡμῖσις τοῦ β' μ.Χ. αἰῶνος, ἀναθεώρησε τὴν ἄποψίν του αὐτὴ λέγοντας ὅτι “we may ... accept it as established that the New Gospel is in part based upon St. John's Gospel, whether in its present or in some earlier form” (*Recent Discovery of Biblical Papyri: An Inaugural Lecture Delivered before the University of Oxford on 18 November 1936*, Oxford, 1937, σελ. 17). Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ἐπίσης ὅτι ὁ BELL στὴν ὁμιλία του αὐτὴ φαίνεται νὰ ἔχει ἀλλάξει ἄποψη καὶ γιὰ τὴ σχέση τοῦ Παπύρου Egerton 2 μὲ τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, καθὼς, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀνέφερε στὰ τελικὰ του συμπεράσματα, “the author knew ... possibly, but if so less intimately, St. Luke's or some other Synoptic Gospel” (σελ. 20).

63. DODD, *New Gospel*, σελ. 33: “... the only canonical Gospel with which the papyrus text shows any clear and direct relation is the Fourth Gospel. The author may have known the Synoptics, and his language may have been to some extent influenced by them, but there is no clear evidence of this. The ‘Unknown Gospel’ therefore would seem to have emanated from a circle which held the Fourth Gospel to be authoritative, but which, if it knew the Synoptic Gospels, preferred, at least in some cases, other authorities”.

ρικής και γραπτής παραδόσεως. Θεωρούσαν ότι παρά τὸ γεγονός ὅτι ἡ παράδοση εἶχε ἤδη παγιωθεῖ σὲ γραπτὴ μορφή, ὁ συγγραφέας τοῦ «Ἀγνώστου Εὐαγγελίου» τοῦ Παπύρου *Egerton 2* δὲν χρησιμοποίησε κανένα τέτοιον εἶδους πρῶιμο κείμενο, προφανῶς λόγῳ μὴ διαθεσιμότητάς τους στὸν τόπο συγγραφῆς του Παπύρου⁶⁴.

Στὸ ἴδιο μῆκος κύματος, ὁπαδοὶ δηλ. τῆς ὡς ἄνω θεωρίας τῶν Schmidt και Jeremias, κινήθηκαν καὶ ἄλλοι ἐρευνητές. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζουν ὁ M.-J. Lagrange, πὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀμφισβήτησε ἔντονα τὸν εὐαγγελικὸ χαρακτήρα τοῦ κειμένου τοῦ Παπύρου *Egerton 2*⁶⁵, ὁ L. Cerfaux, πὺ ἐπέμενε στὴν ἐξάρτηση τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ἀπὸ τὸ Κατὰ Ἰωάννην, ἀλλὰ καὶ τὸ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο⁶⁶, ὁ A. de Santos Otero, πὺ τόνιζε τὸν ἀπόκρυφο καὶ σὲ τύπο μωσαϊκοῦ πολυσύνθετο χαρακτήρα τοῦ ἐν λόγῳ Παπύρου, ἐπισημαίνοντας ταυτόχρονα ὅτι οἱ παρατηρούμενες διαφορὲς στὴν ἔκφραση καὶ τὸ περιεχόμενο ἔναντι τῶν Κανονικῶν Εὐαγγελίων ὀφείλονται στὴν ἐλευθερία τοῦ συγγραφέα του νὰ ἐπιλέγει καὶ νὰ συνδυάζει ἀποσπάσματα ἀπὸ ὅποιον Κανονικὸ Εὐαγγέλιο ἤθελε⁶⁷, ὁ Ph. Vielhauer, πὺ σημείωνε ὅτι οἱ περιοπές τοῦ

64. SCHMIDT-JEREMIAS, *Ein bisher unbekanntes Evangelienfragment*, ὅπου εἰδικότερα στὴ σελ. 44 ἀνέφεραν: “Obwohl die Tradition bereits schriftlich fixiert war, hat er [ἐνν. ὁ συγγραφέας τοῦ “Ἀγνώστου Εὐαγγελίου” τοῦ Παπύρου *Egerton 2*] keine schriftliche Vorlage benutzt – vermutlich, weil ihm am Ort der Niederschrift keine solche zur Verfügung stand”. Βλ. ἐπίσης καὶ τὰ ὅσα ἀναφέρει σχετικὰ περὶ τῆς σχέσης Παπύρου *Egerton 2* καὶ Κανονικῶν Εὐαγγελίων ὁ Jeremias στὸ JEREMIAS J. - SCHNEEMELCHER W., *Papyrus Egerton 2*, σελ. 97: “There are contacts with all four Gospels. The juxtaposition of Johannine (I) and Synoptic material (II and III) and the fact that the Johannine material is shot through with Synoptic phrases and the Synoptic with Johannine usage, permits the conjecture that the author knew all and every one of the canonical Gospels. Only he had no one of them before him as a written text. On the contrary the above digressions in II and III, which were occasioned by verbal reminiscences and which also occur in I, show that the material has been reproduced from memory. Consequently we may have before us an instance of the overlapping of written and oral tradition: although the tradition was already fixed in writing, it was still widely reproduced from memory and in this way, enriched with extra-canonical material (IV), found new expression in writing”.

65. LAGRANGE M.-J., *Critique textuelle II*, σελ. 633-639 [= *Deux nouveaux textes relatifs à l'Évangile*, σελ. 327-343].

66. CERFAUX, *Parallèles*.

67. DE SANTOS OTERO, *Los Evangelios Apócrifos*, ὅπου εἰδικὰ γιὰ τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο ἀνέφερε στὴ σελ. 96 ὅτι “ἡ ἀδιαμφισβήτητη παλαιότητα τοῦ ἐγγράφου καὶ ὁ συσχετισμὸς του μὲ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη ἀποτελοῦν μία ἀπτή, ὀλοφάνεση ἀπόδειξη ... ὅτι τὸ τέταρτο Εὐαγγέλιο ὑπῆρχε ἤδη τὸν β' αἰῶνα μὲ τοὺς ἴδιους μάλιστα ὄρους πὺ τὸ γνωρίζουμε σήμερᾶ”.

Παπύρου *Egerton 2* αποτελούν σέ σύγκριση με τὰ Κανονικά Εὐαγγέλια ἕνα προχωρημένο στάδιο βάσει τῆς ἱστορίας τῆς παραδόσεως καὶ ὅτι τὰ κείμενα αὐτὰ παρουσιάζουν μεταξύ τους μία ἄμεση ἐξάρτησις⁶⁸, ὁ F. Neirynck, πού μετὰ ἀπὸ ἐνδελεχῆ μελέτη τῆς περικοπῆς τῆς θεραπείας τοῦ λεπροῦ στὸν Πάπυρο *Egerton 2*, θεωροῦσε ὅτι τὸ κείμενο τοῦ ἐν λόγῳ Παπύρου ὄχι μόνο εἶναι μεταγενέστερο τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, ἀλλὰ καὶ τὰ προϋποθέτει, ιδιαίτερα μάλιστα τὸν Λουκᾶ⁶⁹, ὁ J.P. Meier, πού τασσόταν ὑπὲρ τῆς ἐξάρτησης τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τόσο ἀπὸ τὸ Κατὰ Ἰωάννην, ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς Συνοπτικούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁμως παρέθετε βάσει τῆς σχετικῆς προφορικῆς παραδόσεως⁷⁰, καὶ τέλος, ὁ T. Nicklas, πού ἂν καὶ τασσόταν ὑπὲρ τῆς ἄποψης ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* θὰ πρέπει νὰ γνῶριζε καὶ τὰ τέσσερα Εὐαγγέλια τῆς Κ.Δ., ὑποστήριξε ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ τὰ χρησιμοποίησε ἀναπαράγοντας ὑλικὸ πιστὰ ἀπὸ αὐτὰ⁷¹.

Ἡ εἰκόνα, ὡστόσο, τὴν ὁποία ἀποκομίζει κάποιος ἀπὸ τὶς μελέτες μίας ἄλλης ομάδας ἐρευνητῶν, ὅπως οἱ G. Mayeda, J.D. Crossan, H. Koester⁷² καὶ J.B. Daniels εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικὴ, καθὼς ἡ κοινὴ συνισταμένη τῶν σχετικῶν μετὰ τὸν Πάπυρο *Egerton 2* πορισμάτων τῶν μελετῶν τους εἶναι ἡ πεποίθησις ὅτι τὸ «Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο» τοῦ ἐν λόγῳ Παπύρου εἶναι ἕνα ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια τοῦ Κανόνος τῆς Καινῆς Διαθήκης κείμενο με πιθανὸν ἀρκετὰ παλαιότερο ὑλικό.

68. VIELHAUER PH., *Geschichte*, σελ. 633-639. Εἰδικὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὴν ἀμοιβαία ἐπιρροὴ τοῦ Παπύρου *Egerton 2* τόσο ἀπὸ τὴν προφορικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ γραπτὴ παράδοση, ὁ VIELHAUER θεωροῦσε τὸν Πάπυρο αὐτὸ ὡς μὴ ἀπόδειξη τοῦ τρόπου μετὰ τὸν ὁποῖο διαφοροποιεῖται ἡ προφορικὴ ἀναπαραγωγὴ τῆς ἤδη γραπτὰ διαμορφωμένης παράδοσης ὅταν γίνεται ἀπὸ μνήμης (σελ. 638), ἐνῶ σημαντικὴ κρίνεται καὶ ἡ παρατήρησις του γιὰ τὸ πόσο λίγο ἡ καταγραφὴ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ Μάρκου, τῶν διαδόχων του (sic) καὶ τοῦ Ἰωάννη περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ παγίωσε καὶ τὴν προφορικὴ περὶ αὐτοῦ παράδοση (ὄπ.π.).

69. NEIRYNCK, *Papyrus Egerton 2*. Βλ. ἐπίσης ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, “The Apocryphal Gospels and the Gospel of Mark”, J.-M. Severin (ἐκδ.), *The New Testament in Early Christianity*, BETL 86 (1989), σελ. 123-175 (161-167).

70. MEIER J.P., *A Marginal Jew. Rethinking the Historical Jesus*, τόμ. 1-3, New York-London-Toronto-Sydney-Auckland, 1991, 1994 καὶ 2001 (τόμ. 1, σελ. 118-120).

71. NICKLAS, *Unknown Gospel*.

72. KOESTER H., “Apocryphal and Canonical Gospels”, *HTR* 73 (1980), σελ. 105-130. Τοῦ ἴδιου, *Introduction to the New Testament*, τόμ. II: *History and Literature of Early Christianity*, Philadelphia-Berlin-New York, 1982, σελ. 181-183. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ancient Christian Gospels, Their History and Development*, London-Philadelphia, 1990, σελ. 205-216.

Ειδικότερα, ο Mayeda στη διδακτορική του διατριβή για τον Πάπυρο *Egerton 2* κατέληγε στο συμπέρασμα ότι το κείμενο του «Άγνωστου Εὐαγγελίου» του όχι μόνο είναι ἀρχαιότερο και δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ κανένα Κανονικὸ Εὐαγγέλιο, ἀλλὰ ὅτι ἀποτελοῦσε καὶ μία ἀπὸ τὶς πηγές τους⁷³. Ἀντίστοιχο ἦταν καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ Crossan, πὺν ἐκτὸς τοῦ ὅτι πίστευε καὶ ἐκεῖνος στὴν ἀρχαιότητα τοῦ διηγηματικοῦ ὑλικοῦ τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, θεωροῦσε ὅτι αὐτὸς ἀποτελοῦσε καὶ μία ἀπὸ τὶς πηγές πὺν χρησιμοποίησε ὁ συγγραφέας τοῦ κατὰ Μᾶρκον κατὰ τὴ σύνταξη τοῦ Εὐαγγελίου του⁷⁴. Ὁ δὲ Koester, ἐκκινώντας καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν κατὰ τὴν ἄποψή του ἀδιαμφισβήτη ἀρχαιότητα τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, πίστευε ὅτι τὸ κείμενό του ἀνήκει σὲ ἓνα στάδιο τῆς παραδόσεως πὺν προηγείτο τῶν Κανονικῶν Εὐαγγελίων, ἀλλὰ καὶ τῆς διακρίσεως τοῦ ὑλικοῦ του σὲ δύο διακριτὰ μεταξὺ τους ρεύματα, ἐκεῖνο τῶν Συνοπτικῶν καὶ ἐκεῖνο τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἀποτελώντας ἔτσι ταυτόχρονα μία ἀπὸ τὶς πηγές τους⁷⁵.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ὡς ἄνω παρατιθέμενες ἐπιστημονικὲς ἀπόψεις περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Παπύρου *Egerton 2* καὶ τῶν Εὐαγγελίων τοῦ Κανόνος τῆς Κ.Δ. κατα-

73. MAYEDA G., *Das Leben-Jesu-Fragment*. Τὸ ἄρθρο τοῦ U. GALLIZIA (*P. Egerton 2*) θεωρεῖται ὡς ἡ κατεξοχὴν προσπάθεια ἀναίρεσης τῆς ἐν λόγῳ μελέτης τοῦ MAYEDA. Βλ. NORELLI, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 399.

74. CROSSAN J.D., *Four Other Gospels*, σελ. 63-87. Κατὰ τῆς ἄποψής του ὅτι ὁ Πάπυρος *Egerton 2* ἀπετέλεσε πηγή τοῦ Κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου βλ. τὶς ἐργασίες τῶν NEIRYNCK F., “The Apocryphal Gospels and the Gospel of Mark”, *ETHL* 86 (1989), πὺν ἀναδημοσιεύτηκε μὲ κάποιες συμπληρώσεις στὸ *Evangelica II*, σελ. 715-772 (756-759 καὶ 772), PRYOR J.W., “*Papyrus Egerton 2 and the Fourth Gospel*”, *ABR* 37 (1989), σελ. 1-13 (5).

75. Βλ. τὰ ὅσα λέγει ὁ KOESTER α) στὸ ἔργο του *Introduction NT*, σελ. 187: “*It is hard to imagine that Papyrus Egerton 2 could have patched its text together from a half a dozen passages of the Gospel of John – and, in addition, from several Synoptic Gospels. With its language, which contains Johannine elements but reveals a greater affinity with the language of the Synoptic Gospels, this document must belong to a stage of tradition that preceded the canonical gospels*”, β) στὸ *Ancient Christian Gospels*, σελ. 207: “*The presence of “synoptic” language in any “Johannine” context, and of “Johannine” language in any “synoptic” context, may well attest an earlier stage of the development in which pre-Johannine and pre-synoptic characteristics of language still existed side by side*”, καὶ γ) στὸ *Apocryphal and Canonical Gospels*, σελ. 123: “*... the author of the Gospel of John used source materials for the composition of his discourses and dialogues. The Unknown Gospel of Papyrus Egerton 2 further proves that such sources of the Fourth Gospel were directly related to the traditions upon which the Synoptic gospels rest, but also contained Johannine elements. These elements are visible in the terminology of the Unknown Gospel and in the initial stages of an expansion of sayings into “dialogues” of Jesus*”.

δεικνύουν, πιστεύουμε, περίτρανα άφ' ενός μὲν τὸ πόσο σημαντικός εἶναι ὁ πάπυρος αὐτὸς γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς διαμόρφωσης τῶν σχετικῶν μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ παραδόσεων καὶ τῆς συγγραφῆς τῶν Κανονικῶν Εὐαγγελίων τῆς Κ.Δ., άφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἔλλειψη ὁμοθυμίας ἐκ μέρους τῶν μελετητῶν ἐπὶ τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ ζητήματος. Ὡς ἐκ τούτου, μία ἀπὸ μέρους μας πρωτογενῆς ἔρευνα καὶ ἀξιολόγηση τῶν δεδομένων θεωρεῖται ἐπιβεβλημένη.

ii. *Σπάραγμα 1 verso (γραμ. 2-23): Περί ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν καὶ τοῦ προφήτη Μωϋσῆ.*

Ἡ πρώτη διήγηση πού διασώζει ὁ Πάπυρος Egerton 2 (σπάρ. 1 verso, γραμ. 2-23) εἶναι ἐκείνη τῆς ἀντιπαράθεσης μεταξὺ τοῦ Ἰησοῦ καὶ κάποιων Ἰουδαίων «νομικῶν» καὶ «ἀρχόντων τοῦ λαοῦ» γιὰ τὸ ἂν καὶ κατὰ πόσο οἱ Γραφεῖς καὶ ὁ Μωϋσῆς «μαρτυροῦν» περὶ τοῦ πρώτου. Ἡ ἀντιπαράθεσή τους αὐτὴ σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση⁷⁶ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε τοὺς νομικούς, “νά τιμωρεῖτε κάθε ἀδικοῦντα καὶ ἄνομο καὶ ὄχι ἐμένα ... καὶ ὅ,τι κάνει ὅπως τὸ κάνει. Καὶ ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ἄρχοντες τοῦ λαοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς: Ἔσεῖς μελετᾶτε τὶς Γραφεῖς, πιστεύοντας πὼς σ' αὐτές (ἢ μέσῳ αὐτῶν) βρίσκει κανεὶς ζωὴ· ἀκριβῶς ὅμως αὐτὲς εἶναι πού δίνουν μαρτυρία γιὰ μένα. Μὴ νομίσετε πὼς ἐγὼ ἦλθα γιὰ νὰ σᾶς κατηγορήσω ἐνώπιον τοῦ Πατέρα μου· ὑπάρχει ὁ κατηγορὸς σας Μωϋσῆς, στὸν ὁποῖο ἔχετε στηριξοῦν τὶς ἐλπίδες σας”. Ὅταν αὐτοὶ τοῦ εἶπαν πὼς “ἐμεῖς γνωρίζουμε καλὰ ὅτι ὁ Θεὸς μίλησε στὸν Μωϋσῆ, ἐνῶ γιὰ σένα δὲν ξέρουμε τὴν προσέλευσή σου”, ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἀπάντησε λέγοντας· τώρα φανερώθηκε ἡ ἀπιστία σας σὲ αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος εἶχε βεβαιώσει. “Γιὰτί, ἂν πράγματι πιστεύατε ὅσα ἔγραψε ὁ Μωϋσῆς, θὰ πιστεύατε καὶ σ' ἐμένα, ἀφοῦ γιὰ ἐμένα ἔγραψε” τοὺς πατέρες σας...».

Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ ὡς ἄνω ἀπόσπασμα φαίνεται νὰ φέρει σαφῆ ἰωάννεια χαρακτηριστικά, καθὼς ἐμφανίζει σαφῆ παράλληλα μὲ τοὺς στίχους Ἰω. 5,39.45.46. 9,29. Ἡ κάτωθι παρατιθέμενη ἀντιπαράβολη τῶν παραλλήλων μὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο στίχων του ἀποδεικνύει τοῦ λόγου τὸ ἀληθές:

76. Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση τοῦ πρωτοτύπου κειμένου εἶναι τοῦ συγγραφέως.

Πάπυρος Egerton 2:**Σπάραγμα 1 verso:**

- 7 ... ἐραυ-
 8 [νᾶτε τ]ᾶς γραφᾶς ἐν αἷς ὑμεῖς δο-
 9 [κεῖτε] ζωὴν ἔχεινῃ ἐκεῖναι εἰ[σ]ὶν
 10 [αἰ μαρτ]υροῦσαι περὶ ἐμοῦ·
- 10 ... μὴ ἠλομί-
 11 [ζετε ὅ]τι ἐγὼ ἤλθον κατηγορο[ρ]ῆσαι
 12 [ὑμῶν] πρὸς τὸν π(ατέ)ρα μου ἔστιν
 13 [ὁ κατη]γορῶν ὑμῶν Μω(ῦσῆς) εἰς ὃν
 14 [ὑμεῖς] ἠλπίκατε·
- 14 α[ὑ]τῶν δὲ λε-
 15 [γόντω]ν ὅ[τι] οἶδαμεν ὅτι Μω(ῦσεῖ) ἐλά-
 16 [λησεν] ὁ θε(ός)[ς]· σέ δὲ οὐκ οἶδαμεν
 17 [πόθεν εἶ]·
- 20 εἰ γὰρ ἐπι-
 21 [στεύσατε Μω(ῦσεῖ)]· ἐπιστεύσατε ἂ[ν]
 22 [ἐμοί· πε]ρ[ὶ] ἐμοῦ γὰρ ἐκεῖνο[ς]
 23 [ἔγραψε]ν τοῖς πατ[ρά]σιν ὑμῶ[ν].

Κατὰ Ἰωάννην:

Ἰω. 5,39: ἐραυνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἰ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ·

Ἰω. 5,45: Μὴ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν Μωϋσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε.

Ἰω. 9,29: ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωϋσεῖ λελάληκεν ὁ θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν.

Ἰω. 5,46: εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε.

Τὰ ὡς ἄνω παράλληλα χωρία τοῦ Δ' Εὐαγγελίου παρατίθενται σχεδὸν κατὰ λέξιν στήν ἐν λόγῳ διήγησι, μὲ τὶς ὅποιες, πράγματι ἐλάχιστες στὸν ἀριθμὸ, πα-

ρατηρούμενες γλωσσικές διαφορές να είναι ἴσσοнос σημασίας⁷⁷. Μοναδική ἴσως ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ μὴ χαρακτηρισμὸς στὴ γραμμὴ 9 τοῦ Παπύρου *Egerton 2* τῆς ζωῆς πού μπορεῖ νὰ βρεῖ κάποιος στὶς Γραφές (ἢ μέσω αὐτῶν) ὡς αἰωνίου, κάτι πού συμβαίνει στὸ παράλληλο χωρίο του στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (Ἰω. 5,39), καὶ πού ὡς γνωστὸν ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς πλέον βασικὲς ἔννοιες τοῦ τελευταίου (βλ. Ἰω. 3,15.16.36. 4,14.36. 5,24. 6,27.40.53.63. 10,28. 12,25.50. 17,2.3)⁷⁸.

Πέραν ὅμως τοῦ στοιχείου αὐτοῦ, αὐτὴ ἡ ἐκ πρώτης ὄψεως ἔντονη, ἕως ἀποκλειστικὴ θὰ ἔλεγε κανεῖς, ἐκκληφθεῖσα ἰωάννεια ἐπιρροή στὸ ἐν λόγῳ ἀπόσπασμα τοῦ Παπύρου *Egerton 2* μετριάζεται κατὰ τὴν ἀποψη κάποιων ἐρευνητῶν ἀπὸ μία σειρά ἐπιπλέον στοιχείων. Σύμφωνα μὲ τὸν Koester, πού θυμίζουμε ὅτι ὑποστήριξε πὼς τὸ «Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο» τοῦ Παπύρου *Egerton 2* εἶναι προγενέστερο χρονολογικὰ τῶν Συνοπτικῶν καὶ τοῦ Δ' Εὐαγγελίου, ἀκολουθώ-

77. Οἱ μικρὲς αὐτὲς διαφορὲς συνοψίζονται στὰ ἐξῆς: α) στὸ ὅτι ὁ τύπος «ἐραυνᾶτε» στὸν Πάπυρο *Egerton 2* (γρ. 7-8) θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρεῖται ὅτι βρῖσκεται σὲ ὑποτακτικὴ ἐγκλιση παρὰ σὲ προστακτικὴ, ὅπως συμβαίνει στὸ παράλληλο χωρίο τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου (Ἰω. 5,39), β) στὸ ὅτι στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, καὶ πάλι στὶς γρ. 7-8, χρησιμοποιεῖται τὸ ρῆμα «νομίζεῖν» (πού εἶναι παντελῶς ἄγνωστο στὸ Δ' Εὐαγγέλιο, καθὼς ἐπίσης καὶ σὲ ὅλα τὰ ἰωάννεια ἔργα τῆς Κ.Δ.) ἀντὶ τοῦ συνωνύμου «δοκεῖν», πού χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦ Δ' Εὐαγγελίου ὄχι μόνο στὸ παράλληλο χωρίο Ἰω. 5,45, ἀλλὰ καὶ στὰ χωρία Ἰω. 5,39. 11,13.31.56. 13,29. 16,2. 20,15, γ) στὸ ὅτι ὁ Πάπυρος *Egerton 2* (γρ. 11) χρησιμοποιεῖ τὸν τύπο «ἦλθον + ἀπαρέμφατο» (κατηγορησαι), πού εἶναι ἄγνωστος στὸ Δ' Εὐαγγέλιο (πλὴν τοῦ Ἰω. 4,7b, ὅπου ἔχουμε χρῆση τοῦ τύπου «ἔρχομαι + ἀπαρέμφατο»: «ἔρχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλήσαι ὕδωρ»), ἀντὶ ἀπλῆς ὀριστικῆς μέλλοντα («ἐγὼ κατηγορήσω») στὸν στίχο Ἰω. 5,45, δ) στὸ ὅτι στὸν Πάπυρο *Egerton 2* (γρ. 12) ἀπαντᾷ ὁ τύπος «πρὸς τὸν πατέρα μου», ὅταν στὸ παράλληλο χωρίο τοῦ Κατὰ Ἰωάννην ἡ ἐν λόγῳ κτητικὴ ἀντωνυμία ἀπουσιάζει ἐντελῶς (Ἰω. 5,45), ε) στὸ ὅτι στὸν Πάπυρο *Egerton 2* (γρ. 15-16) χρησιμοποιεῖται ὁ τύπος «ἐλάλησεν» (ἀόριστος) ἀντὶ τοῦ τύπου «λελάληκεν» (παρκαείμενος), πού ἀπαντᾷ στὸ παράλληλο χωρίο τοῦ κατὰ Ἰωάννην (Ἰω. 9,29), ἂν καὶ εἶναι γεγονός ὅτι ὁ τύπος «ἐλάλησεν» ἀπαντᾷ καὶ σὲ κάποια χειρόγραφα τοῦ Κατὰ Ἰωάννην (βλ. MAYEDA, *Leben-Jesu-Fragment*, σελ. 20), καὶ στ) στὸ ὅτι ἡ καὶ στὸν Πάπυρο *Egerton 2* [P. Köln 255] (γρ. 20-22) καὶ στὸ Δ' Εὐαγγέλιο (Ἰω. 5,46) χρῆση τοῦ ἴδιου τύπου ὑποθετικοῦ λόγου πρὸς δήλωση τοῦ ἀντίθετου τοῦ πραγματικοῦ γίνεται στὸν μὲν πρῶτο μὲ ὀριστικὴ ἀόριστου χρόνου στὸ δὲ δεύτερο μὲ παρατατικὸ. Βλ. καὶ DANIELS, *The Egerton Gospel*, σελ. 100-121. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 26-32.

78. KOESTER, *Ancient Christian Gospels*, σελ. 209. Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 29 καὶ 35, ὅπου ὁ ἴδιος ἐπιφυλάσσει γιὰ τὸ ἂν τὸ κείμενο τοῦ Παπύρου *Egerton 2* χρησιμοποιεῖ ἐδῶ τὴ λέξη «ζωή» μὲ τὴν ἰωάννεια ἔννοια τῆς «αἰωνίου ζωῆς».

ντας στο σημείο αυτό τον Mayeda θεωρεί αφ' ενός ότι το ύφος της διήγησης αυτής δεν είναι ακόμα τόσο «ϊωάννειο» όσο αυτό του Δ' Ευαγγελίου⁷⁹, αφ' ετέρου ότι πλέον της ιωαννείου υφίστανται και Συνοπτικές επιρροές, που έντοπιζονται:

α) στη χρήση του ὄρου «νομικός» πρὸς δήλωσιν τῶν Ἰουδαίων νομοδιδασκάλων, ἐνὸς ὄρου πού ἀπαντᾷ ἔξι (6) φορές στοῦ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιου (Λκ. 7,30. 10,25. 11,45.46.52. 14,3) καὶ μία στοῦ Κατὰ Ματθαῖον (Μτ. 22,35 // Λκ. 10,25), ἐνῶ εἶναι παντελῶς ἄγνωστη στοῦ Κατὰ Ἰωάννην⁸⁰,

β) στη χρήση τῆς φράσης «οἱ ἄρχοντες [τοῦ λαοῦ]» μὲ τὴν ἔννοια τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀντιπάλων τοῦ Ἰησοῦ, πού ἐνῶ εἶναι ἀρκετὰ συνήθης στοὺς Συνοπτικούς, ἰδιαίτερα δὲ στὸν Λουκᾶ (Λκ. 23,13.35. 24,20. Πράξ. 3,17. 4,5. 4,8. 13,27) δὲν ἀπαντᾷ οὔτε μία φορὰ μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ στὸν Ἰωάννη, καθὼς ἐκεῖ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ ἔκφραση «οἱ Ἰουδαῖοι» (Ἰω. 5,15-16.18)⁸¹,

γ) στη χρήση τοῦ ρήματος «ἀποκρίνεσθαι» («ἀποκριθεὶς καὶ εἶπεν», σειρὸς 17-18), πού ἀπαντᾷ ἐπίσης μόνο στὰ Συνοπτικά Εὐαγγέλια (Μτ. 15,23. 22,46. 26,62. 27,12.14. Μκ. 11,29. 12,28.34. 14,60.61. 15,4.5. Λκ. 22,68. 23,9) ἐνῶ εἶναι ἄγνωστη στὸν Ἰωάννη⁸²,

79. Βλ. KOESTER, *Ancient Christian Gospels*, σελ. 208: "... the first preserved pericope of the fragment has a close parallel in the Gospel of John, but its language sometimes is not yet as "Johannine" as that of the author of the Gospel of John". Βλ. ἐπίσης καὶ τὴν ἄποψη τοῦ Ron Cameron (*The Other Gospels*), σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο "A comparison of this story with its close parallels in the Gospel of John (John 5:35; 45; 9:29) demonstrates that the story in Papyrus Egerton 2 is more primitive than the expanded version in John. This fact suggests that Papyrus Egerton 2 either is the source of the story in John or independently draws from the same source as does the Gospel of John, preserving the source in its more original form" (σελ. 72-73).

80. KOESTER, *Ancient Christian Gospels*, σελ. 208, ὅπου καὶ ἡ παρατήρηση τοῦ συγγραφέα ὅτι παρὰ τὴν ἐδῶ χρήση τοῦ ὄρου "νομικός", "here as elsewhere in the papyrus (ἐνν. ὁ Πάπυρος Egerton 2), there is very little that would suggest dependence upon Luke". Βλ. ἐπίσης καὶ GALLIZIA, *P. Egerton 2*, σελ. 51, πού σημειώνει ὅτι ὁ Λουκᾶς προτιμᾷ νὰ χρησιμοποιεῖ ἀντὶ τῆς λέξεως "νομικός" τὴ λέξη "γραμματεὺς".

81. KOESTER, *Ancient Christian Gospels*, σελ. 209. Ὡστόσο, ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ παρατήρηση αὐτὴ τοῦ Koester δὲν εἶναι ἐντελῶς σωστὴ, δεδομένου ὅτι ἡ λέξη "ἄρχοντες" ἀπαντᾷ στοῦ Κατὰ Ἰωάννην στοὺς στίχους 7,26 καὶ 12,42, μὲ τὴν ἔννοια τῶν Ἰουδαίων γραμματέων καὶ νομικῶν, ἐνῶ ἡ ἀκριβὴς ἔκφραση οἱ "ἄρχοντες τοῦ λαοῦ" ἀπαντᾷ μόνο στοῦ Πράξ. 4,8, ἀπουσιάζει δὲ ἐντελῶς καὶ ἀπὸ τὰ τέσσερα κανονικά Εὐαγγέλια. Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 27

82. KOESTER, *Ancient Christian Gospels*, σελ. 209.

καὶ δ) στὴ χρῆση τοῦ ρήματος «ἀπιστεῖν», καὶ κατ' ἐπέκτασιν στὴν ἔννοια τῆς ἀπιστίας (σειρὰ 19), πού ἐνῶ ἔχει ἀρκετὰ Συνοπτικά παράλληλα («ἀπιστούντων»: Λκ. 24,41, «ἀπιστία»: Μτ. 13,58. 16,14. Μκ. 9,24. 16,11.16. 24,11.)⁸³, χρησιμοποιεῖται μόνο μία φορὰ στὸ Δ' Εὐαγγέλιο, καὶ αὐτὴ για τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Θωμᾶ στὴ διήγηση τῆς ἀπὸ τὸν ἐν λόγῳ ἀπόστολο ψηλαφήσεως τοῦ Κυρίου (Ίω. 20,27).

Ὡστόσο, θεωροῦμε ὅτι τὰ ἐν λόγῳ ἐπιχειρήματα τοῦ Koester (καὶ κατ' ἐπέκταση καὶ τοῦ Mayeda), μὲ μοναδικὴ ἴσως ἐξαίρεση τὴν περίπτωση τῆς λέξης «νομικός», πού ἀφήνει ἀνοιχτὸ τὸ ἐνδεχόμενο μίας κάποιας σχέσης μὲ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ, δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ καταδείξουν μίαν σαφῆ ἐξάρτηση τοῦ κειμένου τοῦ Παπύρου Egerton 2 ἀπὸ τοὺς Συνοπτικοὺς Εὐαγγελιστῆς⁸⁴. Τὸ συμπέρασμα ὅμως αὐτὸ δὲν ἀποκλείει ἀπαραίτητα καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ὁ συγγραφέας τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 νὰ εἶχε κάποια γνώση τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων.

Σὲ κάθε περίπτωση, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο θεωροῦμε ὅτι προκύπτει μὲ ιδιαίτερη σαφήνεια ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω ἀντιπαραβολὴ τῶν ἐν λόγῳ ἀποσπασμάτων τοῦ Παπύρου Egerton 2 καὶ τοῦ Δ' Εὐαγγελίου, εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν κειμένων στενὴ σχέση⁸⁵. Τώρα, ὡς πρὸς τὸ τί εἶδους σχέση εἶναι αὐτή, τρεῖς εἶναι οἱ πιθανὲς λύσεις, πού ταυτόχρονα ἀποτελοῦν καὶ τὶς ἀπόψεις πού ἔχουν κατὰ καιροὺς προταθεῖ σχετικά: α) ὅτι τόσο τὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου Egerton 2 ὅσο καὶ τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο χρησιμοποίησαν μίαν ἢ καὶ περισσότερες κοινὲς πηγές, β) τὸ ὅτι τὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου Egerton 2 ἀποτελεῖ πηγὴ τοῦ Κατὰ Ἰωάννην, καὶ γ) ὅτι τὸ Κατὰ Ἰωάννην ἀποτελεῖ πηγὴ τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2.

83. Ὁπ.π. Βλ. ἐπίσης καὶ MAYEDA, *Leben-Jesu-Fragment*, σελ. 15-27.

84. Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 38-39, ὅπου ἀναφέρει συμπερασματικὰ ὅτι: "... the text [ἐνν. τοῦ Παπύρου Egerton 2] does not show any clear indications of literary dependence on synoptic texts, although a certain connection with Lukan language can be detected. However, the use of νομικός, ἀρχοντες τοῦ λαοῦ, and the more probable use of the verb ἀπιστέω, does not allow far-reaching conclusions".

85. Βλ. ἐνδεικτικὰ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 39, ὁ ὁποῖος συμπέρανε ὅτι "the correspondences between the second section [ἐνν. οἱ γραμ. 5-23 τοῦ φύλλον 1 verso τοῦ Παπύρου Egerton 2] and passages from the Fourth Gospel, John 5.39, 45; 9.29, cannot be explained without literary dependence...".

Βάσει τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν ὡς ἄνω χωρίων, πιστεύουμε ὅτι πιὸ πιθανὴ εἶναι ἡ τρίτη λύση-πρόταση⁸⁶. Ἡ πρώτη, τὸ ὅτι δηλ. ἀμφότερα τὰ δύο αὐτὰ κείμενα βασίζονται σὲ μία κοινὴ προγενέστερὴ τους πηγὴ, θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ ἀποδειχθεῖ. Ἄλλωστε, εἶναι σωστὴ ἡ σχετικὴ παρατήρηση τοῦ Nicklas ὅτι ἡ θεωρία περὶ ὑπάρξεως πηγῶν (πέραν τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων) τοῦ Κατὰ Ἰωάννην καθίσταται προοδευτικὰ ὄλο καὶ λιγότερο ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ἐρευνητὲς τοῦ Δ' Εὐαγγελίου⁸⁷. Ἡ δευτέρη, ὅτι δηλ. ὁ Πάπυρος Egerton 2 ἀποτελεῖ πηγὴ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, στηρίζεται στὸ γεγονός ὅτι στὰ ἐν λόγω παράλληλα τοῦ ἐν λόγω πατύρου μὲ τὸ Δ' Εὐαγγέλιο ἀπουσιάζουν βασικοὶ ἰωάνναιοι ὄροι καὶ ἔννοιες, ὅπως π.χ. ἡ ἔννοια τῆς «αἰωνίου ζωῆς» (γρμ. 9 // Ἰω. 5,35)⁸⁸. Ὡστόσο ἡ θεωρία – πρόταση αὐτὴ προϋποθέτει, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει καὶ πάλι ὁ Nicklas, μία «μονοδιάστατη ἀνάπτυξη ἀπὸ “πρώϊμες” σὲ πιὸ σύνθετες, διακριτὲς θεολογικὲς διδασκαλίες (theologies)»⁸⁹. Μὲ βάση τὰ διαθέσιμα δεδομένα ἡ θέση αὐτὴ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἀποδειχθεῖ, δεδομένου ὅτι ἀλλαγὲς ὅπως π.χ. ἡ ἀπουσία τοῦ χαρακτηρισμοῦ ὡς αἰωνίου τῆς «ζωῆς» στὸν Πάπυρο Egerton 2 θὰ μπορούσαν ἐξ ἴσου νὰ ὀφείλονται εἴτε σὲ μία μὴ σκόπιμη παραλλαγή, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀπὸ μνήμης παράθεσης τοῦ ἐν λόγω χωρίου, εἴτε σὲ μία ὄντως σκόπιμη ἀλλαγὴ, λόγῳ τοῦ ὅτι ἴσως ὁ συγγραφέας τοῦ Πατύρου Egerton 2 δὲν θὰ ἤθελε νὰ κάνει λόγο στὸ σημεῖο αὐτὸ περὶ αἰωνίου ζωῆς, εἴτε ἀκόμα καὶ λόγῳ ἀδιαφορίας καὶ ἔλλειψης ἐνδιαφέροντος ἀπὸ μέρους του ὡς πρὸς τὴν ἐν λόγω διαφορὰ ἐννοιῶν⁹⁰. Ὡς ἐκ τούτου, θεωροῦμε ὅτι ἡ τρίτη λύση - πρόταση, ὅτι δηλ. ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Πατύρου Egerton 2 γνῶριζε τὸ Δ' Εὐαγγέλιο καὶ βασίστηκε σὲ αὐτό, εἶναι ἡ πιὸ λογικὴ καὶ ταυτόχρονα καὶ ἡ πιὸ πιθανή.

86. Βλ. καὶ PRYOR, *Papyrus Egerton 2*, ὁ ὁποῖος ἐπισημαίνει τὴν ὁμοίτητα τῶν παραλλήλων χωρίων τοῦ Δ' Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Πατύρου Egerton 2 στὴν διήγηση ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὴ σειρά παράθεσης τῶν λέξεων, καθὼς ἐπίσης καὶ NORELLI, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 424, ὁ ὁποῖος καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Πατύρου Egerton 2 σὲ κάθε περίπτωση δὲν ἀνακάλυψε τὸν ἐδῶ διάλογο τοῦ Ἰησοῦ μὲ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ βασίστηκε στὸ Δ' Εὐαγγέλιο.

87. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 39.

88. Βλ. KOESTER, *Ancient Christian Gospels*, σελ. 209.

89. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 39.

90. Ὅπ.π.

Ὡστόσο, καὶ στὴν τρίτη αὐτὴ πρόταση ὁμολογουμένως παρουσιάζονται δυσκολίες. Ἡ δυσκολία τοῦ Koester νὰ ἀντιληφθεῖ τὴ λογικὴ βάσει τῆς ὁποίας ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου χρησιμοποίησε τὸ κατὰ Ἰωάννην στὴ σύνταξη τῆς ἐν λόγῳ διήγησις εἶναι εὐλογη καὶ δικαιολογημένη, καθὼς, ὅπως σημειώνει, στὴν ἐν λόγῳ διήγησις ἐκεῖνο τὸ ὅποιο φαίνεται ὅτι ἔκανε ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου, εἶναι ὅτι «πῆρε ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Ἰω. 5,39-47, παρέλειψε τὴν ἐνότητα 5,41-44 καὶ τὶς δύο παράλληλες καταλήξεις 5,40 καὶ 5,47, καὶ παρενέβαλε μίαν πρόταση ἀπὸ τὸ Ἰω. 9,20 ἀνάμεσα στοὺς στίχους Ἰω. 5,45 καὶ 5,46»⁹¹. Ἡ ἀπὸ μέρους του προσθαφαίρεση, ὁ συνδυασμὸς καὶ ἡ ἐπεξεργασία στίχων ἀπὸ δύο ἐντελῶς διαφορετικὲς διηγήσεις τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου στὸ σημεῖο αὐτό, νομίζουμε ὅτι ὑποδηλώνει σαφῶς ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 θὰ πρέπει ὅπως-δήποτε νὰ ἦταν κάποιος πὺν γνῶριζε τὸ Δ' Εὐαγγέλιο, μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι τὸ χρησιμοποίησε κατὰ τὴ συγγραφή τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου μὲ ἓναν πολὺ ἐλεύθερο τρόπο⁹².

Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ διαφορετικὴ θεματολογία καὶ περιεχόμενο τῆς διήγησις αὐτῆς τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου ἔναντι τῶν ἀντίστοιχων διηγήσεων τοῦ Δ' Εὐαγγελίου τῶν κεφαλαίων 5 καὶ 9, ἀπ' ὅπου καὶ τὰ προαναφερθέντα παράλληλα χωρία. Ἐνῶ στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τὸ θέμα τῆς ἐν λόγῳ διήγησις ἀφορᾷ στὸ κατὰ πόσο οἱ Γραφεὲς καὶ ὁ Μωϋσῆς συγκεκριμένα μαρτυροῦν περὶ τοῦ Ἰησοῦ, στὸ κατὰ Ἰωάννην, στὸ μὲν πέμπτο κεφάλαιο γίνεται λόγος γενικὰ γιὰ τὴ «μαρτυρία» καὶ τὴ «δόξα» τοῦ Υἱοῦ, στὸ δὲ ἕνατο περὶ τῆς θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 φαίνεται νὰ χρησιμοποίησε ἀπὸ δύο διαφορετικῆς θεματολογίας διηγήσεις τοῦ Δ' Εὐαγγελίου χωρία πὺν ταίριαζαν στὴν ἐπίσης διαφορετικῆς θεματολογίας διήγησις τοῦ δι-

91. KOESTER, *Ancient Christian Gospels*, σελ. 209

92. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 40, ὅπου ἐπίσης ἐπισημαίνει ὅτι κατὰ τὸν β' μ.Χ. αἰῶνα τὰ κείμενα τῶν Εὐαγγελίων πὺν ἀπετέλεσαν στὴ συνέχεια μέρος τοῦ Κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης, δὲν παρητίθεντο κατὰ λέξη, ἀλλὰ ἀναπαράγονταν μὲ ἓναν πολὺ ἐλεύθερο τρόπο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν θεωροῦνταν ἀκόμα ἓνα "ἱερό" κείμενο πὺν δὲν ἐπιδεχόταν ἀλλαγές. Στὴν δὲ ὑποσημ. 41 τῆς σελ. 41 τοῦ αὐτοῦ ἔργου, ὁ NICKLAS συγκρίνει τὴν περίπτωσις τοῦ Παπύρου Egerton 2 μὲ τὸ ζήτημα τῆς σχέσης τῶν κειμένων τῆς Κ.Δ. μὲ τὰ ἔργα τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων (πρβλ. GREGORY A.-TUCKETT C., *The Reception of the New Testament in the Apostolic Fathers*, Oxford: OUP, 2005).

κοῦ του Εὐαγγελίου⁹³. Γεγονὸς πού πιστοποιεῖ κατὰ τὴν ἄποψή μας τόσο τὸ γεγονός ὅτι πράγματι ὑπῆρξε γνώστης τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, εἴτε στὴν τελικὴ του εἴτε σὲ προγενέστερη μορφή⁹⁴, ὅσο καὶ ὅτι ἡ ἀπὸ μέρους του χρήση λέξεων καὶ προτάσεων τοῦ τελευταίου γίνεται ἐλεύθερα προκειμένου νὰ ἀναπτύξει τὶς ἰδιαίτερες θεολογικὲς του ιδέες σὲ μία ἐντελῶς δική του σύνθεση⁹⁵.

iii. *Σπάραγμα 1 recto (γραμ. 2-10): Ἀποτυχημένη ἀπόπειρα λιθοβολισμοῦ καὶ σύλληψης τοῦ Ἰησοῦ.*

Στὸ σπάραγμα 1 recto τοῦ Παπύρου *Egerton 2* διασώζονται δύο διηγήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη (γραμ. 2-10) ἀναφέρεται σὲ μία ἀποτυχημένη ἀπόπειρα λιθοβολισμοῦ καὶ σύλληψης τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ σωζόμενο σήμερον τμήμα τῆς διήγησης αὐτῆς, πού θὰ πρέπει σὲ κάθε περίπτωση νὰ ἀποτελεῖ καὶ τὴν κατάληξη τοῦ ἐν λόγῳ περιστατικοῦ, ἔχει σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση⁹⁶ ὡς ἐξῆς:

« ... πέτρες μαζί γιὰ νὰ τὸν λιθοβολήσουν· καὶ οἱ ἄρχοντες ἄπλωσαν τὰ χέρια τους πάνω του γιὰ νὰ τὸν πιάσουν καὶ νὰ τὸν παραδώσουν στὸν ὄχλο· καὶ δὲν μπορούσαν νὰ τὸν πιάσουν, διότι δὲν εἶχε ἔλθει ἀκόμα ἡ ὥρα τῆς παραδόσεώς του. Ὁ ἴδιος δὲ ὁ Κύριος ξεφεύγοντας ἀπὸ τὰ χέρια τους ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ αὐτούς». Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου αὐτοῦ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σίγουρη, δεδομένου ὅτι εἶναι λίγα τὰ γράμματα ἐκεῖνα πού εἶναι εὐανάγνωστα στὸ ἐν λόγῳ σπάραγμα τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅτι ὅλες οἱ σχετικὲς προσπάθειες ἀποκατάστασής του ἔγιναν ἐπὶ τῇ βάσει παραλλήλων τοῦ ὡς ἄνω ἀποσπάσματος ἀπὸ τὰ Κανονικὰ Εὐαγγέλια⁹⁷.

93. Βλ. καὶ τὴν παρατήρηση τοῦ PRYOR (*Papyrus Egerton 2*, σελ. 10) ὅτι ἐν προκειμένῳ ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου συνέθεσε μία διήγηση πού μοιάζει ὡς πρὸς τὴ δομὴ μὲ τὸ πρότυπο τῶν Συνοπτικῶν διηγήσεων (*a scene of 'synoptic-like' structure*), ὅπου τὸ ἐνδιαφέρον του δὲν ἐστιάζεται στὴν παρουσίαση τῶν κυριακῶν ὁμιλιῶν τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἀλλὰ στὴν παρουσίαση μίας ἀντιπαράθεσης τοῦ Ἰησοῦ μὲ τοὺς Ἰουδαίους”.

94. KLAUCK H.-J., *Apocryphal Gospels: An Introduction*, μτφρ. Brian McNeil, T&T Clark Intl, London-New York, 2003, σελ. 25. NORELLI, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 427. PRYOR, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 13. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 96. Βλ. καὶ JEREMIAS (*Evangelienfragment*, σελ. 44), ὁ ὁποῖος τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἀπὸ μνήμης παράθεσης τοῦ Δ' Εὐαγγελίου.

95. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 41.

96. Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση τοῦ πρωτοτύπου κειμένου εἶναι τοῦ συγγραφέως.

97. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 44.

Με δεδομένα όλα τὰ παραπάνω, καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰδικὰ στοῦ ζήτημα τῆς σχέσης τοῦ ἐν λόγῳ ἀποσπάσματος τοῦ Παπύρου *Egerton 2* μὲ τὰ Κανονικὰ Εὐαγγέλια, ιδιαίτερη ἀναφορὰ θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἀφ' ἐνὸς μὲν στοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ἀπὸ τοὺς δὲ Συνοπτικοὺς κυρίως στοῦ Κατὰ Λουκᾶν⁹⁸.

Ἔτσι, καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰδικὰ στοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως ιδιαίτερα σαφῆς ἡ παρουσία κάποιων παραλλήλων του μὲ τὴν ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, καὶ εἰδικότερα μὲ τοὺς στίχους του Ἰω. 7,30.44. 8,20.59. 10,31.39. Ὁ κάτωθι παρατιθέμενος πίνακας εἶναι ἐπὶ τούτου ιδιαίτερα χρήσιμος καὶ κατατοπιστικός:

Πάπυρος *Egerton 2*:

Σπάραγμα 1 recto:

- 2 [.] λίθους ὁμοῦ . . [
 σι[ν ἀν]τόν· καὶ ἐπέβαλον [τάς]
 χεῖ[ρας] αὐτῶν ἐπ' αὐτόν οἱ [ἄρχον-]
 5 τες [ἴν]α πιάσωσιν καὶ παρ[αδί-]
 [δωσιν] τῷ ὄχλῳ· καὶ οὐκ ἐ[δύναντο]
 αὐτόν πιάσαι, ὅτι οὐπω ἐ[ληλύθει]
 αὐτοῦ ἡ ὥρα τῆς παραδό[σεως·]
 αὐτὸς δὲ ὁ κ(ύριος), ἐξελθὼν [διὰ μέσου αὐ-]
 10 τῶν ἀπένευσεν ἀπ' α[ὐτῶν·]

Κατὰ Ἰωάννην:

Ἰω. 8,59a: ἦσαν οὖν λίθους ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν.

Ἰω. 10,31: Ἐβάστασαν πάλιν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν.

Ἰω. 7,30: Ἐζήτουν οὖν αὐτόν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτόν τὴν χεῖρα, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

Ἰω. 7,44: τινὲς δὲ ἠθέλον ἐξ αὐτῶν πιάσαι αὐτόν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλον ἐπ' αὐτόν τὰς χεῖρας.

Ἰω. 8,20b: καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτόν, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

98. Ὁ GALLIZIA (“P. Egerton 2”, σελ. 67) παραθέτει μία ἐκτεταμένη λίστα παραλλήλων, ὅχι ὁμως πάντοτε ιδιαίτερα ἀκριβῆ.

Ίω. 10,39: Ἐζήτουν οὖν αὐτὸν πάλιν πιάσαι, καὶ ἐξήλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω καθίσταται σαφές ὅτι μεταξὺ τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* καὶ τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ὑφίσταται, πράγματι, μία σειρά παραλλήλων χωρίων. Εἰδικὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στοὺς στίχους Ίω. 7,30 καὶ 7,44, ὅπου καὶ οἱ περισσότερες ὁμοιότητες, παρατηροῦμε ὅτι, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στίς γραμ. 3-6 τοῦ ἐν λόγῳ σπαράγματος τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, ἔτσι κι ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ μία ἀπόπειρα σύλληψης τοῦ Ἰησοῦ, στὰ πλαίσια τῆς ὁποίας χρησιμοποιεῖται τὸ ρῆμα «πιάζω», πού σημασιολογικῶς ἀπαντᾷ στὴν Κ.Δ. μόνο στὸ Δ' Εὐαγγέλιο⁹⁹, καὶ ἡ ἔκφραση «ἐπιβλεῖν ἐπ' αὐτὸν τὴν (τάς) χεῖρα(ς)». Εἰδικὰ στὸν στίχο Ίω. 7,30 γίνεται ἐπίσης λόγος καὶ γιὰ τὴν «ἐλευση τῆς ὥρας» («οὐπω ἐληλύθει ... ἡ ὥρα»), ἕνα στοιχεῖο πού ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν στίχο Ίω. 7,44, ὅπου ὁμοίως ὁ πληθυντικὸς «τάς χεῖρας» φαίνεται ἐκφραστικὰ νὰ βρῖσκεται πολὺ πιὸ κοντὰ στὸ Ἀγνώστο Εὐαγγέλιο ἀπ' ὅ,τι ὁ στίχος Ίω. 7,30 («τὴν χεῖρα»)¹⁰⁰. Τὸ ρῆμα «πιάζω» μαζὶ μὲ τὸ μοτίβο τῆς «ὥρας» παρατίθεται στὸν στίχο Ίω. 8,20, ὅπου ὁμοίως, ὅπως καὶ στοὺς στίχους Ίω. 7,30 καὶ 44, δὲν γίνεται κανένας λόγος περὶ «παραδόσεως» τοῦ Ἰησοῦ, ἐνῶ τὸ ρῆμα «πιάζω» σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μοτίβο τῆς δραπέτευσης τοῦ Ἰησοῦ, πού ἐν προκειμένῳ δηλώνεται μὲ τὸ ρῆμα «ἐξέρχεσθαι», ὑφίσταται μόνο στὸν στίχο Ίω. 10,39¹⁰¹. Μία κάποια σχέση μὲ τὸ Ἀγνώστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου *Egerton 2* φαίνεται νὰ ἔχουν ἐπίσης καὶ οἱ στίχοι Ίω. 8,59 καὶ 10,31, ὅπου, ὅπως καὶ στίς γραμμὲς 2-3 τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, γίνεται λόγος περὶ μιᾶς ἀπόπειρας λιθοβολισμοῦ τοῦ Ἰησοῦ.

99. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 46.

100. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 45.

101. Βλ. καὶ NORELLI, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 405, ὅπου ἀναφέρει σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ῥήματος «πιάζω» ἐδῶ καὶ στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο: «*Ce que je veux dire, c' est que chez Jean πιάζω paraît utilisé de façon bien précise et christologiquement chargée, en relation avec le destin que Jésus subit à cause des juifs et en particulier avec le thème de l' heure de Jésus qui est, bien sûr, celle de la Passion et de sa glorification en même temps. Je n' ai pu trouver ni dans la Septante, ni dans les pseudépigraphes grecs, ni dans la littérature chrétienne des origines en dehors de l' écrit Egerton, des traces d' un usage de πιάζω dans ce sens, qui paraît donc bien être limité à Jean et à l' écrit Egerton. Cela amène à supposer une relation de dépendance entre ces deux écrits, même si on ne peut pas en être absolument sûr. Or, l' utilisation consciente et cohérente de πιάζω chez Jean laisse difficilement penser qu' il ait repris ce verbe plus ou moins au hasard*».

Στό σημείο αυτό όμως θα πρέπει να επισημάνουμε ότι πέρα τῶν ὡς ἄνω ἐπισημανθεισῶν μικροδιαφορῶν¹⁰², μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν κειμένων ὑφίσταται καὶ μία, πράγματι, πὸ σημαντικὴ διαφορά, ποὺ ἀφορᾷ στὴν ἔννοια τοῦ ὄρου «ᾠρα». Ὁ ἐν λόγῳ ὄρος, ὡς «ᾠρα τοῦ Ἰησοῦ», πέρα δηλ. ἀπὸ τὴν κυριολεκτικὴ του ἔννοια, χρησιμοποιεῖται εὐρέως στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (Ἰω. 2,4. 7,30. 8,20. 12,23.27. 13,1. 17,1) ὡς δηλωτικὸς τῆς διὰ τοῦ σταυρικοῦ Του πάθους δόξας τοῦ Ἰησοῦ. Ὡστόσο, κατὰ τέτοιο δὲν φαίνεται νὰ συμβαίνει στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου *Egerton 2*¹⁰³. Ἐν καὶ ἐδῶ ἡ «ᾠρα» τοῦ Ἰησοῦ συνδέεται μὲ τὴν «παράδοσή» Του (βλ. γραμ. 8: «ἡ ᾠρα τῆς παραδόσεως») –ποὺ παρεπιπτόντως ὡς μοτίβο εἶναι παντελῶς ἄγνωστο στὸ Δ' Εὐαγγέλιο– καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ ὑπονοεῖται ἕως ἑνὸς βαθμοῦ τὸ Πάθος τοῦ Ἰησοῦ, ἢ ὡς ἄνω εἰδικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου δὲν φαίνεται νὰ προϋποτίθεται ὅπως τὴ συναντοῦμε στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, καθὼς πούθεν ἀδῶ δὲν ἀφήνεται νὰ ἐννοηθεῖ ἡ ἔννοια τῆς δόξας τοῦ Ἰησοῦ¹⁰⁴. Πρόκειται γιὰ ἕνα στοιχεῖο ποὺ θεωροῦμε ὅτι ἀπὸ μόνο του δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ νὰ στηρίξει τὴν ἄποψη ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* δὲν γνώριζε τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, εἰδικὰ μάλιστα ἂν ἔχει κανεὶς ὑπ' ὄψιν του καὶ ὅλα ὅσα ἀναφέρθηκαν προηγουμένως¹⁰⁵. Ἡ ἀναφορὰ στὴν «ᾠρα», σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μοτίβο τῆς «παραδόσεως» τοῦ Ἰησοῦ στὴν ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, χωρὶς τὴν εἰδικὴ ἰωάννεια ἔννοια τοῦ ὄρου, θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ προϋποθέτει τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ συγγραφέα τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* γνώση τοῦ χωρίου *Μκ.* 14,41b: «ἦλθεν ἡ ᾠρα, ἰδοὺ παραδίδοται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἁμαρτωλῶν»¹⁰⁶. Σὲ κάθε ὅμως περίπτωσι, ἐκεῖνο

102. Γιὰ μία πὸ ἀναλυτικὴ παρουσίασι τῶν διαφορῶν αὐτῶν, ἰδιαίτερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸ λεξιλόγιο, βλ. MAYEDA, *Leben-Jesu-Fragment*, σελ. 37-41.

103. Βλ. ὡστόσο καὶ τὰ ἐπιχειρήματα περὶ τοῦ ἀντιθέτου τοῦ HILL (*Johannine Writings*, σελ. 304, ὑποσημ. 48).

104. NORELLI, 'Papyrus Egerton 2', σελ. 406. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 56. Βλ. ἐπίσης καὶ DANIELS, *The Egerton Gospel*, σελ. 123-124.

105. Βλ. NICKLAS, ὁπ.π., ὁ ὁποῖος ἀνέφερε σχετικὰ μὲ τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ συγγραφέα τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου μὴ χρῆσι τοῦ ὄρου «ᾠρα» μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ ἰωάννεια ἔννοιά του ὅτι "... this does not necessarily mean that the author of the UG [Unknown Gospel = Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο] was ignorant of this motif from the Gospel of John – of course, we cannot presuppose that an ancient author interpreted the Gospel of John in the same way modern exegetes do".

106. NICKLAS, *Gospel*, σελ. 56.

τὸ ὁποῖο θεωροῦμε ὅτι προκύπτει μὲ σαφήνεια ἀπ' ὅλα ὅσα ἀναφέρθηκαν προηγουμένως, εἶναι ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* θὰ πρέπει σίγουρα νὰ γνώριζε τὸ Δ' Εὐαγγέλιο, μὲ τὴ διαφορά ὅμως ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ τὸ χρησιμοποίησε ὡς γραπτὴ του πηγὴ κατὰ τὴ διάφορ-
κεια τῆς συγγραφῆς τοῦ δικοῦ του Εὐαγγελίου, ἀλλὰ ἀντ' αὐτοῦ σχετικὲς προ-
φορικὲς παραδόσεις¹⁰⁷.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τώρα στὴ σχέση τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Παπύρου *Egerton 2* μὲ τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, καὶ πέρα τῶν ὅσων ἀναφέρθηκαν προηγουμέ-
νως γιὰ τὸν στίχο *Μκ. 14,41b*, εἰδικὴ ἔμφαση θὰ πρέπει νὰ δοθεῖ στοῦ Κατὰ
Λουκᾶν Εὐαγγέλιο. Ἐκεῖ, βάσει τῶν λεγομένων ἀρκετῶν ἐρευνητῶν ποὺ ἔχουν
ἀσχοληθεῖ κατὰ τὸ παρελθὸν μὲ τὴ μελέτη τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, στοὺς στί-
χους *Λκ. 20,17-20*, στοῦ τέλους δηλ. τῆς παραβολῆς τοῦ ἀμπελώνος (*Λκ. 20,17-18*)
καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς διήγησης τοῦ περιστατικοῦ τῆς συζήτησης τοῦ Ἰησοῦ μὲ τοὺς
γραμματεῖς καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς περὶ τῆς καταβολῆς φόρου (*Λκ. 20,19-20*) παρα-
τηροῦνται μία σειρὰ ἀπὸ ὁμοιότητες καὶ κοινὰ μοτίβα (ὄχι ὅμως καὶ παράλλη-
λα !), ποὺ ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο πίνακα, ἔχουν ὡς ἐξῆς:

Πάπυρος *Egerton 2*:

Σπάραγμα 1 recto:

- 2 [.] λίθους ὁμοῦ . . [
σι[ν αὐ]τόν· καὶ ἐπέβαλον [τάς]
χεῖ[ρας] αὐτῶν ἐπ' αὐτόν οἱ [ἄρχον-
5 τες [ἴν]α πιάσωσιν καὶ παρ[
. . [. .] τῷ ὄχλῳ· καὶ οὐκ ἠ[δύναντο]
αὐτόν πιάσαι, ὅτι οὐπω ἐ[ληλύθει]
αὐτοῦ ἡ ὥρα τῆς παραδό[σεως·]
α[ὐ]τὸς δὲ ὁ κ[ύριος], ἐξεληθὼν [ἐκ τῶν χει-
ρῶν ἀπένευσεν ἀπ' α[ὐτῶν·]

107. NORELLI, 'Papyrus Egerton 2', σελ. 405. Βλ. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 56: "... the author did not consciously draw from a concrete written Vorlage which he adopted and revised according to his own ideas. He seems rather to know about a certain combination of motifs occurring several times in several variations in the Fourth Gospel, which he also used in his own text: the verb πιάζω, the motif of 'laying hands' on Jesus, the coming 'hour', and Jesus escape". Εἰδικὰ μάλιστα γιὰ τὴν "ὥρα", ὁ NICKLAS (ὅπ.π.) ἀνέφερε χαρακτηριστικὰ ὅτι "even when the author of the UG speaks about the 'hour', he probably does not have a specific passage of John's Gospel in mind".

Κατὰ Λουκᾶν

Λκ. 20,17-20:

¹⁷ ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς εἶπεν· τί οὖν ἐστὶν τὸ γεγραμμένον τοῦτο· λίθον ὄν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας,¹⁸ πᾶς ὁ πεσὼν ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λίθον συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.

¹⁹ Καὶ ἐζήτησαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, καὶ ἐφοβήθησαν τὸν λαόν· ἔγνωσαν γὰρ ὅτι πρὸς αὐτοὺς εἶπεν τὴν παραβολὴν ταύτην. ²⁰ Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου, ὥστε παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος.

Λκ. 4,30:

αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο.

Βάσει τοῦ πίνακα αὐτοῦ, οἱ ὁμοιότητες καὶ τὰ κοινὰ αὐτὰ μοτίβα ἀφοροῦν κυρίως στὴ *σύνταξη* τοῦ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου¹⁰⁸ καὶ ἐντοπίζονται:

α) στὴν ἀπὸ κοινοῦ παράθεση καὶ χρῆση τῆς λέξης «λίθος», στὸν μὲν Πάπυρο Egerton 2 (γρ. 2) μεμονωμένα καὶ σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ («λίθους»), στὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν, στὸν στίχο Λκ. 20,17 (καὶ τὰ παράλληλά του Μτ. 21,42 καὶ Μκ. 21,10), σὲ ἐνικὸ ἀριθμὸ καὶ στὰ πλαίσια τῆς παράθεσης τοῦ ψαλμικοῦ χωρίου «λίθον ὄν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας» (Ψαλμ. 117,22),

β) στὴν ἀπὸ κοινοῦ χρῆση καὶ σχεδὸν κατὰ λέξη παράθεση τῆς φράσης «ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας», ἡ ὁποία στὸ μὲν Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο ἀπαντᾷ στὸ στίχο Λκ. 20,19 ὡς ἐπιθυμία τῶν «ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων», στὸ δὲ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου Egerton 2, στίς γρ. 3-4 τοῦ ἐν λόγῳ σπαράγματος, ἐλαφρῶς παρηλλαγμένη («ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπ' αὐτόν») καὶ ὡς ἐπιθυμία τῶν «ἀρχόντων»,

γ) στὴν ἀπὸ κοινοῦ παράθεση τῆς λέξης «ὥρα», μὲ προφανῶς ὁμως διαφορετικὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενον, ἀφοῦ στὸ μὲν Κατὰ Λουκᾶν ἡ φράση «ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ» δηλώνει τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία λαμβάνει χώρα τὸ ἐξιστορούμενον γεγονός, στὸ δὲ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου

108. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 44.

Egerton 2 σχετίζεται με την «ώρα της παραδόσεως» του Ἰησοῦ στους Ἰουδαίους, τ.ἔ. τὴ σύλληψή του,

δ) στήν ἀπό κοινοῦ χρήση καὶ παράθεση τοῦ ῥήματος «*παραδοῦναι*» (βλ. *Λκ.* 20,20: «ὥστε παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος», Πάπυρος *Egerton 2*: «*παραδῶσιν τῷ ὄχλῳ*» [ἀποκατεστημένο] καὶ «*ἡ ὥρα τῆς παραδόσεως*»),

καὶ ε) στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο περιγράφεται ἡ δραπέτευση τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ μία δολοφονικὴ ἐναντίον του ἀπόπειρα, στὸ μὲν Ἰγνώστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου *Egerton 2* (γραμ. 9-10) ἀπὸ τοὺς «*ἄρχοντες*», στὸ δὲ *Λκ.* 4,30 (διήγηση τοῦ πρώτου κηρύγματος τοῦ Ἰησοῦ στὴ Ναζαρέτ, *Λκ.* 4,16-30) ἀπὸ τοὺς συντοπίτες του καὶ συμπροσευχομένους του στὴ συναγωγὴ τῆς Ναζαρέτ.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω, θεωροῦμε ὅτι ἡ ἀπὸ κοινοῦ παράθεση στὰ πλαίσια μίας διήγησης ὄλων αὐτῶν τῶν ὁμολογουμένως κοινῶν καὶ στὰ δύο αὐτὰ Εὐαγγέλια λέξεων καὶ ἐκφράσεων (ἂν καὶ σὲ σαφῶς διαφορετικοῦ περιεχομένου καὶ θεματολογίας διηγήσεις) δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ νὰ καταδείξει, κατὰ τὴν ἄποψή μας, κάποια στενὴ μετὰξὺ τῶν δύο αὐτῶν κειμένων σχέση, πόσο μᾶλλον νὰ θεωρηθοῦν τὰ ὡς ἄνω χωρία παράλληλα. Ἡ θέση αὐτὴ θεωροῦμε ὅτι ἐπιβεβαιώνεται καὶ ὑποστηρίζεται καὶ ἀπὸ τὰ ἐξῆς στοιχεῖα:

α) ἡ λέξις «*λίθος*», ἐνῶ στὰ πλαίσια τῆς ἐν λόγω διήγησης τοῦ Ἰγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ἀναφέρεται σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ, προκειμένου νὰ δηλώσει τὶς πέτρες μὲ τὶς ὁποῖες θὰ λιθοβολεῖτο ὁ Ἰησοῦς, στὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο ἀποτελεῖ λέξις τοῦ παρατιθέμενου ψαλμικοῦ χωρίου (*Ψαλμ.* 117,22) καὶ ἔχει ἓνα καθαρὰ συμβολικὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο, πού ἀναφέρεται στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁰⁹.

β) ἐνῶ στὸ Ἰγνώστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου *Egerton 2* οἱ ἄρχοντες (λέξις πού σημειωτέον εἶναι προῖδον προσπάθειας ἀποκατάστασης τοῦ κειμένου) «*ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ... ἵνα πιάσωσιν καὶ παραδώσωσιν* (λέξις ἐπίσης ἀποκατεστημένη) *τῷ ὄχλῳ*» (γραμ. 3-6), στὸ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο εἶναι ἐξαιτίας τοῦ πλήθους, τοῦ «*λαοῦ*», πού «*οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς*» (ὄχι οἱ «*ἄρχοντες*») φοβούμενοι τὴν ἀντίδρασή του δὲν προχωροῦν στὴ σύλληψη τοῦ Ἰησοῦ (*Λκ.* 20,19). Σημειωτέον στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι ἡ φράση «*ἐπιβάλλειν τὰς χεῖρας ἐπὶ τινος*» ἀπαντᾷ ἐπίσης τόσο στὰ παράλληλα τοῦ στίχου *Λκ.* 20,19 στὰ ἄλλα δύο Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια (*Μτ.* 26,50. *Μκ.* 14,46. βλ. Ἰησοῦς), ὅσο

109. Ὅπ.π.

καὶ στὰ Λκ. 21,12 (βλ. πιστοί), Πράξ. 4,3 (Πέτρος καὶ Ἰωάννης), 5,18 (ἀπόστολοι), 12,1 (μέλη τῆς πρώτης Ἐκκλησίας), 21,27 (Παῦλος), καθὼς ἐπίσης, ὅπως εἶδαμε καὶ προηγουμένως, στὰ Ἰω. 7,30 καὶ 44 (βλ. Ἰησοῦς).

γ) ἡ ἔκφραση «*παραδοῦναι τῷ ὄχλῳ*», πάντα σὲ συνάρτηση μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, δὲν ἀπαντᾷ μόνο στὸ στίχο Λκ. 20,20, ἀλλὰ καὶ ἀλλοῦ, ὅπως στὰ παράλληλα χωρία Μτ. 17,22-23. Μκ. 9,31. Λκ. 9,44 (δεύτερη πρόρρηση τοῦ Ἰησοῦ περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεώς Του) καὶ Μτ. 20,17-19. Μκ. 10,33-4. Λκ. 18,32. 23,25 (τρίτη πρόρρηση τοῦ Ἰησοῦ περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεώς Του), καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ Λκ. 21,12, αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως ἀναφορικὰ πρὸς ὅλους τοὺς πιστοὺς (διήγησι περὶ τῶν σημείων τῆς τελικῆς κρίσεως).

Ὡς ἐκ τούτου, καὶ βάσει ὅλων τῶν παραπάνω, θεωροῦμε ὅτι στὸ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο πράγματι ὑφίστανται μία σειρὰ ἀπὸ λέξεις καὶ μοτίβα ἀνάλογα πρὸς τὸ κείμενο τῆς ὡς ἄνω διήγησι τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2. Ὡστόσο, τὸ γεγονός ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὲς ὡς πρὸς τὴ θεματολογία καὶ τὸ περιεχόμενό τους διηγήσι τοῦ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου μὲ τὴν ἐν λόγῳ διήγησι τοῦ Παπύρου Egerton 2, μᾶς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν κειμένων δὲν ὑφίστανται παράλληλα χωρία. Οἱ ἰδιαιτερές περιπτώσεις τῆς «*ῥαζας*» τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς φράσις «*ἐπιβάλλειν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας*», πὸν θὰ μπορούσαν ἴσως νὰ θεωρηθῶν ὡς τὰ πλέον πιθανὰ παράλληλα μὲ τὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου Egerton 2, δὲν παρουσιάζονται, κατὰ τὴν ἄποψή μας, ἰδιαίτερα πειστικὲς, δεδομένης τόσο τῆς ἐντελῶς διαφορετικῆς ἔννοιαι τοῦ ὄρου «*ῥαζα*» στὰ δύο κείμενα, ὅσο καὶ τῆς εὐρύτερης χρήσι τῆς ἔκφρασις «*ἐπιβάλλειν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας*» στὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο (βλ. Λκ. 21,12) ὡς μοτίβο πὸν ἀφορᾷ σὲ σύλληψι καὶ δίκη¹¹⁰. Ὡς ἐκ τούτου, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ ἀποκλειστεῖ ἡ ἀπὸ μέρους τοῦ συγγραφέα τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 γνώσι τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, μία ἄμεσι σχέση τῶν δύο αὐτῶν κειμένων θὰ πρέπει νὰ ἀποκλειστεῖ¹¹¹. Τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει τὴ θεωρία ὅτι ὁ ἐν λόγῳ συγγραφέας χρησιμοποίησε κατὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ δικοῦ του Εὐαγγελίου τὸ κείμενο τοῦ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου ὡς γραπτὴ πηγὴ του.

110. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 55.

111. Βλ. ὅπ.π.

iv. *Σπάρραγμα 1 recto* (γραμ. 11-23): *Ἡ θαυματουργικὴ θεραπεία ἐνὸς λεπροῦ.*

Ἡ δεύτερη διήγηση τοῦ σπάρραγματος 1 recto τοῦ Παπύρου *Egerton 2* (γραμ. 11-23) ἀναφέρεται στὴ θαυματουργικὴ θεραπεία ἐνὸς λεπροῦ. Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση¹¹² τῆς διήγησης αὐτῆς ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Καὶ νά, ἕνας λεπρὸς τὸν πλησίασε καὶ τοῦ εἶπε· διδάσκαλε Ἰησοῦ, ἐνῶ συνόδευα λεπρούς κι ἔτρωγα μαζί τους στὸ πανδοχεῖο ἔγινα λεπρὸς κι ἐγὼ ὁ ἴδιος· ἐάν λοιπὸν εἶναι θέλημά σου, θὰ καθαρισθῶ. Καὶ ὁ Κύριος τοῦ εἶπε· εἶναι θέλημά μου, καθάρισον. Καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ αὐτὸν ἡ λέπρα· καὶ λέγει σ' αὐτὸν ὁ Κύριος· πῆγαινε νὰ δείξεις τὸν ἑαυτό σου στοὺς ἱερεῖς καὶ γιὰ τὸν καθαρισμό πρόσφερε [ἐνν. στὸν Ναό] ὅπως ἔχει καθορίσει ὁ Μωϋσῆς, καὶ μὴν ἀμαρτάνεις πλέον...».

Ἡ διήγηση αὐτὴ παρουσιάζει πολλὲς ὁμοιότητες καὶ μὲ τὶς τρεῖς παράλληλες συνοπτικὲς διηγήσεις τοῦ θαύματος τῆς θεραπείας τοῦ λεπροῦ (*Μτ.* 8,1-4. *Μκ.* 1,40-45. *Λκ.* 5,12-16). Ἐπὶ τούτου ὁ κάτωθι παρατιθέμενος πίνακας εἶναι ιδιαίτερα κατατοπιστικός:

Πάπυρος *Egerton 2*:

Σπάρραγμα 1 recto:

- 11 καὶ [ἰ]δὸν λεπρὸς προσελθ[ὼν αὐτῶ]
λέγει· διδάσκαλε Ἰη(σοῦ), λε[προῖς συν-]
οδεύων καὶ συνεσθίω[ν αὐτοῖς]
ἐν τῷ πανδοχείῳ ἐλ[έπησα]
15 καὶ αὐτὸς ἐγὼ· ἐὰν [ο]ῦν [σὺ θέλης],
καθαρίζομαι· ὁ δὴ κ(ύριο)ς [ἔφη αὐτῶ:]
θέλ[ω] καθαρίσθητι· [καὶ εὐθέως]
[ἀ]πέστη ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπ[ρα· λέγει]
δὲ αὐτῶ ὁ Ἰη(σοῦς) [·] πορε[υθεῖς σεαυ-]
20 τὸν ἐπίδειξον τοῖς ἱερεῦσιν]
καὶ ἀνένεγκον [περὶ τοῦ κα-]
[θ]αρισμοῦ ὡς προ[σ]έ[ταξεν Μω(ϋσῆς) καὶ
23 [μ]ηκέτι ἀ[μά]ρτανε

112. Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση τοῦ πρωτοτύπου κειμένου εἶναι τοῦ συγγραφέως.

Κατὰ Ματθαῖον:

Μτ. 8,2-4:

²καὶ ἰδοὺ λεπρὸς προσελθὼν προσεκύνει αὐτῷ λέγων· κύριε, ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρίσαι. ³καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ λέγων· θέλω, καθαρίσθητι· καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα. ⁴καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ὄρα μηδενὶ εἴπῃς, ἀλλὰ ὑπάγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκον τὸ δῶρον ὃ προσέταξεν Μωϋσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Κατὰ Μάρκον:

Μκ. 1,40-44:

⁴⁰Καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτὸν λεπρὸς παρακαλῶν αὐτὸν καὶ γονυπετῶν καὶ λέγων αὐτῷ ὅτι ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρίσαι. ⁴¹καὶ σπλαγχνισθεὶς ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἤψατο καὶ λέγει αὐτῷ· θέλω, καθαρίσθητι. ⁴²καὶ εὐθὺς ἀπῆλθον ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα, καὶ ἐκαθαρίσθη. ⁴³καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ εὐθὺς ἐξέβαλεν αὐτὸν ⁴⁴καὶ λέγει αὐτῷ· ὄρα μηδενὶ μηδὲν εἴπῃς, ἀλλὰ ὑπάγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου ἃ προσέταξεν Μωϋσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Κατὰ Λουκᾶν:

Λκ. 5,12-14:

¹²Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν πόλεων καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ πλήρης λέπρας· ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον ἐδεήθη αὐτοῦ λέγων· κύριε, ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρίσαι. ¹³καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ λέγων· θέλω, καθαρίσθητι· καὶ εὐθέως ἡ λέπρα ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ. ¹⁴καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ μηδενὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου καθὼς προσέταξεν Μωϋσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Λκ. 17,14: καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς· πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσιν.

Ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω πίνακα θεωροῦμε ὅτι καθίσταται σαφὲς πὼς οἱ παρατηρούμενες μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ διηγήσεων ὁμοιότητες δὲν ἐξαντλοῦνται μόνο στῆν κοινότητα τῶν ἐκφράσεων καὶ τοῦ λεξιλογίου, ἀλλὰ ἔχουν ἀναφορὰ καὶ στῆ δομὴ τῶν ἐν λόγῳ διηγήσεων.

Πιό συγκεκριμένα, και στις τέσσερις αυτές διηγήσεις α) ὁ λεπρὸς πλησιάζει τὸν Ἰησοῦ (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Παπύρου *Egerton 2*, *Μτ.* 8,2. *Μκ.* 1,40. *Λκ.* 5,12), β) μὲ τὴν ἴδια σχεδὸν διατύπωση ζητᾶ ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ νὰ τὸν θεραπεύσει (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Παπύρου *Egerton 2*, γραμ. 15-16: «ἐὰν οὖν σὺ θέλῃς, καθαρίζομαι», *Μτ.* 8,2: «ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρίσαι», *Μκ.* 1,40: «ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρίσαι», *Λκ.* 5,12: «ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρίσαι»), γ) ὁ Ἰησοῦς ἀπαντᾷ καταφατικὰ στὸ αἴτημά του μὲ τὴν ἴδια ἀκριβῶς διατύπωση σὲ ὅλες τὶς ὡς ἄνω διηγήσεις: «θέλω, καθαρίσθητι» (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Παπύρου *Egerton 2*, γραμ. 17. *Μτ.* 8,3. *Μκ.* 1,41. *Λκ.* 5,13), δ) ὁ λεπρὸς θεραπεύεται ἄμεσα (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Παπύρου *Egerton 2*, γραμ. 17-18: «καὶ εὐθέως ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα», *Μτ.* 8,3: «καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα», *Μκ.* 1,42: «καὶ εὐθύς ἀπῆλθον ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα», *Λκ.* 5,12: «καὶ εὐθέως ἡ λέπρα ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ»), καὶ ε) ὁ Ἰησοῦς τοῦ ὑποδεικνύει νὰ παρουσιαστῆι στὸν/ὸς ἱερέα/εἰς καὶ νὰ προσφέρει τὸ προβλεπόμενο ἀπὸ τὸν Μωϋσῆ δῶρο-θυσία στὸν Ναό (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Παπύρου *Egerton 2*, γραμ. 19-22: «πορευθεῖς σεαυτὸν ἐπίδειξον τοῖς ἱερεῦσιν καὶ ἀνένεγκον περὶ τοῦ καθαρισμοῦ ὡς προσέταξεν Μωϋσῆς», *Μτ.* 8,4: «ὑπάγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκον τὸ δῶρον ὃ προσέταξεν Μωϋσῆς», *Μκ.* 1,40: «ὑπάγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου ὃ προσέταξεν Μωϋσῆς», *Λκ.* 5,12: «ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου καθὼς προσέταξεν Μωϋσῆς»)¹¹³.

Ὡστόσο, ἀπὸ τὴν ἀντιπαραβολὴ τῶν ὡς ἄνω διηγήσεων εὐκόλα μπορεῖ νὰ παρατηρήσει κανεὶς καὶ μία σειρὰ ἀξιοσημείωτων διαφορῶν μεταξύ τους, ποὺ συνίσταται στὰ ἑξῆς:

α) ἡ εἰσαγωγικὴ ἔκφραση «καὶ ἰδοὺ» ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ διήγηση τοῦ Κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου, ἐνῶ ἀπαντᾷ καὶ στὶς ὑπόλοιπες τρεῖς διηγήσεις (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Παπύρου *Egerton 2*, γραμ. 11, *Μτ.* 8,2. *Λκ.* 5,12)¹¹⁴,

β) ἐνῶ σὲ ὅλες τὶς ἀντίστοιχες διηγήσεις τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων ἀναφέρεται, ἔστω καὶ μὲ διαφορετικὴ διατύπωση, ὅτι ὁ λεπρὸς προσερχόμενος

113. Βλ. καὶ Nicklas, *Unknown Gospel*, σελ. 48.

114. Ὁ NICKLAS (*Unknown Gospel*, σελ. 47) ἀναφέρει ὅτι ἡ εἰσαγωγικὴ αὐτὴ διατύπωση ἀποτελεῖ ἓνα μοτίβο τῆς μετάφρασης τοῦ κειμένου τῆς Π.Δ. ἀπὸ τοὺς Ο' ("a Septuagintalism"), ποὺ στὴν Κ.Δ. ἀπαντᾷ μόνο στὰ Εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ, ὅταν εἰσάγονται σὲ μία διήγηση νέα πρόσωπα. Βλ. καὶ NORELLI, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 408.

πρὸς τὸν Ἰησοῦ τὸν προσκυνᾷ (Μτ. 8,2: «προσεκύνει», Μκ. 1,42: «γονυπετῶν», Λκ. 5,12: «πεσῶν ἐπὶ πρόσωπον»), στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου Egerton 2 δὲν ὑπάρχει καμμία τέτοιου εἴδους ἀναφορά,

γ) ἐνῶ στὴν ἐν λόγῳ διήγησι τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 ὁ Ἰησοῦς προσφωνεῖται «διδάσκαλος» (γραμ. 12), ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ἀπουσιάζει καὶ ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀντίστοιχες συνοπτικῆς διηγήσεις, μὲ τὸ Κατὰ Ματθαῖον καὶ τὸ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο νὰ προτιμοῦν ἀντ' αὐτοῦ τὸν ὄρο «κύριος» (Μτ. 8,2. Λκ. 5,12), στὸ δὲ Κατὰ Μᾶρκον νὰ μὴ ἀναφέρεται καμμία τέτοιου εἴδους προσφώνηση,

δ) ἐνῶ στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου Egerton 2 ἀναφέρεται ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ λεπρὸς ἀρρώστησε (γραμ. 12-15), τέτοιου εἴδους ἀναφορὰ δὲν ὑφίσταται σὲ καμμία ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες τρεῖς συνοπτικῆς διηγήσεις¹¹⁵,

ε) ἐνῶ σὲ ὅλες τὶς ἐν λόγῳ συνοπτικῆς διηγήσεις στὴν παράκλησι τοῦ λεπροῦ γιὰ θεραπεία ἀπαντᾷ ὁ τύπος «δύνασαι» (Μτ. 8,2: «κύριε, ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρῖσαι», Μκ. 1,40: «... ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρῖσαι», Λκ. 5,12: «... κύριε, ἐὰν θέλῃς δύνασαι με καθαρῖσαι»), στὴν ἐν λόγῳ διήγησι τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 παραλείπεται,

στ) ἐνῶ στὶς ἐν λόγῳ διηγήσεις τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων ὁ Ἰησοῦς ἐπιτελεῖ τὸ θαῦμα ἐκτείνοντας τὸ χέρι Του καὶ ἀκουμπώντας τὸν λεπρὸ (Μτ. 8,3: «καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ...», Μκ. 1,41: «... ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἤψατο...», Λκ. 5,13: «καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ...»), στὴν ἀντίστοιχη διήγησι τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 δὲν ἀναφέρεται κάτι ἀντίστοιχο,

ζ) ἐνῶ στὴ σχετικὴ διήγησι τοῦ Κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου γίνεται λόγος γιὰ συναισθηματικὴ φόρτισι τοῦ Ἰησοῦ τόσο μετὰ τὴν παράκλησι τοῦ λεπροῦ νὰ τὸν θεραπεύσει (Μκ. 1,41: «σπλαγχνισθεῖς»), ὅσο καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπιτέλεσι τοῦ θαύματος (Μκ. 1,43: «ἐμβρομησάμενος» = μιῶ σὲ τόνο αὐστηρό), κάτι τέτοιο ἀπουσιάζει ἐντελῶς τόσο στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου Egerton 2, ὅσο καὶ στὶς ὑπόλοιπες δύο παράλληλες συνοπτικῆς διηγήσεις,

115. Βλ. καὶ NORELLI, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 410, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀφορμῆς αὐτῆς τῆς ἐπεξηγήσεως καταλήγει στὸ συμπέρασμα α) ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 δὲν εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὶς συνήθειες τῶν κατοίκων τῆς Παλαιστίνης (βλ. τὸ συγχρωτισμὸ μὲ τοὺς λεπρούς), καὶ β) ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἀναφορὰ ἀποτελεῖ δευτερεῖον στοιχεῖο τῆς ἐν λόγῳ διήγησεως.

η) ἐνώ καί στίς τρεῖς συνοπτικές διηγήσεις ἀναφέρεται ἡ ρητὴ ἐντολὴ τοῦ Ἰησοῦ στὸν πρῶην λεπρὸ νὰ μὴ ἀναφέρει τίποτε σχετικὰ μὲ τὴ θαυμαστὴ θεραπεία του (Μτ. 8,4: «ὄρα μηδενὶ εἶπης», Μκ. 1,44: «ὄρα μηδενὶ μηδὲν εἶπης», Λκ. 5,14: «καὶ αὐτός (ἐνν. ὁ Ἰησοῦς) παρήγγειλεν αὐτῷ μηδενὶ εἰπεῖν»), στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου *Egerton 2* δὲν ἀναφέρεται τίποτε σχετικό,

καὶ θ) ὅτι ἐνώ στὴν ἐν λόγῳ διήγησι τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ὁ Ἰησοῦς ἐντέλεται τὸν πρῶην λεπρὸ, πέρα ἀπὸ τὴν προσφορὰ στὸ Ναὸ γιὰ τὴν θεραπεία του τῶν καθορισμένων ἀπὸ τὸν Μωϋσῆ δώρων, νὰ δεῖξει τὸν ἑαυτό του στοὺς ἱερεῖς (πληθυντικός ἀριθμός), οἱ τρεῖς ἀντίστοιχες συνοπτικές διηγήσεις διαφοροποιοῦνται στὸ γεγονός ὅτι μνημονεύουν μόνο ἓναν ἱερέα (ἐνικός ἀριθμός), ἐνῶ προσθέτουν στὸ τέλος καὶ τὴ φράση «εἰς μαρτύριον αὐτοῖς». Ὡστόσο, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι στὴν περίπτω ἀντιστοίχου περιεχομένου διήγησι τοῦ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου περὶ τῆς θεραπείας τῶν δέκα λεπρῶν ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ (Λκ. 17,11-19), πέρα ἀπὸ τὸ κοινὸ μοτίβο τῆς προτροπῆς τοῦ Ἰησοῦ οἱ λεπροὶ νὰ ἐπιδείξουν τὸν ἑαυτό τους στοὺς ἱερεῖς, χρησιμοποιεῖται κι ἐδῶ, ὅπως καὶ στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, πληθυντικός ἀριθμός (Λκ. 17,14: «τοῖς ἱερεῦσιν»)¹¹⁶.

Ἡ ἐν λόγῳ διήγησι (Λκ. 17,11-19), ἂν καὶ διαφορετικοῦ περιεχομένου (καθ' ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα ἐντελῶς διαφορετικὸ γεγονός ἀπὸ αὐτὸ τοῦ Λκ. 5,12-14), πέρα ἀπὸ τὴ κοινὴ θεματολογία (= θεραπεία λεπρῶν) καὶ τῆς ὡς ἄνω ἀναφορᾶς τῆς λέξης «ἱερεῖς» σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ, παρουσιάζει καὶ μία σειρά ἐπιπλέον ὁμοιοτήτων μὲ τὴν ἐν λόγῳ διήγησι τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, καθ' ὅτι:

α) στὸ Λκ. 17,13b παρατίθεται ἡ προσφώνησι «Ἰησοῦ ἐπιστάτα», ποὺ ἔχει τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἔννοια μὲ τὴν προσφώνησι «διδάσκαλε Ἰησοῦ» τῆς ἐν λόγῳ διήγησις τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2*¹¹⁷,

καὶ β) παρουσιάζει ἐντυπωσιακὴ ὁμοιότητα στὴ διατύπωσι τῆς προτροπῆς τοῦ Ἰησοῦ οἱ θεραπευθέντες λεπροὶ νὰ ἐπιδείξουν τοὺς ἑαυτούς τους στοὺς ἱερεῖς:

116. NEIRYNCK, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 156.

117. Ὁπ.π.

Πάπυρος Egerton 2:

Σπάραγμα 1 recto:

19 πορε[υθείς σεαυ-]
20 τὸν ἐπίδειξον τοῖ[ς ἱερεῦσιν]

Κατὰ Λουκᾶν:

Λκ. 17,14:

«... πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσιν».

Ἐδῶ μοναδικὴ ἴσως διαφορὰ εἶναι ἡ πρόταξη τοῦ ρήματος ἔναντι τῆς αὐτοπαθοῦς ἀντωνυμίας¹¹⁸.

Ὡστόσο, οἱ ὁμοιότητες καὶ τὰ κοινὰ στοιχεῖα τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ δὲν σταματοῦν ἐδῶ. Τὸ ρῆμα «(συν)όδεύω» στὴν ἴδια συνάφεια μὲ τὴ λέξη «πανδοχεῖον», ὅπως συμβαίνει στὴν ἐν λόγῳ διήγησι, ἀπαντᾷ σ' ὅλη τὴν Καινὴ Διαθήκη μόνο στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ (Λκ. 10,33-35)¹¹⁹. Ἄλλωστε καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ λέξη «πανδοχεῖον» εἶναι στὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἅπαξ λεγόμενη στὸ ἴδιο αὐτὸ Εὐαγγέλιο (Λκ. 10,34)¹²⁰, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ συγγενὴς λέξις «πανδοχεύς» (Λκ. 10,35). Μόνο στὸ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ τὸ ρῆμα «συνεσθίω» συντασσόμενο μὲ δοτικὴ (Λκ. 15,2)¹²¹. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὰ κοινὰ αὐτὰ στοιχεῖα μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν διηγήσεων ὀδήγησαν τὸν Neiryneck¹²² νὰ θεωρήσει ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς ἐν λόγῳ διήγησις τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 συσχέτιζε τὸν λεπρὸ εὐγνώμονα Σαμαρείτη τῆς διήγησις τῆς θεραπείας τῶν δέκα λεπρῶν τοῦ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου (Λκ. 17,11-19) μὲ τὸν καλὸ Σαμαρείτη τῆς ὁμώνυμης παραβολῆς τοῦ ἴδιου αὐτοῦ Εὐαγγελίου (Λκ. 10,30-37).

Τέλος, ἡ ἐν λόγῳ διήγησις τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 φαίνεται νὰ παρουσιάζει καὶ κάποιες ἐλάχιστες ὁμοιότητες καὶ μὲ τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο¹²³. Στὸν τελευταῖο τῆς στίχο (23) ὁ Ἰησοῦς παρουσιάζεται

118. Ὁπ.π., σελ. 155. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 49.

119. Ὁπ.π., σελ. 51.

120. Ὁπ.π.

121. Ὁπ.π.

122. NEIRYNCK, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 155.

123. Βλ. καὶ τὸ σχετικὸ σχόλιο τοῦ KOESTER (*Ancient Christian Gospels*, σελ. 213): “There

νά άπευθύνει μία τελευταία προτροπή στον θεραπευμένο πλέον λεπρό: «μηκέτι άμάρατανε». Η φράση αυτή άπαντά ως έχει στο Δ' Ευάγγελιο στους στίχους Ίω. 5,14 και 8,11, ήτοι στα πλαίσια της διήγησης της θεραπείας του παραλύτου στη Βηθεσδά (Ίω. 5,1-15) και της μοιχαλίδας (Ίω. 8,1-11) αντίστοιχα. Ο πίνακας που άκολουθεί είναι έπί τούτου ιδιαίτερα κατατοπιστικός:

Πάπυρος Egerton 2:

Σπάραγμα 1 recto:

- 19 πορε[υθεις σεαυ-]
 20 τον έπίδειξον τοί[ς ίερεῦσιν]
 και άνένεγκον [περι του κα-]
 [θ]αρισμοῦ ως προ[σ]έ[ταξεν Μω(ϋσης) και
 23 [μ]ηκέτι ά[μά]ρατανε

Κατά Ίωάννην:

Ίω. 5,14-15:

¹⁴ιδε υγιής γεγονόςας, μηκέτι άμάρατανε, ίνα μη χειρον σοί τι γένηται. ⁵άπῆλθεν ό άνθρωπος και άνήγγειλε τοίς Ίουδαίοις ότι Ίησοῦς έστιν ό ποιήσας αυτόν υγιή.

Ίω. 8,11:

Πορεύου, [και] από του νῦν μηκέτι άμάρατανε.

Έτσι, και βάσει του ως άνω πίνακα, τα σημεία εκείνα που χρήζουν περαιτέρω σχολιασμοῦ είναι τα έξής:

α) ότι και στις τρεις αυτές διηγήσεις ή φράση του Ίησοῦ «μηκέτι άμάρατανε» παρατίθεται χωρίς καμία παραλλαγή,

β) ότι, όπως και στην έν λόγω διήγηση του Άγνώστου Ευάγγελιου του Παπύρου Egerton 2, έτσι και στο περιστατικό της θεραπείας του παραλύτου στη Βηθεσδά (Ίω. 5,1-15) ή φράση αυτή συνδέεται με τη δέουσα συμπεριφορά του πρωταγωνιστή άσθενούς μετά τη θαυμαστή θεραπεία του. Άκόμα και στη διή-

is no question ... that the author of this gospel knew traditions and sources which were used in the Gospel of John”.

γηση τῆς μοιχαλίδας (Ίω. 8,1-11), ὅπου ἐκεῖ μπορεῖ μὲν νὰ μὴν ἔχουμε θεραπεία ἀλλὰ συγχώρηση ἁμαρτιῶν, ἢ γνωστὴ ἀπὸ τὴ θεσμολογία τῆς Π.Δ. ἀντίληψη τῶν Ἰουδαίων πὺν συνέδεε ἀσθένεια καὶ ἁμαρτία, καὶ ἡ ὁποία φαίνεται σαφῶς νὰ προϋποτίθεται καὶ στὴ διήγηση αὐτὴ στὴν προτροπὴ τοῦ Ἰησοῦ γιὰ ἀναμαρτησία, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι καὶ ἡ φράση «μηκέτι ἁμάρτανε» ἐντάσσεται σὲ ἓνα κοινὸ καὶ γιὰ τὶς τρεῖς αὐτὲς διηγήσεις μοτίβο,

γ) ὅτι εἰδικὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴ διήγηση τῆς θεραπείας τοῦ παραλύτου στὴ Βηθεσδὰ στὸ Δ' Εὐαγγέλιο (Ίω. 5,1-15) καὶ τὴ σχέση του μὲ τὴν ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2, καὶ ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὴν εἰδικὴ ἔννοια πὺν ἔχει ὁ ὄρος «Ἰουδαῖοι» στὸ Κατὰ Ἰωάννην, θεωροῦμε ὅτι ἡ φράση «ἀνήγγειλε τοῖς Ἰουδαίοις» θὰ μπορούσε εὐκόλα νὰ θεωρηθεῖ ἀντίστοιχη τῆς φράσης «ἐπίδειξον τοῖς ἱερεῦσιν» τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου (πληθυντικὸς ἀριθμὸς καὶ στὶς δύο περιπτώσεις),

καὶ δ) ὅτι σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰδικὰ στὴ διήγηση τῆς μοιχαλίδας (Ίω. 8,1-11) καὶ τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2, ἡ ὑπαρξη καὶ παρουσία καὶ στὶς δύο τοῦ ρήματος «πορεύομαι», ἔστω καὶ σὲ διαφοροτικοῦ τύπου ρηματικὸν τύπου καὶ συνάφεια, σὲ συνδυασμὸ τόσο μὲ τὴν παρουσία τῶν «Ἰουδαίων» («ἱερεῖς» στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο, «γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι» στὴ διήγηση τῆς μοιχαλίδος) ὅσο καὶ μὲ τὴν κοινὴ φράση «μηκέτι ἁμάρτανε», νὰ μπορεῖ ἴσως νὰ θεωρηθεῖ ὅτι συνιστᾷ ἓνα κοινὸ καὶ γιὰ τὶς δύο ὡς ἄνω διηγήσεις μοτίβο.

Βάσει λοιπὸν ὅλων τῶν παραπάνω, καὶ ἀναφορικὰ κυρίως πρὸς τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, ἓνα πρῶτο συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ σχετικὲς διηγήσεις τῶν τελευταίων περὶ τῆς θεραπείας τοῦ λεπροῦ (Μτ. 8,2-4. Μκ. 1,40-44. Λκ. 5,12-14) παρουσιάζουν ἐξαιρετικὲς ὁμοιότητες καὶ παράλληλα μὲ τὴν ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν κοινὴ χρῆση ὁμοίων ἐκφράσεων καὶ διατυπώσεων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει δομὴ τους. Τὸ θέμα λοιπὸν πὺν εὐλόγα προκύπτει, εἶναι ἂν καὶ κατὰ πόσον μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε τὴν ἄποψη ὅτι κατὰ τὴ σύνταξη τῆς ἐν λόγῳ διήγησης ὁ συγγραφέας τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 εἶχε στὴν κατοχὴ του καὶ χρησιμοποίησε τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια. Τὸ ἐνδεχόμενον νὰ εἶχε ὑπ' ὄψιν του μόνον ἓνα ἀπὸ αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ ἀποκλειστεῖ, δεδομένου ὅτι, ὅπως εἶδαμε καὶ παραπάνω, οἱ παρατηρούμενες μεταξὺ τῶν κειμένων αὐτῶν ὁμοιότητες δὲν ἀφοροῦν πάντα σὲ στοιχεῖα πὺν ἀπαντοῦν καὶ στὰ τρία Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, ἀλλὰ (κυρίως) σὲ στοιχεῖα πὺν διασώζονται ἄλλα μὲν σὲ μία συνοπτικὴ διήγηση καὶ ἄλλα σὲ ἄλλη. Κατὰ συνέπεια, ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποστη-

ρίζουμε την άποψη ότι η έν λόγω διήγηση του Άγνωστου Εὐαγγελίου του Παπύρου *Egerton 2* ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες διηγήσεις τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, τότε ἡ ἐξάρτηση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἀφορᾷ ὑποχρεωτικὰ καὶ στίς τρεῖς αὐτὲς συνοπτικὲς διηγήσεις, καὶ σὲ καμμία περίπτωση σὲ μία ἢ καὶ δύο μόνο ἀπὸ αὐτὲς¹²⁴. Ἐπιπλέον, ὅπως πολὺ σωστὰ σημειώνει καὶ ὁ Nicklas, «ἡ ἰδέα ἑνὸς συγγραφέα πὺ συμβουλευθῆκε τοὺς συνοπτικούς (συγγραφεῖς), ἐπέλεξε μεμονωμένα ἀποσπάσματα καὶ στὴ συνέχεια τὰ μετέτρεψε σὲ μία ἐντελῶς νέα διήγηση, εἶναι τουλάχιστον μὴ πειστικὴ»¹²⁵. Οἱ ἐκτιμήσεις αὐτὲς ὀδηγοῦν ἀναπόφευκτα στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ έν λόγω διήγηση τοῦ Άγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* θὰ πρέπει προφανῶς νὰ βασίστηκε σὲ προφορικὲς παραδόσεις, εἴτε παράλληλες εἴτε ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια¹²⁶, κάτι πὺ ἄλλωστε φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἀρκετῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν έν λόγω διηγήσεων¹²⁷. Τὸ γεγονός ὡστόσο ὅτι ὁμοίότητες καὶ ἀναλογίες μὲ τὴ διήγηση αὐτὴ τοῦ Άγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* συναντοῦμε καὶ ἄλλοῦ, τ.ἔ. στὴ διήγηση τῆς θεραπείας τῶν δέκα λεπρῶν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου (Λκ. 17,14), ἢ ἀκόμα καὶ στὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (Ἰω. 5,14-15), θεωροῦμε ὅτι καθιστοῦν πῖθι πιθανὸ τὸ ἐνδεχόμενο ὁ συγγραφέας τοῦ Άγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* νὰ γνῶριζε τὸ περιεχόμενο καὶ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων τῆς Καινῆς Διαθήκης¹²⁸, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι τὰ εἶχε ἀκούσει ἢ διαβάσει κάποτε (ὄχι ἀπαραίτητα μόνο μία, ἀλλὰ πιθανῶς καὶ περισσότερες φορές) καὶ ὅτι κατὰ τὴ συγγραφὴ τῆς έν λόγω διήγηση τοῦ Άγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* παρέθετε ἐλεύθερα καὶ ἀπὸ μνήμης σὲ αὐτὰ¹²⁹.

124. Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 61-62. Πρβλ. καὶ DODD, *New Gospel*, σελ. 34.

125. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 62.

126. Ὁπ.π. Βλ. ἐπίσης καὶ DODD, *New Gospel*, σελ. 34-35.

127. Βλ. PRYOR, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 4, ὁ ὁποῖος καὶ σημειώνει σχετικὰ ὅτι “*In fact, the differences from the synoptics are more noteworthy than the points of contact... It is hard to agree ... that these differences from the synoptics do not argue for UG's (= Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο) independence*”.

128. Εἰδικὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἀπὸ μέρους τοῦ συγγραφέα τοῦ Άγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* γνώση τῶν τριῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων βλ. BRAUN, *Jean le Théologien*, σελ. 99 καὶ NEIRYNCK, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 154.

129. Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 63, ὅπου σημειώνει ὅτι “*we should not rule out too quickly the possibility that the author knew of written synoptic gospels (or perhaps had heard and/or read at single passages or 'pericopes' of them), but I do not think that he really used these*

ν. Σπάραγμα 2 recto (γραμ. 2-17): Ἀντιπαράθεση Ἰησοῦ καὶ Ἰουδαίων περὶ τῆς ἀπόδοσης ἢ μὴ χρημάτων (φόρου) στοὺς βασιλεῖς.

Στὸ recto τοῦ δευτέρου σπαράγματος τοῦ Παπύρου Egerton 2 διασώζεται μία διήγηση πού ἀναφέρεται σὲ μία ἀντιπαράθεση τοῦ Ἰησοῦ μὲ κάποιους Ἰουδαίους σχετικὰ μὲ τὸ ἂν πρέπει κανεὶς νὰ ἀποδίδει ἢ ὄχι χρήματα (φόρο) στοὺς βασιλεῖς. Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση¹³⁰ τοῦ ἐν λόγω ἀποσπάσματος ἔχει ὡς ἑξῆς:

« ... πρὸς αὐτὸν μὲ πειρακτικὴ διάθεση τὸν δοκιμάζαν λέγοντας· διδάσκαλε Ἰησοῦ, γνωρίζουμε πὼς εἶσαι σταλμένος ἀπὸ τὸν Θεό· διότι αὐτὰ πού κάνεις, τὸ βεβαιώνουν περισσότερο [καὶ] ἀπὸ ὅλους τοὺς προφήτες. Πές μας λοιπόν· ἐπιτρέπεται [ἐνν. βάσει τοῦ Νόμου] νὰ ἀποδίδουμε στοὺς βασιλεῖς αὐτὰ πού ἀνήκουν στὴν ἐξουσία τους; Νὰ τοὺς τὰ ἀποδώσουμε ἢ ὄχι; Ἀλλὰ ὁ Ἰησοῦς, γνωρίζοντας τίς προθέσεις τους, τοὺς εἶπε σὲ αὐστηρὸ τόνο· γιατί μὲ ἀποκαλεῖτε μὲ τὸ στόμα σας διδάσκαλο, ἀφοῦ δὲν ἀκοῦτε αὐτὸ πού λέγω; Καλὰ προφήτευσε γιὰ ἐσᾶς ὁ Ἡσαΐας ὅταν εἶπε· ὁ λαὸς αὐτὸς μὲ τιμᾶ μὲ τὰ χεῖλη του, ἐνῶ ἡ καρδιά του βρῖσκεται μακρὰ ἀπὸ ἔμμένα· μάταια μὲ σέβονται, ἐντολές...».

Ἡ διήγηση αὐτὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς παράλληλη πρὸς ἐκεῖνες τῶν Συνοπικῶν Εὐαγγελίων περὶ τῆς ἀπόδοσης φόρου στὸν Ρωμαῖο αὐτοκράτορα (Μτ. 22,15-22. Μκ. 12,13-17. Λκ. 20,20-26). Ὁ παρακάτω πίνακας εἶναι ἐπὶ τούτου κατατοπιστικός:

Πάπυρος Egerton 2

Σπάραγμα 2 recto:

1 [].
νόμιοι πρὸς αὐτὸν ἐξ[ετασ-]

texts as written 'Vorlagen' which he had at his disposal when writing his own account. Oral and written traditions influenced each other mutually; perhaps the UG's (= Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο) story is the result of this kind of exchange". Βλ. ἐπίσης PESCH, *Jesu ureigene Taten*, σελ. 111, ὁ ὁποῖος τασσόταν ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς ἢ ἐν λόγω διήγηση τοῦ Παπύρου Egerton 2 ἀναπαράγεται ἀπὸ μνήμης καὶ ὅτι προϋποθέτει τίς τρεῖς ἀντίστοιχες διηγήσεις τῶν Συνοπικῶν, καθὼς καὶ NEIRYNCK, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 159, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἢ ἐν λόγω διήγηση τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 εἶναι μεταγενέστερη τῆς ἀντίστοιχης τοῦ Λουκᾶ καὶ ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς εἶχε μιὰ κάποια ἐξοικείωση καὶ μὲ τὰ τρία Συνοπικὰ Εὐαγγέλια, κυρίως δὲ τοῦ Λουκᾶ.

130. Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση τοῦ πρωτοτύπου κειμένου εἶναι τοῦ συγγραφέως.

- τικῶς ἐπειράζον αὐτὸν λέγοντες]
 διδάσκαλε Ἰη(σοῦ) οἴδαμεν ὅτι [ἀπὸ θε(ο)ῦ]
 5 ἐλήλυθας· ἃ γὰρ ποιεῖς μα[ρτυρεῖ]
 ὑπὲρ το[ῦ]ς προφ(ήτ)ας πάντας[· εἰπέ οὖν]
 ἡμεῖν· ἐξὸν τοῖς βα(σι)λεῦσ[ιν ἀποδοῦ-]
 ναι τὰ ἀμ[ή]κοντα τῇ ἀρχῇ ἀπ[οδῶμεν αὐ-]
 τοῖς ἢ μ[ή·] ὁ δὲ Ἰη(σοῦς) εἰδὼς [τὴν δι-]
 10 ἀνοιαν [αὐτῶν ἐμβρειμ[ησάμενος]
 εἶπεν α[ὐτοῖς]· τί με καλεῖτ[ε τῷ στό-]
 ματι ὑμ[ῶν δι]δάσκαλον· μ[ὴ ἀκού-]
 οντες ὁ [λέγω· καλῶς Ἡ[σ](αῖ)[ας περὶ ὑ-]
 μῶν ἐπ[ρο]φ(ήτευσεν εἰπ[ώ]ν· ὁ [λαὸς οὗ-]
 15 τος τοῖς [χείλ]εσιν αὐτῶν τιμῶσιν]
 με ἢ [δὲ καρδί]α αὐτῶν πόρρω ἀπέ-]
 χει ἀπ' ἐ[μοῦ· μ]άτη[ν (δὲ) σέβονταί με]
 ἐντάλ[ματα

Κατὰ Ματθαῖον:

Μτ. 22,15-22:

¹⁵ Τότε πορευθέντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον ὅπως αὐτὸν παγιδεύ-
 σωσιν ἐν λόγῳ. ¹⁶ καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτῷ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν μετὰ τῶν
 Ἡρωδιανῶν λέγοντες· διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ
 θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς
 πρόσωπον ἀνθρώπων, ¹⁷ εἰπέ οὖν ἡμῖν τί σοι δοκεῖ· ἔξεστιν δοῦναι κῆνσον
 Καίσαρι ἢ οὐ; ¹⁸ γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πονηρίαν αὐτῶν εἶπεν· τί με πειράζε-
 τε, ὑποκριταί; ¹⁹ ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κῆνσου. οἱ δὲ προσήνεγκαν
 αὐτῷ δηνάριον. ²⁰ καὶ λέγει αὐτοῖς· τίνος ἢ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; ²¹ λέ-
 γουσιν αὐτῷ· Καίσαρος. τότε λέγει αὐτοῖς· ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καί-
 σαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. ²² καὶ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν, καὶ ἀφέντες
 αὐτὸν ἀπῆλθαν.

Κατὰ Μάρκον:

Μκ. 12,13-17:

¹³ Καὶ ἀποστέλλουσιν πρὸς αὐτὸν τινὰς τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Ἡρωδιανῶν
 ἵνα αὐτὸν ἀγρεύσωσιν λόγῳ. ¹⁴ καὶ ἐλθόντες λέγουσιν αὐτῷ· διδάσκαλε,

οἶδαμεν ὅτι ἀληθῆς εἶ καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδάσκεις· ἔξεστιν δοῦναι κῆνσον Καίσαρι ἢ οὐ; δῶμεν ἢ μὴ δῶμεν; ¹⁵ ὁ δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρισιν εἶπεν αὐτοῖς· τί με πειράζετε; φέρετέ μοι δηνάριον ἵνα ἴδω. ¹⁶ οἱ δὲ ἤνεγκαν. καὶ λέγει αὐτοῖς· τίνος ἢ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ· Καίσαρος. ¹⁷ ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· τὰ Καίσαρος ἀπόδοτε Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. καὶ ἐξεθαύμαζον ἐπ' αὐτῷ.

Κατὰ Λουκᾶν:

Λκ. 20,20-26:

²⁸ Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου, ὥστε παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. ²¹ καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν λέγοντες· διδάσκαλε, οἶδαμεν ὅτι ὀρθῶς λέγεις καὶ διδάσκεις· ²² ἔξεστιν ἡμᾶς Καίσαρι φόρον δοῦναι ἢ οὐ; ²³ κατανοήσας δὲ αὐτῶν τὴν πανουρογίαν εἶπεν πρὸς αὐτούς· ²⁴ δείξατέ μοι δηνάριον· τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν; οἱ δὲ εἶπαν· Καίσαρος. ²⁵ ὁ δὲ εἶπεν πρὸς αὐτούς· ²⁴ δείξατέ μοι δηνάριον· τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν; οἱ δὲ εἶπαν· Καίσαρος. ²⁵ ὁ δὲ εἶπεν πρὸς αὐτούς· τοῖνυν ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. ²⁶ καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ρήματος ἐναντίον τοῦ λαοῦ καὶ θαυμάσαντες ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει αὐτοῦ ἐσίγησαν

Βάσει τοῦ ὡς ἄνω πίνακα, τὸ κοινὸ σημεῖο τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 μὲ τις ὡς ἄνω συνοπτικὲς διηγήσεις περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ ἐρώτημα «ἀποδῶμεν τοῖς βασιλεῦσιν ἢ μή;», μολοῦντι στὸν Πάπυρο Egerton 2 ἀπουσιάζει ἡ κοινὴ καὶ στοὺς τρεῖς συνοπτικούς συγγραφεῖς ἀπάντηση τοῦ Ἰησοῦ «ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ Θεῷ» (Μτ. 22,21. Μκ. 12,17. Λκ. 20,25)¹³¹. Ἐπιπλέον, οἱ παρατηρούμε-

131. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι παράλληλο τῆς διήγησης αὐτῆς συναντοῦμε καὶ στὸ γνωστικὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θωμᾶ (100): “Ἐπέδειξαν τῷ Ἰησοῦ νόμισμα καὶ εἶπον αὐτῷ· οἱ τοῦ Καίσαρος αἰτοῦσιν παρ’ ἡμῶν τοὺς φόρους. Εἶπεν αὐτοῖς· τὰ Καίσαρος ἀπόδοτε Καίσαρι τὰ τοῦ θεοῦ ἀπόδοτε τῷ Θεῷ καὶ τὸ ἐμὸν ἐμοί” (Βλ. ΧΑΤΖΗΣΤΑΜΑΤΙΟΥ ΣΤ. Ν., *Τὸ Κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον καὶ ἡ σχέσης αὐτοῦ πρὸς τὰ Κανονικὰ Εὐαγγέλια* [ἀνέκδ. διδ. διατρ.], Ἀθῆναι 2003, σελ. 174. Γιά νεοελληνικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ιω., “Γνωστικὸ Εὐαγγέλιο Θωμᾶ”, *Ἀπόκρυφα Χριστιανικὰ Κείμενα Α’*. Ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια, Ἐκδόσεις Π. Πουρναγᾶ 1999,

νες μεταξύ τῶν παραλλήλων αὐτῶν διηγήσεων ὁμοιότητες ὄχι μόνο δὲν εἶναι πολλές, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀκόμα πού καὶ αὐτὲς ἐπισημαίνονται, παρατηροῦνται ἀξιόλογες διαφορές¹³². Ἔτσι,

α) ἐνῶ καὶ στίς τέσσερις αὐτὲς διηγήσεις ὁ Ἰησοῦς προσφωνεῖται ὡς «διδάσκαλος», εἶναι μόνο στὴν ἐν λόγω διήγηση τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* πού ἡ προσφωνήσή Του ἔχει τὴ μορφή «διδάσκαλε Ἰησοῦ» (γραμ. 4) ἀντὶ τοῦ ἁπλοῦ «διδάσκαλε» (*Μτ.* 22,16. *Μκ.* 12,14. *Λκ.* 20,21),

β) ἐνῶ καὶ στίς τέσσερις αὐτὲς διηγήσεις προηγεῖται τοῦ ἐρωτήματος πού ἀπευθύνεται στὸν Ἰησοῦ μία διαπιστωτικὴ πρόταση πού εἰσάγεται μὲ τὴ φράση «οἶδαμεν ὅτι» (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Παπύρου *Egerton 2*, γραμ. 4. *Μτ.* 22,16. *Μκ.* 12,14. *Λκ.* 20,21), ἐντούτοις τὸ περιεχόμενο τῆς πρότασης αὐτῆς δὲν εἶναι τὸ ἴδιο σὲ ὅλες τίς ὡς ἄνω διηγήσεις (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Παπύρου *Egerton 2*, γραμ. 4: «οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας», *Μτ.* 22,16: «οἶδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός», *Μκ.* 12,14: «οἶδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός», *Λκ.* 20,21: «οἶδαμεν ὅτι ὀρθῶς λέγεις καὶ διδάσκεις καὶ οὐ λαμβάνεις πρόσωπον, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδάσκεις»),

γ) ἐνῶ καὶ στίς τρεῖς συνοπτικὲς διηγήσεις τὸ ἐρώτημα πού ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἰησοῦ εἰσάγεται μὲ τὸ ἀπρόσωπο ρῆμα «ἔξεστιν», ὁ τύπος πού χρησιμοποιεῖται στὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια εἶναι αὐτὸς τῆς ὀριστικῆς ἐνεστώτος («ἔξεστιν», βλ. *Μτ.* 22,17. *Μκ.* 12,14. *Λκ.* 20,22), τὴ στιγμή πού στὴν ἐν λόγω διήγηση τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ἀπαντᾷ ὑπὸ τὴ μορφή μετοχῆς σὲ αἰτιατικὴ ἀπόλυτη («ἔξόν», γραμ. 7),

δ) ἐνῶ καὶ στίς τέσσερις αὐτὲς διηγήσεις γίνεται, ὅπως εἶπαμε, λόγος περὶ ἀποδόσεως ἢ μὴ φόρου, ἐντούτοις παρατηρεῖται ἡ διαφορὰ ὅτι ἐνῶ στὴ διήγηση τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ἡ πράξη αὐτὴ δηλώνεται μὲ τὸ ἀπαρέμφατο ἁορίστου τοῦ ρήματος «ἀποδίδωμι» (βλ. «ἀποδοῦναι», γραμ. 7-8) καὶ ἀναφέρεται στοὺς «βασίλεις» («βασιλεῦσιν», γραμ. 7 - πληθυντικὸς ἀριθμὸς), στίς ἀντίστοιχες συνοπτικὲς διηγήσεις (καὶ τίς τρεῖς) ἡ ἴδια αὐτὴ πράξη δηλώνεται μὲ τὸ ἀπαρέμφατο ἁορίστου τοῦ ρήματος «δίδωμι»

σελ. 301-326 (323)). Κατὰ τὸν NICKLAS (*Unknown Gospel*, σελ. 78) ἡ ὑπαρξη τῶν παραλλήλων αὐτῶν θὰ πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ἔνδειξη (καὶ μόνο αὐτό) ὅτι ἡ ἐν λόγω διήγηση θὰ πρέπει νὰ κυκλοφοροῦσε στὰ πρώιμα χριστιανικὰ χρόνια σὲ ἀρκετὲς παραλλαγές”.

132. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 78. Βλ. καὶ DODD, *New Gospel*, σελ. 37.

(«δοῦναι», *Μτ.* 22,17. *Μκ.* 12,14. *Λκ.* 20,22) και ἀναφέρεται σὲ ἓνα μόνο πρόσωπο, στὸν Καίσαρα (*Μτ.* 22,17. *Μκ.* 12,14. *Λκ.* 20,22),

ε) ἐνῶ τόσο στὴν ἐν λόγῳ διήγησι τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ὅσο και στὴν ἀντίστοιχη (μόνο) τοῦ Κατὰ Μᾶρκον ἀπαντᾶ ἡ διαzeugτική ἐρώτησι «(ἀπο)δῶμεν αὐτοῖς ἢ μή;», παρατηρεῖται και πάλι τὸ φαινόμενο, ὅπως και στὴν περίπτωσι τοῦ σημείου δ, στὴ μὲν πρώτη διήγησι τὸ ἐρώτημα αὐτὸ νὰ διατυπώνεται μὲ τύπο τοῦ ρήματος «ἀποδίδωμι» (γραμ. 8-9), στὴ δὲ δεύτερη μὲ τύπο τοῦ ρήματος «δίδωμι»,

στ) ἐνῶ και στίς τέσσερις αὐτὲς διηγήσεις ὁ Ἰησοῦς φαίνεται νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν πονηρία τῶν ἐρωτῶντων, τὸ γεγονός αὐτὸ καταγράφεται ἀπὸ τοὺς τέσσερις συγγραφεῖς μὲ διαφορετικὸ ὡς πρὸς τὴ διατύπωσή του τρόπο (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιον Παπύρου *Egerton 2*: «ὁ δὲ Ἰησοῦς εἰδὼς τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐμβρειμησάμενος εἶπεν αὐτοῖς», γραμ. 9-10. *Μτ.* 22,18: «γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν πονηρίαν αὐτῶν εἶπεν», *Μκ.* 12,15: «ὁ δὲ [ἐνν. ὁ Ἰησοῦς] εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρισιν εἶπεν αὐτοῖς», *Λκ.* 20,23: «κατανοήσας δὲ [ἐνν. ὁ Ἰησοῦς] αὐτῶν τὴν πανουργίαν...») και μάλιστα μὲ μόνο τὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιον νὰ κάνει λόγο για συναισθηματικὴ φόρτισι τοῦ Ἰησοῦ (βλ. «ἐμβρειμησάμενος» = ἀπαντῶ μὲ ἀσθηρὸ τόνο),

και ζ) ἐνῶ στίς ἐν λόγῳ ἀντίστοιχες διηγήσεις τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, τοῦ Κατὰ Ματθαῖον και τοῦ Κατὰ Μᾶρκον (ὄχι ὅμως και τοῦ Κατὰ Λουκᾶν) ἡ ἀπάντησι τοῦ Ἰησοῦ ξεκινᾶ μὲ μία ἐρώτησι, ἐντούτοις τὸ περιεχόμενό της στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιον Παπύρου *Egerton 2* (γραμ. 11-12: «τί με καλεῖτε τῷ στόματι ὑμῶν διδάσκαλον;»), εἶναι διαφορετικὸ ἐναντι ἐκείνου πὸ συναντοῦμε στὰ δύο προμνημονευθέντα Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια (*Μτ.* 22,18 και *Μκ.* 12,15: «τί με πειράζετε;»).

Θὰ πρέπει ὡστόσο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι στὴν ἐν λόγῳ διήγησι τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* παρατηροῦνται και μία σειρά στοιχείων πὸν παράλληλά τους ἐντοπίζονται στὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια και σὲ ἄλλες, διαφορετικὲς ἀπὸ τίς προαναφερθεῖσες διηγήσεις τους.

Ἔτσι, ἐφ' ὅσον ἀποδεχθοῦμε ὅτι ἡ κατάληξι τῆς ἡμιτελοῦς λέξης «...νόμει» στὴν ἀρχὴ τῆς ἐν λόγῳ διήγησι τοῦ Παπύρου *Egerton 2* (γραμ. 1-2) εἶναι ἐκείνη τῆς λέξης «παραγενόμενοι», κάτι πὸν φαίνεται ἀρκετὰ πιθανό¹³³, τότε θὰ

133. NICKLAS, ὅπ.π.

πρέπει να επισημάνουμε ότι το ρήμα αυτό άπαντᾶ (σὲ ὁποιοδήποτε ρηματικὸ τύπο) στὰ Εὐαγγέλια τῆς Κ.Δ. μόνο στὸ Κατὰ Λουκᾶν (Λκ. 11,6 καὶ 12,51), ὅπου ἐπίσης καὶ ἡ μοναδικὴ σὲ ὅλη τὴν Καινὴ Διαθήκη ἀναφορὰ τοῦ συντασομένου μετὰ τὴν πρόθεση «πρὸς» καὶ αἰτιατικὴ (Λκ. 11,6)¹³⁴.

Ἐπίσης, εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονός ὅτι ἂν καὶ στὰ ὡς ἄνω συνοπτικὰ παράλληλα δὲν ἄπαντᾶ πουθενὰ τὸ ρήμα «πειράζειν» ὡς ἀφορμὴ ἐρώτησης πρὸς τὸν Ἰησοῦ, κάτι ποῦ συμβαίνει στὴν ἐν λόγῳ διήγησι τοῦ Ἄγνωστο Εὐαγγελίου τοῦ Πατύρου *Egerton 2* (γραμ. 2 κ.έ.), αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι τὸ ἐν λόγῳ μοτίβο εἶναι καὶ παντελῶς ἄγνωστο στὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, δεδομένου ὅτι παρατηρεῖται στίς διηγήσεις τῆς ἀρνήσεως τοῦ Ἰησοῦ νὰ ἐπιτελέσει θαῦμα κατόπιν τῶν παρακλήσεων-προκλήσεων τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδουκαίων (Μτ. 16,1. Μκ. 8,11. Λκ. 11,16), στὴν περὶ διαζυγίου διδασκαλία τοῦ (Μτ. 19,3. Μκ. 10,2) καὶ στὸ ἐρώτημα περὶ τῆς μεγαλύτερης ἐντολῆς (Μτ. 20,35-36. Λκ. 10,25), καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ Κατὰ Ἰωάννην, στὴ διήγησι τῆς μοιχαλίδας (Ἰω. 3,6).

Ἄξιο ἀναφορᾶς εἶναι ἀκόμα καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἀναφορὰ στοὺς «προφήτας πάντας» (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Πατύρου *Egerton 2*, γραμ. 6) γίνεται στὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια ἀφ' ἐνὸς μὲν στὸ Κατὰ Ματθαῖον (Μτ. 11,13), στὰ πλαίσια τῆς διήγησις τῆς ἀπορίας τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ (Μτ. 11,2-15), ἀφ' ἑτέρου δὲ στὸ κατὰ Λουκᾶν (Λκ. 13,28), στὰ πλαίσια τῆς διήγησις τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς εἰσόδου στὴ ζωὴ ἀπὸ τὴν στενὴ πύλη (Λκ. 13,22-30)¹³⁵.

Ἰδιαιτερός λόγος θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἐπίσης καὶ γιὰ τὸ ρήμα «ἐμβροιάομαι», ποῦ στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο ἄπαντᾶ στὴ γραμ. 10 ὡς μετοχὴ ἀορίστου («ἐμβροιμησάμενος», sic), καὶ ποῦ ὄντας ἀρκετὰ σπάνιο στὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἄπαντᾶ μόνο στὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια στοὺς στίχους Μτ. 9,30 («ἐνεβρομήσατο») καὶ Μκ. 1,43 («ἐμβροιμησάμενος»), καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ Κατὰ Ἰωάννην, στοὺς στίχους Ἰω. 11,33 («ἐνεβρομήσατο») καὶ 38 («ἐμβροιμώμενος»).

Εἰδικὴ μνεῖα θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἀκόμη καὶ στὴν αὐστηρὴ ἀπάντησι τοῦ Ἰησοῦ στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο (γραμ. 11-13), ποῦ ὡς πρὸς τὴ διατύπωσίν της θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται παράλληλο τοῦ Λκ. 6,46¹³⁶. Ὁ κάτωθι παρατιθέμενος πίνακας εἶναι ἐπὶ τούτου κατατοπιστικός:

134. Βλ. καὶ MAYEDA, *Das Leben-Jesu-Fragment*, σελ. 37.

135. Βλ. ἐπίσης καὶ Πράξ. 3,24. 10,24. Α' Κορ. 12,29.

136. Βλ. σχετικὰ MAYEDA, *Leben-Jesu-Fragment*, σελ. 47-49. CERFAUX, *Parallèles*, σελ. 67.

Πάπυρος Egerton 2:

Σπάραγμα 2 recto:

- 11 τί με καλεῖτ[ε τῷ στό-]
ματι ὑμ[ῶν δι]δάσκαλον· μ[ὴ ἀκού-]
13 οντες ὁ [λ]έγω·

Κατὰ Λουκᾶν:

Λκ. 6,46:

Τί δε με καλεῖτε· κύριε κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω.

Τέλος, ἀναφορὰ θὰ πρέπει νὰ γίνει καὶ στὰ παρατηρούμενα μεταξὺ τῆς ἐν λόγῳ διήγησις τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 καὶ τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων παράλληλα ὡς πρὸς τὴν εἰσαγωγή καὶ τὸν τρόπο παράθεσης τοῦ χωρίου Ἦσ. 29,13. Ὁ στίχος αὐτὸς ἀπουσιάζει ἐντελῶς ἀπὸ τις προμνημονευθεῖσες παράλληλες συνοπτικὲς διηγήσεις τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος διήγησις τοῦ Παπύρου Egerton 2, δὲν εἶναι ὅμως καὶ παντελῶς ἀγνωστος στὰ Εὐαγγέλια αὐτά, δεδομένου ὅτι ἀπαντᾷ στοὺς στίχους Μτ. 15,7 καὶ Μκ. 7,6, καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ Πράξ. 28,25. Ἐκεῖ, ὅπως πολὺ παραστατικὰ παρουσιάζεται καὶ στὸν κάτωθι παρατιθέμενο πίνακα, ὡς πρὸς τὴν εἰσαγωγή τοῦ ἐν λόγῳ στίχου παρατηροῦνται οἱ ἐξῆς ἀξιόλογες ὁμοιότητες:

Πάπυρος Egerton 2:

Σπάραγμα 2 recto:

- 13 καλῶς Ἡ[σ](αῖ)[ας περὶ ὑ-]
14 μῶν ἐπ[ρο]φ(ήτευσεν εἰπ[ώ]ν·

Κατὰ Ματθαῖον:

Μτ. 15,7:

ὑποκριταί, καλῶς ἐπροφήτευσεν περὶ ὑμῶν Ἡσαΐας ...

Κατὰ Μάρκον:

Μκ. 7,6:

καλῶς ἐπροφήτευσεν Ἡσαΐας περὶ ὑμῶν τῶν ὑποκριτῶν...

Πράξ. 28,25:

«καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου...»,

ἐνῶ ὡς πρὸς τὴν παράθεση αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸν τοῦ στίχου Ἦσ. 29,13, μαζὶ βέβαια καὶ μὲ τὶς ἐλάχιστες παρατηρούμενες παραλλαγές:

Ἦσ. 29,13:

«καὶ εἶπεν κύριος· ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος, τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδιά αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. μάτην δὲ σέβονται με διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων...»

Πάπυρος Egerton 2:

Σπάραγμα 2 recto (γραμ. 14-18):

«ὁ λαὸς οὗτος τοῖς [χείλ]εσιν αὐτ[ῶν] τιμῶσιν] με ἢ [δὲ καρδιά] αὐτῶ[ν] πόρρω ἀπέ]χει ἀπ' ἐμοῦ μ]άτην (δὲ) σέβονται με ... ἐντάλ[ματα ...]»

Μτ. 15,8:

«ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσίν με τιμᾶ, ἡ δὲ καρδιά αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονται με διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων»

Μκ. 7,6:

«οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χεῖλεσίν με τιμᾶ, ἡ δὲ καρδιά αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονται με διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων»

Πέραν τῶν παραλλήλων αὐτῶν μὲ τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, ἡ ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* παρουσιάζει ἐπίσης καὶ μία σειρὰ παραλλήλων καὶ μὲ τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, σαφῶς λιγότερων, πὺν ἀφοροῦν κυρίως στὸν στίχο Ἰω. 3,2 καὶ δευτερευόντως στοὺς στίχους Ἰω. 10,25 καὶ 5,36. Ὁ κάτωθι παρατιθέμενος πίνακας εἶναι ἐπὶ τούτου ιδιαίτερα κατατοπιστικός:

Πάπυρος Egerton 2

Σπάραγμα 2 recto:

διδάσκαλε Ἰη(σοῦ) οἶδαμεν ὅτι [ἀπὸ θε(εο)ῦ]
 5 ἐλήλυθας· ἃ γὰρ ποιεῖς μα[ρτυρεῖ]
 ὑπερ το[ῦ]ς προφ(ήτ)ας πάντα

Κατὰ Ἰωάννην:

Ἰω. 3,2: ... ραββί, οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος· οὐδεὶς γὰρ δύναται ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖν ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ᾗ ὁ θεὸς μετ' αὐτοῦ.

Ἰω. 10,25: τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ... ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ...

(Πορβλ. Ἰω. 5,36: ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω Ἰωάννου)

Ὅπως εὐκόλα παρατηροῦμε, καὶ στὰ δύο αὐτὰ κείμενα ἀπαντᾶ κατὰ λέξη ἢ φράση «οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας» (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο Παπύρου Egerton 2, γραμ. 4-5. Ἰω. 3,2). Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ἐδῶ τὸ γεγονός ὅτι στὸ κατὰ Ἰωάννην, ἀντὶ τῆς προσφώνησης τοῦ Ἰησοῦ «διδάσκαλε» ποὺ συναντοῦμε στὸ Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο τοῦ Παπύρου Egerton 2 (γραμ. 4), μᾶς λέξης ποὺ σημειωτέον ἀπαντᾶ στὸν ἴδιο αὐτὸ εὐαγγελικὸ στίχο λίγο πιὸ κάτω (Ἰω. 3,2), προτιμᾶται ἢ συνώνυμη ἀραμαϊκὴ λέξη «ραββί», οὕτως ὥστε, καὶ παρὰ τὴν ἐν λόγῳ διαφορὰ στὴ διατύπωση τῶν ἐν λόγῳ στίχων, τὸ νόημά τους νὰ εἶναι ἐπακριβῶς τὸ ἴδιο. Ἐπιπλέον, καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰδικὰ στὴ σύνδεση τῶν ἔργων τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὴν περὶ Αὐτοῦ μαρτυρία, ἄξιο ἀναφορᾶς εἶναι καὶ τὸ χωρίο Ἰω. 10,25 (καὶ δευτερευόντως, εἰδικὰ γιὰ τὴν ἔννοια τῆς «μαρτυρίας», τὸ χωρίο Ἰω. 5,36), χωρὶς ὅμως νὰ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ παράλληλο τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2.

Ἐχοντας, λοιπόν, ὑπ' ὄψιν ὅλα τὰ παραπάνω, καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ καταρχὰς στὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, ἓνα πρῶτο συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 παρουσιάζεται νὰ ἔχει σαφεῖς ἀναλογίες μὲ τὶς ἀντίστοιχες καὶ παράλληλες μεταξύ τους διηγήσεις τους περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀποδόσεως φόρου στὸν Καίσαρα. Ἡ ἀπουσία ὡστόσο ἀπὸ τὴ διήγηση αὐτὴ τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου Egerton 2 χαρακτηριστικῶν στοιχείων τῶν συνοπτικῶν διηγήσεων (βλ. ἐνδεικτικὰ τὴν κυριακὴ φράση «ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ Θεῷ» (Μτ. 22,21. Μκ. 12,17 καὶ Λκ. 20,25)), ὅπως ἐπίσης καὶ ὑπαρξὴ ἀρκετῶν διαφορῶν ἀκόμα κι ἐκεῖ ποὺ ἐκ πρώτης ὄψεως οἱ τέσσερις αὐτὲς διηγήσεις συναντοῦνται, φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἴδια αὐτὴ ἐντύπωση ποὺ ἀποκομίσαμε καὶ ἀπὸ τὴν προηγούμενη παράγραφο τῆς παρουσίας ἐργασίας, ὅτι δηλ. ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου θὰ πρέπει κατὰ πᾶσα περίπτωσι νὰ γνώριζε τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι καὶ τὰ χρησιμοποίησε ἀναπαράγοντας ἀπὸ αὐτὰ ὑλικὸ κατὰ τὴ συγγραφὴ τῆς. Προφανῶς παρέθετε ἀπὸ μνήμης καὶ ἐλεύθερα εἴτε ἀπὸ αὐτὰ τὰ

Ίδια τὰ εὐαγγελικά κείμενα, εἴτε ἀπὸ προφορικές παραδόσεις πού εἶναι παράλληλες ἢ καὶ ἐπηρεασμένες ἀπὸ αὐτά.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴ σχέση τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Παπύρου *Egerton 2* μὲ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο καταρχὰς προκύπτει, εἶναι ὅτι δὲν ὑφίστανται μεταξὺ τους παράλληλες διηγήσεις. Ἡ ὑπαρξη ὁμως, κυρίως, τῆς φράσης τοῦ στίχου *Ἰω. 3,2* «οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας» αὐτολεξεῖ στὸ κείμενο τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Παπύρου *Egerton 2*, καθὼς ἐπίσης καὶ τοῦ μοτίβου τῆς σύνδεσης τῆς περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Του μαρτυρίας τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὰ ἔργα Του (*Ἰω. 10,25*), φαίνεται νὰ ὑποδηλώνει καὶ γιὰ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη καὶ τὸ ζήτημα τῆς σχέσης του μὲ τὴν ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ὅ,τι ἀναφέρθηκε προηγουμένως καὶ γιὰ τὰ Συνοπτικά Εὐαγγέλια. Ὁ συγγραφέας τῆς διήγησης αὐτῆς τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ἂν δὲν γνώριζε τὸ Δ' Εὐαγγέλιο (κάτι πού δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ βάσει ἀποκλειστικά καὶ μόνο τῆς διήγησης αὐτῆς) σίγουρα θὰ πρέπει νὰ εἶχε ὑπ' ὄψιν του κάποιες παρεμφερεῖς καὶ κατὰ πᾶσα πιθανότητα προφορικές παραδόσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ παρέπεμπε, καὶ πάλι, ἐλεύθερα καὶ ἀπὸ μνήμης.

vi. *Σπάραγμα 2 verso* (γραμ. 1- 15): *Ἐπιτέλεση ἑνὸς θαύματος τοῦ Ἰησοῦ στὸν Ἰορδάνη ποταμό.*

Στὸ verso τοῦ δεύτερου σπάραγματος τοῦ Παπύρου *Egerton 2* γίνεται λόγος γιὰ ἕνα ἄγνωστο, τόσο στὴν κανονικὴ ὅσο καὶ στὴν ἀπόκρυφη γραμματεία, θαῦμα τοῦ Ἰησοῦ στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Ἰορδάνη. Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση¹³⁷ τῆς διήγησης αὐτῆς ἔχει ὡς ἑξῆς:

« ... ἔχοντας στὸν τόπο κατακλείσει ... ἔχει τοποθετηθεῖ κρυφά (ἀπό) κάτω ... τὸ βάρος του ἀσταθές (ἀπροσδιόριστο ;) ... καὶ ὅταν ἐκείνοι ἀπόρησαν γιὰ τὸ παράξενο ἐρώτημά του, ὁ Ἰησοῦς καθὼς περπατοῦσε στάθηκε στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Ἰορδάνη καὶ ἐκτείνοντας τὸ δεξί του χέρι ... ἔσπειρε ... καὶ τότε ... νερό ... παρήγαγε καρπὸ ...».

Ἡ ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* διασώζεται σὲ ἀρκετὰ ἄσχημη κατάσταση στὸ πρωτότυπὸ της, γεγονός πού σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπουσία σαφῶν παραλλήλων της μὲ ἄλλες κανονικὲς ἢ ἀπόκρυ-

137. Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση τοῦ πρωτοτύπου κειμένου εἶναι τοῦ συγγραφέως.

φες διηγήσεις, να καθιστᾶ ἐξαιρετικά δύσκολη κάθε προσπάθεια ἀποκατάστασης της¹³⁸. Ἐκεῖ ἄλλωστε ἐντοπίζεται καὶ ὁ μεγάλος ἀριθμὸς ἐναλλακτικῶν προτάσεων πὺν ἔχουν κατὰ καιροὺς κατατεθεῖ ἀπὸ τοὺς διάφορους ἐρευνητῆς πὺν ἔχουν ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ ὄλο ζήτημα¹³⁹.

Ὡστόσο, καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ στὸ θέμα τῆς σχέσης τῆς ἐν λόγῳ διήγησης μὲ τὰ κανονικὰ Εὐαγγέλια, εἶναι ἄξιες λόγου κάποιες, πράγματι ἐλάχιστες τὸν ἀριθμὸ, παρατηρήσεις. Ἔτσι, καταρχάς, τὸ ρῆμα «κατακλείω», πὺν συναυτοῦμε ὑπὸ τῆ μορφῆ μετοχῆς ἀορίστου («κατακλείσαντος») στὴν ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Παπύρου *Egerton 2* (γραμ. 1), ἀπαντᾶ στὴν Καινὴ Διαθήκη μόνον στὸ Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο (Λκ. 3,20) καὶ στὶς Πράξεις (Πράξ. 26,10). Μόνον στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ ἀπαντᾶ ἐπίσης, ἀπὸ τὰ τέσσερα Εὐαγγέλια τοῦ Κανόνος τῆς Κ.Δ., καὶ τὸ ρῆμα «ὑποτάσσω» (Λκ. 2,51. 10,17-20), πὺν στὴ γραμ. 2 τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ἀπαντᾶ σὲ παρακείμενο χρόνο («ὑποτέτακται»). Ἐπιπλέον, καὶ ἡ λέξη «βάρος» (Ἄγνωστο Εὐαγγέλιο, γραμ. 3) ἀπαντᾶ στὰ τέσσερα Εὐαγγέλια τῆς Κ.Δ. μόνον στὸ Κατὰ Ματθαῖον (Μτ. 20,12).

Μεγαλύτερη ἴσως σημασία ἔχει ἡ φράση τῆς ἐν λόγῳ διήγησης τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου περιπατῶν ὁ Ἰησοῦς (γραμ. 6). Καὶ τοῦτο, καθότι τὸ εὐρύτερα γνωστὸ σὲ ὄλα τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ρῆμα «περιπατῶ» ἀπαντᾶ ἔχοντας ὡς ὑποκείμενο τὸν Ἰησοῦ μόνον σὲ δύο στίχους τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου (Ἰω. 10,23 καὶ 11,54a):

Πάπυρος *Egerton 2*:

Σπάραγμα 2 verso:

6 [. . .]περιπατῶν ὁ Ἰη(σοῦς) [ἐ]στάθη

Κατὰ Ἰωάννην:

Ἰω. 10,23: καὶ περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ Σολομῶνος

Ἰω. 11,54a: Ὁ οὖν Ἰησοῦς οὐκέτι παρησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις

Ἀντίστοιχης σημασίας εἶναι ἐδῶ καὶ ἡ ἀναφορὰ τῆς ἐν λόγῳ διήγησης ὅτι ὁ Ἰησοῦς «ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν δεξιάν ... κατέσπειρεν». Ἡ ἔκταση τῆς

138. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 68 καὶ 70.

139. Ὁπ.π., σελ. 70.

χειρός είναι μία κίνηση του Ίησοῦ πού μνημονεύεται στα Συνοπτικά Εὐαγγέλια στα πλαίσια τῆς διήγησης τῆς θεραπείας τοῦ λεπροῦ (Μτ. 8,1-4. Μκ. 1,40-45. Λκ. 5,12-16). Εἶναι μάλιστα ἐντυπωσιακὸ ὅτι στὴν ἀντίστοιχη διήγηση θεραπείας ἑνὸς λεπροῦ τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου του Παπύρου *Egerton 2* (σπάρ. 1 recto, γραμ. 11-23), ἡ κίνηση αὐτὴ τοῦ Ίησοῦ δὲν μνημονεύεται, παρὰ τὰ ἐντυπωσιακὰ παράλληλά της μὲ τίς ὡς ἄνω συνοπτικὲς διηγήσεις. Μὲ αὐτὸ ὡς δεδομένο, προφανῶς ἡ ἔκταση τῆς χειρὸς τοῦ Ίησοῦ ἐδῶ νὰ μὴν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς μοτίβο, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο τὸ γεγονός τῆς ἐπιτέλεσης ἑνὸς θαύματος, ὅπως π.χ. μὲ ἐκεῖνο τῆς θεραπείας τοῦ λεπροῦ τῶν συνοπτικῶν διηγήσεων, ἔχει συνδεθεῖ μὲ τὴν ὡς ἄνω κίνηση τοῦ Ίησοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς περιγραφή καὶ καταγραφή τῆς εἰκόνας τοῦ Ίησοῦ ὡς σπορέως νὰ «κατασπείρει», μίας κίνησης δηλ. ἀρκετὰ γνωστῆς στοὺς ἀναγνώστες τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ ζωή.

Ὡστόσο, τὸ μεγαλύτερο ἀναμφισβήτητα ἐνδιαφέρον παρουσιάζει στὴ διήγηση αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ στὸν ποταμὸ Ἰορδάνη ὡς τόπο ἐπιτέλεσης τοῦ ἐν λόγῳ θαύματος τοῦ Ίησοῦ. Ὁ ποταμὸς αὐτὸς ἀναφέρεται ἐπανειλημμένες φορὲς τόσο στὴν Παλαιὰ ὅσο καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη¹⁴⁰.

Εἰδικὰ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν τελευταία, οἱ ὅποιες ἀναφορὲς τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ ἐντοπίζονται στὶς εὐαγγελικὲς ἐκεῖνες περικοπὲς πού σχετίζονται μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ καὶ τὴν ἐκεῖ βαπτισματικὴ του δραστηριότητα, καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ τὴν Βάπτισις τοῦ Ίησοῦ (Μτ. 3,1-17. Μκ. 1,1-11. Λκ. 3,1-22. Ἰω. 1,19-34). Ὡστόσο, στὶς εὐαγγελικὲς αὐτὲς διηγήσεις δὲν διαφαίνεται ἡ ὑπαρξὴ καμίας ὁμοιότητος ἢ παραλληλισμοῦ μὲ τὴν ἐν λόγῳ διήγηση τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2*. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὀδηγεῖ στὴν ἐκτίμησις - συμπεράσμα ὅτι ἐδῶ ὁ συγγραφέας τοῦ Ἄγνωστου Εὐαγγελίου ἀπλὰ χρησιμοποιεῖ τὸ ὄνομα τοῦ ἐν λόγῳ ποταμοῦ, πού προφανῶς θὰ ἦταν ἀρκετὰ γνωστὸς στοὺς ἀναγνώστες του καὶ εὐκόλα συνδεόμενος μὲ τὴν περιοχὴ τῆς Παλαιστίνης, προκειμένου νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ στὴ διήγησή του ὡς (ἀληθοφανῆ;) τόπο ἐπιτέλεσης τοῦ ἐν λόγῳ θαύματος τοῦ Ίησοῦ¹⁴¹.

140. Βλ. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 72.

141. Ὁπ.π. Βλ. ἐπίσης καὶ DODD (*New Gospel*, σελ. 42), ὁ ὁποῖος θεωροῦσε ὅτι ἡ ἐν λόγῳ διήγηση διέπεται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερα διαδεδομένη καὶ ἰσχυρὴ λαϊκὴ ἀντίληψη περὶ τῆς γονιμοποιουῦ δυνάμεως τοῦ νεροῦ ("The motive underlying it seems to be the popular belief in the fecundating power of water which is widespread and was particularly strong in Egypt, where the

Με βάση όλα τα παραπάνω, τίποτε δεν μπορεί να είπωθεί με βεβαιότητα. Ή ως άνω διήγηση του Άγνωστου Εὐαγγελίου του Παπύρου *Egerton 2* δὲν φαίνεται να παρουσιάζει κανένα ἐμφανὲς παράλληλο οὔτε ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, τὸ θέμα καὶ τὴ δομὴ τῆς διήγησης, οὔτε ὡς πρὸς κάποιες μεμονωμένες σὲ αὐτὴ φράσεις ἢ ἄλλα σχήματα λόγου. Οἱ ὅποιες ὡς ἄνω ἐπισημανθεῖσες ὁμοιότητες φρονοῦμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ θεωροῦνται ἐξαιρετικὰ ἀνεπαρκεῖς γιὰ τὴν ἐξαγωγή κάποιου ἀδιαμφισβήτητου συμπεράσματος ὡς πρὸς τὴ σχέση τῆς διήγησης αὐτῆς μὲ τὰ Εὐαγγέλια τοῦ Κανόνος τῆς Κ.Δ.

vii. Γενικά Συμπεράσματα

Δεδομένου ὅτι στὸ σπάρ. 3, τόσο στὸ recto ὅσο καὶ στὸ verso, δὲν ὑφίστανται παρὰ κάποιες σκόρπιες καὶ ἐλάχιστες στὸν ἀριθμὸ λέξεις, βάσει τῶν ὁποίων εἶναι πρακτικὰ ἀδύνατο νὰ γίνῃ ὁποιαδήποτε συζήτηση ὡς πρὸς τὴ σχέση τους μὲ τὰ Κανονικά Εὐαγγέλια, προχωροῦμε βάσει ὄλων ὅσων ἀναφέρθησαν στὶς προηγούμενες σελίδες στὴ διατύπωση τῶν βασικῶν μας συμπερασμάτων:

Α) Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴ σχέση τοῦ Άγνωστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* μὲ τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, καὶ μόνο ἡ διήγηση τοῦ σπαρ. 1 verso (*Περὶ ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν καὶ τοῦ προφήτη Μωϋσῆ*) ἀρκεῖ γιὰ νὰ καταδειχθεῖ ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ Άγνωστου Εὐαγγελίου θὰ πρέπει νὰ γνώριζε (καὶ προφανῶς νὰ εἶχε διαβάσει μιὰ ἢ πολλὰς φορές) τὸ Δ' Εὐαγγέλιο, ἂν ὄχι στὴ μορφή πού τὸ ξέρουμε σήμερα, τουλάχιστον σὲ κάποια προγενέστερη ἀλλὰ πάντα γραπτὴ μορφή του. Βέβαια, ὅπως εἶδαμε, οἱ ἐπαφές τοῦ Άγνωστου Εὐαγγελίου μὲ τὸ Κατὰ Ἰωάννην δὲν περιορίζονται μόνο στὴ διήγηση αὐτή. Πιστεύουμε δὲ ὅτι εἶναι τὸ Άγνωστο Εὐαγγέλιο πού βασίζεται στὸ Κατὰ Ἰωάννην, γεγονός πού στηρίζουμε σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ στοιχεῖα, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ καταδειχθεῖσα κυρίως στὴ διήγηση τῆς θεραπείας τοῦ λεπροῦ τοῦ Άγνωστου Εὐαγγελίου πρόδηλη ἄγνοια ἀπὸ μέρους τοῦ συγγραφέα του τῆς παλαιστινῆς θεομολογίας, ὅταν ὁ συγγραφέας τοῦ Δ' Εὐαγγελίου διακρίνεται ἰδιαίτερα γι' αὐτήν, ὅπως ἐπίσης γιὰ τὴν παλαιστινῆ γεωγραφία καὶ κάποιες ἰδιαι-

fertilization by Nile-water seemed a yearly miracle”). Διασύνδεση μὲ αἰγυπτιακὲς παγανιστικὲς ἀντιλήψεις διαβλέπει στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ ὁ KLAUCK (*Apocryphal Gospels*, σελ. 25: “Here we may recall the corn mummies in Egypt, where our text was discovered (and possibly also written). Wooden forms meant to represent the dead Osiris were filled earth, in which cereal grains were sown and sprinkled with water from the Nile. When the stalks began to sprout, this was interpreted as a symbol of the overcoming of death by life”).

τερες ιστορικές λεπτομέρειες της δράσης και του Πάθους του Ίησού. Όστόσο, θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι ο γενικότερος τρόπος παράθεσης χωρίων ή φράσεων του Κατά Ίωάννην στο Άγνωστο Εὐαγγέλιο του Παπύρου *Egerton 2* δὲν ἐπιτρέπουν τὸ ἐνδεχόμενο τῆς ἀπὸ μέρους τοῦ συγγραφέα τοῦ τελευταίου ἀντιπαραβολῆς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συγγραφῆς του στοῦ κείμενο τοῦ Δ' Εὐαγγελίου, καθὼς αὐτὸ φαίνεται νὰ χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ ἕναν ἐλεύθερο τρόπο, προφανῶς ἀπὸ μνήμης, στὰ πλαίσια ἐνὸς ἀνεξάρτητου ὡς πρὸς τὴ δομὴ καὶ τὸ θεολογικὸ του περιεχόμενο καὶ στοχοθεσίᾳ κειμένου¹⁴².

Β) Σὲ ὅτι ἀφορᾷ τώρα στὴ σχέση τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2* μὲ τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια, ἐκεῖνο τὸ ὅποιο μπορεῖ εὐκόλα νὰ εἰπωθεῖ εἶναι ἡ καὶ στὴν περίπτωσι αὐτῆς ἰδιαίτερα ἐλεύθερη (ὅπωςδῆποτε πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι στὴν περίπτωσι τοῦ Κατὰ Ίωάννην Εὐαγγελίου) χρῆσι τους ἀπὸ τὸ συγγραφέα τοῦ πρώτου, ἰδιαίτερα δὲ τοῦ Κατὰ Λουκᾶν¹⁴³. Αὐτὸ ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ ὅχι μόνο οἱ ἐξαιρετικὲς ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν κειμένων αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν κοινὴ χρῆσι ὁμοίων ἐκφράσεων καὶ μοτίβων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν γένει δομὴ τῶν διηγήσεων τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου, ποὺ ὁμοιάζει περισσότερο σὲ συνοπτικὸν τύπον καὶ μορφῆς Εὐαγγέλιο παρὰ στοῦ Κατὰ Ίωάννην¹⁴⁴. Καὶ ἐδῶ ὅμως ὁ συγγραφέας τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου δὲν φαίνεται νὰ χρησιμοποίησε κατὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ τελευταίου κείμενα τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων ἀντιγράφοντας εὐθέως ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ προφανῶς παρέθετε ἀπὸ αὐτὰ ἢ καὶ ἀπὸ ἄλλες παράλληλές τους πηγές (ἀνεξάρτητες ἢ ἐπηρεασμένες ἀπὸ αὐτά)¹⁴⁵ ἀπὸ μνήμης.

142. Βλ. καὶ NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 98, ὁ ὅποιος ἀνέφερε χαρακτηριστικὰ ὅτι “the fact that this material [ἐνν. τοῦ Ἀγνώστου Εὐαγγελίου τοῦ Παπύρου *Egerton 2*] occurs in contexts which clearly differ from the Johannine original, the differences in detail, and the fact that the extant fragments never quote longer passages from the Gospel of John, all suggest that the author of the UG neither used the Gospel of John slavishly nor even composed his text as a kind of a jigsaw of Johannine passages”. Βλ. ἐπίσης καὶ KLAUCK, *Apocryphal Gospels*, σελ. 25, ὁ ὅποιος ἀνέφερε σχετικὰ τὰ ἑξῆς: “a better explanation of the freedom displayed by PEG 2 in its combination of texts from disparate parts of the fourth gospel may be supplied by the concept of ‘secondary orality’. In other words, Johannine material may have become known through hearing the gospel read in the Christian community, where its contents were passed on by word of mouth”

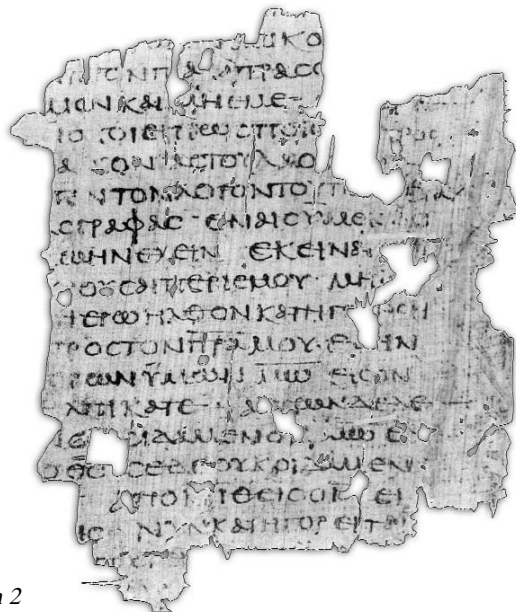
143. Βλ. καὶ NORELLI, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 429

144. NICKLAS, *Unknown Gospel*, σελ. 98

145. Βλ. ἐνδεικτικὰ NORELLI, *Papyrus Egerton 2*, σελ. 430.

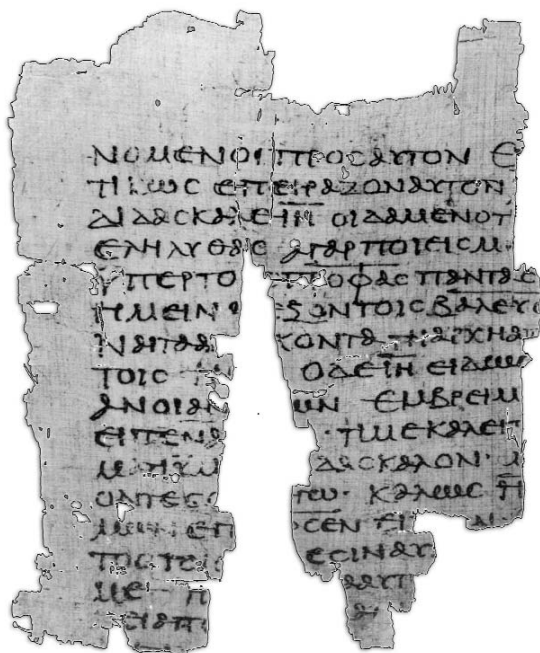
P. Egerton 2
σπάρ. 1r.

P. Egerton 2
σπάρ. 1v.

P. Egerton 2

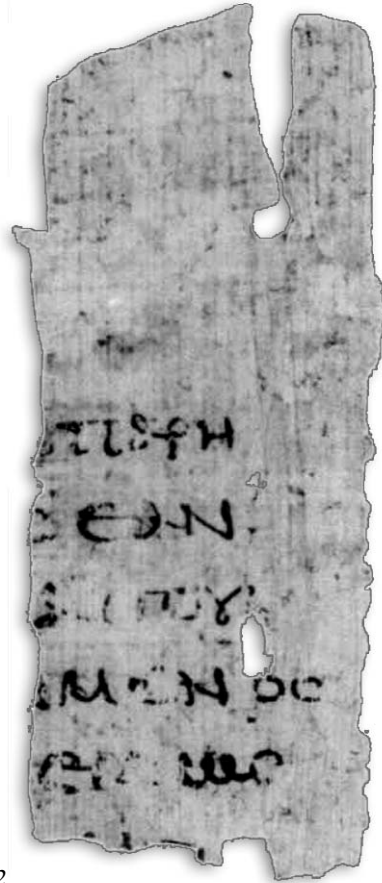
σπάρ. 2r.

P. Egerton 2

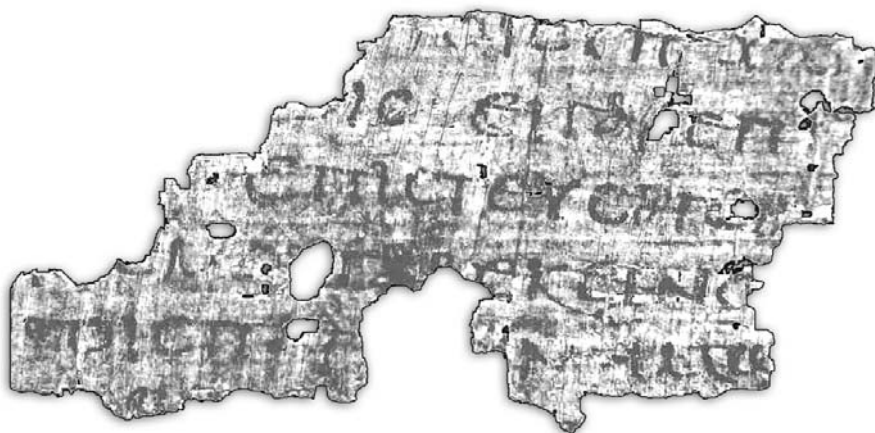
σπάρ. 2v.

P. Egerton 2
σάρ. 3r.

P. Egerton 2
σάρ. 3v.

*P. Köln 255
recto.*

*P. Köln 255
verso.*